

‘સાહિત્ય’ માળા:

મણુકે ૧.

પ્રેમાનંદ કૃત,

શામળશાનો મોટો બિંબક

સંશોધન કરી ટીકા સાથે પ્રસિદ્ધ કરનાર

હરગોવિંદદાસ ડા. કાંટાવાળા.

પરોદશ.

આવૃત્તિ ૧

૧૯૧૫

મર્ફ હક્ક ગ્રામીન.

કોમ્પત ૧-૮-૦

કનક દાષદસ પેજ વડોદરા લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિં. પ્રેમમાં દફતર વિદ્યુલભાષ
 આશારામે તા. ૨૬-૧૨-૧૯૨૫ ના રોજ અને બાકીનું તમામ
 પુસ્તક મી વાગ્દેવ મુદ્રાલય પ્રિં. પ્રેમમાં કં. લીમીટેડમાં
 રા. જટાસંકર રવિશંકર પંડિતે છાપ્યું છે.

શામળશાનો મોટો વિવાહ.

જે બોલ.

સાહિત્યમા આનુ પ્રકર યથેન પ્રેમનદ ફૂત મોટો શામળશાનો વિવાહ પુત્રક આકા
રમાં ધ્યાલિદો પ્રસિદ્ધ કરતા વગેરે આનંદ યાય કે. શામળશાનો વિવાહ એ પ્રેમાનંદ નરસિંહ
મહેતાના જીવનન બનાવો ઉપર રચેના કાવ્યોમનું એક છે, અને તે રીતે જોતા ખીમબો
સાથે ધણુ સામ્ય છે. એ ખર્ષ છે કે મામેર જરી સગા અને અકર્ષક શૈલી અહીં જોવામા
આવતી નથી, તોપણ 'વિવાહ' માં હી રી જાતનો હાસ્ય એ વેકાણે કેદારે નજરે પડે છે. ને
હાસ્ય રસમાં પણ માર્મિકપાત્ર બેળાયકુ છે

વાચનારને એક ખીજ વત જણાયા નગ ગરેશે નહીં. પ્રખુત કાવ્યમા પણ પ્રેમાન-
દનુ દેશાભિમાન અને ભાસાભિમાન જગકયા વિના રચુ નરી પ્રેમાનંદ ફક્ત કથ કરી પેટ
બરતો હતો, અને તે વૃત્તબધે કવિતા કરી ચકતે નહોતો. તે મનશી મનને આથી હેવગનો
સખત ફટકો વાગશે. ગુજરાત નરી બોલતા તે કહે છે, કે

હસ્તિનાપુર ને જોયા ઇંદ્રપ્રસ્થ રે, અયોધ્ય જોયા મદિર સખત રે
કરતા અઝા ગુજર દેશે રે, સાપ વડે થઈ દરમા પેમે રે.
પ્રથમ ન જાણી ગરવી ગુજરાત રે ન જાણ્યુ જ્યા છે જાત ને જાત રે,
આઝા એમણે દીક્ષિત દક્ષ રે, જન્મ ભૂમિ ભાળી ખીટ્યાં ચક્ષ રે,

પાન ૧૪૧

વળી મધ સમાપ્ત કરતા મસ્કૂત ને અપમસ (ગુજરાતી) ની સરખામણીના તે હિતરે
કે ને કહે છે, કે

નિલની બાપા શુ બદ થયેલી, નરી બોનતા અમરે !
તૂમ હોય તેને તૂમ કરેથી, કહો કઈકમ યાય રે
સ્વભાષા અપૂર્ણ રાખી, ધાયા તેને ટેણ ધાય રે
જો ઇન્ડા હોય તમારી, તોય તે વૃત્તમા શ્લોક કહીએ રે
જેટલો શ્રમ પ્રાકૃતમા છે, તેનો શ્રમ સસ્કૃતમા ન લહીએ રે.
શબ્દનો સાગર જોમા બારિયો, દરિયા માટે કોણુ કુખી રે
અપ્ય શબ્દના મરોવરમા ઝીનવુ મ તમે કોણુ સુખી કે

ગુજર દેવ ગરવો ધણો

ધત્યાદિ

આવા સુદર ને સહાયપણથી મોલતા વાક્યો ઝળવવાના ને સમ્કારવળા હૃદય
શિવાય લખી શક્ય કે કેમ તેનો નિચાર કર્યો જોઈએ ખીજા મ્યા મટે નહીં તો અટની
કુકો માટે પણ આ કાવ્ય કીમતી છે, ને તેને પ્રસિદ્ધિમા લાવી રા બુ હરગોવિન્દાએ તેમની
સાહિત્ય—સેવામા વધારો કર્યો છે

હેવરે રા ધનસ્યામ બાપુભાઈ રેવે ખીજ ખૂમતી તત આપનામા તથા તેની મીકા
લખવાના કામમા જે કીમતી મદદ કરી છે તે માટે તેમનો અભાર મની આ કા વગુજરાતી
પ્રજના ઉદાર હાથમા મુકવામા આવે છે

મગન હ. કાંટાવાળા.

મહા કવિ પ્રેમાનંદના જીવન ચરિત્ર માટે જે જે શોધ મેં જાતે કરા હતા, તમા એક દંત કથા એવી હતી કે વડોદરાના નાગર લોકોએ તેને ચીડવવા માટે જાફતનું ખોટું ઇજન આપ્યું હતું, અને તેથી એ કવિએ પ્રથમ “નાગર નિદા” નામનો ગ્રંથ લખવા માંડ્યો, પરંતુ તેનાં શરૂને એ રાત પસંદ ન પડવાથી લખેલો ભાગ ધૂણીમાં નાંખી બાળી દીધો, અને તેને ખૂબ દુઃખ આપ્યો. તે પછી શરૂએ માર્ગિક લખાણ અથવા મીડી મળક કરવા તેને આગ્રહ જોઈ પરવાનગી આપી, તેથી તેણે શામળદાસના મોટા વિગ્રહ રચ્યો. આ દંતકથા કવિના જીવન ચરિત્રમાં તેમજ વિરાહની ચર્યાતમાં મેં સંક્ષિપ્ત રીતે દર્શાવી છે.

હાલ વડોદરામાં મીઠાં મહમદની વાડીની વચત્રી પોળમાં જેમાં પ્રેમાનંદની ખડકી આવી છે તેમાં રહેનાર જોડી હરિદરના દીકરા ગંગાશંકર પાસેથી મળી આવેલા ચોપડામાં આવિવાક રચવાનું કારણ કવિતા બદ્ધ આપેલું મળી આવ્યું છે, તે નીચે અસહ્ય પ્રમાણે આપું છું, તેથી ચાલતી દંતકથાને પુષ્ટિ મળે છે એટલુંજ નહીં, પણ તેમાંથી કેટલીક નવી જાણતો જણાઈ આવે છે.

કવિતા.

શ્રી પરમાનંદ પ્રભુને નમસ્કાર કરી, કહું વિવા એક પ્રસંગ;	
દેવ હારે ગુણ ગણતાં તો, પછે માનવનું કાણ મન.	૧૪
ગદ પદ જાણું નહીં મૂરખમાં મૂરખ, હું એક જામથ;	
પાત સંજારવા હું લખું, રખે કવિના ધારતા મન.	૨
મામેરું દૂડી હારમાળા કરી જેણે, મહાન મહા શ્રેષ્ઠ કવિયે;	
હું કવિ કંઈ કહું નહીં, એનો કેવો વિચાર ધરિયે.	૩
તણજે ગ્રંથમાં હાસ્ય કીધું, માટે નામરને ચઢી રીસ;	
દુધ પાછને સાપ હોયો, તે ઠરડવા આવો શીસ.	૪
સર્વે મલી સંપ કરી એક દિન, તેણા પરમાનંદ પ્રભુને;	
કડવાં ફેરવવા કપટ કીધું, તેથી બોલાળ્યા કવિ જુપને.	૫
જેક સુંદર બેઠક કરીને, તાં તેડવા એક આવીઓ;	
પાંચ છો ખીખ માણસ, એક જે શિયામ કવિ ગીઆ.	૬
આદર માન કરીને બેસાડા, માન પાન આપી નાગર બોલા;	
ટોલેં ટોલાં મલી નાગર નારી, જોવાં સુકુમલાં વેલાં.	૭
ખટકો જાલ રડતાં મેલાં, કેટલીએ ધણી ખર કામ;	
પ્રેમાનંદની કથા સુણવા, આવી દોડી જાણી નામ.	૮
પછે એક મુસદ્દી મહેતો બોલા, મુણો મોટા કવિ રાપ;	
ગમો તમને ધન ધાન આપું, વળી જમાડું નિષ્ઠાન.	૯

ચોખાં ચાલના મનમાં લહી, અમો વિના સી પૂરો આવવા દીજે;
 તારે કહો પ્રભુ હાય જોડું, અમારી થેકડીઓ કરો એ શું છે. ૧૦
 કઠોર કાહો નઠોર કાહો, વળી કાહો કમ નાગર કહે થયું આવડું;
 વહી બણી ઠેકાણે લીધ વાલી, અમે શું બગાડ્યું આવડું. ૧૧
 આ સુણી પ્રેમાનંદ પ્રભુ બોલિયા, સ્મીત હાસ્ય કરીને;
 મેં જાણે જોઈએ નથી કીધું, પણ એ કવિ સ્વભાવ ધરીને. ૧૨
 જુઓ દરબારંત કહું એક હું, તમે મનમાં કરજો;
 આ સુણી તમે સર્વ મનમાં, કપટ રહિત વરણન ધરજો. ૧૩
 ભૂખા કયા કેવા માંડી પ્રભુએ, કે નાગરીઓ દોડી દોડી આની;
 પાણી પીનારે પાણી મેલું, રંધિનારીની કડી ઉભરાઈ ગઈ. ૧૪
 કાણે ખાલ ધવરાબાં નહીં, ધણીને હોડી સુણુવા ગઈ;
 કારે કહેશે કારે કહેશે, એમ આતકવત થઈ. ૧૫
 પરમાનંદ કહે સુણો સરવે, કહું કવિ મોટાની વાત;
 હું તેવો નથી પણ આ તો, પ્રસંગે કેવી પડે છે વાત. ૧૬
 એક મોટા કવિ બાગણ બટણ, તેનો મધુર કહીએ સાણ;
 તે પણ કવિઓમાં ધુરધર, આ વાત સુણી કપટ દાણ. ૧૭
 એકલા બાણ બટની નારીને, નાથ સાથે ટટો યીઓ;
 મુક કંઠાશ ધણું ધણું સમજાવી, તોય પણ આખી રાત રીઓ. ૧૮
 એવે સમે એક કૌતક થયું, સુણને તમે સહુ જાણ;
 મધુર સાસે એક નવીન કવિતા કરી, તે બતાવા ગયો પ્રાત માંધ. ૧૯
 પો કાટતાં પેહેલા ગીઓ, બારણાં દીધલાં જોઈ ઉભો;
 મંદીર મહિ ગરબડા થાયે, માટે બહાર થોભો. ૨૦
 બાણ બટણ એક સંભોક બોલ્યા, તે તો તમે સુણો;
 તે પુરો સાસે કર્યો આ સુણી, પછી તમે ધૂણો. ૨૧

શ્લોક.*

વાણ:-મત પાયારાત્રિઃ કૃશ તનુ શશિ શીર્યત હવ ।

પ્રદીપોડયં નિદ્રાવશ મુપગતો ઘૂર્ણિત હવ ॥

પ્રણામાં તો માનસ્યજસિન તથાપિ ક્રધ મહો ।

મયૂર:-કુચ પ્રત્યાસત્યા હૃદયમપિતે ચંદિ કઠિનમ્ ॥

* અર્થ-જાણે પોતાની જાણે કહું.—હે સી, રાત હવે પૂરી થવા આવી છે, ચંદ્રમા જાણે કરમાઈ જતો હોય તેમ કૃશ થઈ ગયો છે; આ દીવો જાણે ક્રધ આવી હોય અને ડોલાં ખાતો હોય તેવો થઈ ગયો છે, સ્ત્રીઓની રીસ રસામી નમે ત્યાર પછી રહેતી નથી; એમ છે તથાપિ તું વારી રીસ ઊડતી નથી. ચાણું ચરણ સીનો સાધ-મયૂર બહાર ઉભો પૂરું કરે છે.

હે કોખી સી રતનની પડોથમાં રહે છે માટે તારું હૃદય પણ કઠણ થયું હોય એમ લાગે છે!

જુઓ આણું બેનને ક્યું, પણ ના રહું લાઇને બાન;	
એમ ગાંડા અર્થ પ્રાસ લાલિત માટે, શું કહું વારંવાર.	૨૨
એમ રજપુત એવા ગાંડીઆ, સ્ત્રી વાપરે આવે દાવે;	
માટે ડાહીના ઘેલા કલા, લાઇ કવિને જોડું ન લાવે.	૨૩
હું લખવા જ્યારે બેસું છું, તારે એમને એમ લખાવ;	
ધણી તમ લખણુ અગો દાંડું, પણ ધણીમાં કેટલાં દંડાવ.	૨૪
નાગર કેહે વાર વિચારજે, છે નાગર સાથે કામ;	
પ્રેમાનંદ કહે શું બીવડારો મને, આ ધણી રથું તમ ધામ.	૨૫
એમ કહીને જવે આત્મા, કે નાગરીઆએ જોળા પાયરા;	
પ્રભુતમે જાઓ તો અમે પ્રાણુ કાઢું, કે કેહે કંથને કેમ ફાટયા આવડા.	૨૬
નારી ચલણુ નાગરોમાં, તે જાણે સરવે જગત;	
અસ્તી મન મનાવા કારણે, નાગરે વિચારી તક.	૨૭
હાં માં કરી સમાધાન કીધું, ખુશી કરી કાઢા કવિ;	
કમલિની પેર નાગરી દુઃખી, એકને કવિ એકને રવિ.	૨૮
પ્રભુ મંદર પધારીઆ, જેને નહીં કુડ ને કપટ;	
કપટીએ કપટ કીધું, તેનું યષ્ઠ ગધું ચપટ.	૨૯
નાગર સરવે બેગા થીઆ, વિચારી પછે વાત;	
મસલત કરી વેરાઈ ગયા, હવે જુઓ કવિના દાલ.	૩૦
મડી ચાર દિવસ ચડો, ત્યારે આંખો એક નાગર;	
મા'રાજ મીજબાની છે માટે, જમવા આવજો સાર.	૩૧
મહા મહા પ્રયત્ને હા જેવેશખી, તે દિવસ જમવા જડુંતું,	
માલપુડાને દુધપાકજમણુહતુંતહીં, પણ જેવેવાઆવનારોવનાતકરીપાણુંરેરડુંતું.	૩૨
જમણુના સોબી કવિ નહીં, જેને આનંદ ઉપર પ્રીતિ;	
મિદાન છોડી કણુલ થયા, ધણુને રૂચી નહીં એ રીતી.	૩૩
ભારના જુખ્યા માટે, તેને હા કહી જગા પૂછી;	
તે જે અરણીના હનમાન છે, તમે ગાડીએ આવજો માં થાઓ દુઃખી.	૩૪
જે ગાડી આવનાં વાર થાય તો, ચોડે ચાલી આવજો;	
દુઃખ વેદજો મારે માટે, એક બે રીશને લાવજો.	૩૫
આનું કહી તે તો ગયો, સર્વે પછું સહી કે શિયાળ;	
પેસો જે રાજ બાણુ કરે તો, હું પાછો ફરું દાલ.	૩૬
ગોઠવણુ કરી સરવે ગયા, પેતપેતાને ધામ;	
સોપેપું કામ કરવા ઉશા, જેનાં પુટેલાં ભાગ.	૩૭
હવે બીજો દિવસે ખરે મધ્યાને, વસંત ઋતુની માંવ;	
માડી આશે સિંચ સાથે, જમવા ગયા પ્રભુ ત્યાંવ.	૩૮
ગામ મૂકું પછે એક બે બેનરવા, આત્મા પ્રેમાનંદ;	
હમણું ગાડી આવશે, માડી નહીં પણ આત્મા હનુમંત.	૩૯

લાં એક જે નામર બેઠેલા, તે કેહે પ્રભુ થયા દુઃખી;	
ગાડી આવી નહીં તેમાં વસી, જમનાની જગા બદલી.	૪૦
પાણી બાણી પીના પછે, કવિ કેહે કેમ થયું;	
ખોટાં ખોટાં કારણુ બતાવ્યાં, કેહે વૈજનાયકાં કથું.	૪૧
ત્યાંથી ચાર ગાઉ લાંબે સુશી, કવિ મનમાં બડકા;	
એક કહે હું વેઠે ગાડું લાવું, તમે ચાલો ધીમા ધીમા.	૪૨
બપોરી થોડીક ગાળી, પછે કવિરાજ હેઠવા;	
તરસ છીપી પશુ ત્યાંથી ચાલ્યા, કવિવર ભુખ્યા.	૪૩
ચાલતાં પંથ કપાય તેથી, પ્રભુ આવી પોહોત્યા;	
હંતેસરની વાટે વળા, કવિ કહે ભાગ ભાષ પેલા આવ્યા.	૪૪
બીજે કહે ધર્યો રબો તે, હું એક ગાડી લાવું;	
કવિ કહે જો જો પેલા પેર જતાં, પેલા કેહે ના ઝડ આવું.	૪૫
ચાલતા થાઓ હું આવી પોતો, નહીં લાગે વાર;	
વેહેલા આવો કહી કવિ ચાલ્યા, વાટે નીકળી કાંવતાની વાત.	૪૬
શીશને સમજાવવામાં, પોતે યદ્ર ગયા મગન;	
એવે હંતેસર સમીપ આગ્યા, પછે સાંભળ્યાં પેલા મન.	૪૭
અરે ભાષ વર ને વળાવું ગયું, આ તે શું થયું આજ;	
પરસેવે બંડી પલળી, ધૂળે ઘેળા થયા મહારાજ.	૪૮
આંહાં તુસે ગામમાં આવ્યા, પછે ગયા મહાદેવમાં;	
ત્યાં એક વાલરીને પૂછું, તે કેહે હા આવ્યાતા ધામમાં.	૪૯
પણુ અહીં લડવાડ થઈ, માટે બીમનાથ સરવ ગયા;	
કવિ નિરાશ થઈ બેઠા તહીં, દેખીએ તો આવે દયા.	૫૦
પાણી પી ટાણ પડી, કપટ મનમાં કલ્યા;	
સ્તુતિ કરી મહાદેવની, નામ સુણી લોક મળ્યા.	૫૧
કો કેહે મારે ઘેર ના મારે ઘેર, ચાલો પ્રચુછ મારા;	
કવિ કેહે મારે કામ અગત્યનું, મન મનાવી પાછા વળા.	૫૨
તાથી આગળ ચાલીઆ, શીશ કેહે કેમ કરવું;	
પ્રેમાનંદ કહે બીમનાથ જવું, આગે એમનું પુરું કરવું.	૫૩
એક ચરીરે સારો શીશ બેલો, અહીંથી જઈ મારું દશ વીશને;	
પ્રેમાનંદ કેહે એ કામ ન આપણું, આપણુ પ્રિયવું જગદીશને.	૫૪
એમ વાતો કરતાં ચાલીઆ, બીમનાથે બહું ચાક્યા;	
કામળ પદ પાકા ગુમડા જેવા, દુઃખ મનમાં બહુ લાગ્યા.	૫૫
મહાદેવમાં આવી દર્શન કીધું, પછે આમ તેમ ભેધું;	
એક સાધુએ સમાચાર કહ્યા, તમારે જમવાનું જગલેશ્વર હેાધું.	૫૬
પ્રેમાનંદ કહે ઠીક નાગસઘ કરી, હું મનથી કેમ સાચું;	
ચાલો જગલેશ્વર જઈએ, જે યાકયા તે યાઓ આપું.	૫૭

શિશુ કેહે પ્રભુ આપ કષ્ટાશી, માંદા પડશે નહીં;	
પ્રેમાનંદ કેહે નિશ્ચય કરવો, જોઈએ ક્યાં ક્યાં મોખલી વધી.	૫૮
મદા મદા કુખે તડી આવ્યા, બેસતા બેસતા કવિ;	
વાટ ખુટવા માટે કેહે પ્રભુ, કયા શિશુને નવી નવી.	૫૯
જન્મલેશ્વરમાં આવીઆ, ત્યાં ગળ્યા સમાચાર;	
અહીં હવું પણ ફેરવું, ભગવંતરાયને ત્યાં નિરધાર.	૬૦
વાર કહી વળા ત્યાંથી, આવ્યા ભગવંતરાયને ધામ;	
તાળાં અડકાવીને ગયેલા ચાલી, પ્રેમાનંદ કેહે ઠીક કીધું કામ.	૬૧
આડોશી પાડોશીને પુછીછે, લાજ આ બાઈ ક્યાં ગયા;	
પત્તાની પીછાન પડી નહી, એટલે કવિ આવ્યા ઘેર.	૬૨
બાર ગાંઠની મજલ યધ તેથી, તાવે . કીધી મેર;	
એક બે દીવસ માંદા રહ્યા, તોય સમજામાં નાગર નામ.	૬૩
શું કહું શું કહું એવું જાણે, પણ કરવાનું સુઝે નહી કામ;	
શિશુની સલા રૂચે નહી, આખર ધાર્યું મનમાં.	૬૪
નામરોમાં અગ્રેસરને તેડી, નાન બેગી કરવા કહી;	
તેણે જઈ સરવેને કહ્યું, કવિ નામરી નાન બેગી કરે છે.	૬૫
નાગર કહે તૈયાર છીએ, શું નાગર કાપથી ડરે છે?	
જમય થયે જોવા અરથે, કામ કાજ સુકી સહુ આવ્યા.	૬૬
બે ચાર શિશુની સાથે, પ્રેમાનંદ પ્રભુ પણ ત્યાં આવ્યા;	
જેઠા નહી કાંઈ શું બોલ્યા નહી, માત્ર રાતી આંખે બોલ્યા એમ.	૬૭
નામર જાણના ત્રણ આશર, તેથી ત્રણ સદસ હિંદ કહે જાણ;	
એક અશરના એક હામર, કૃપ તમારાં પ્રકાશું.	૬૮
જેવા ઉચ તેવા નીચ કહે તો, નામ પ્રેમાનંદ સાચું;	
કવિયે આમ કહ્યું આમ કહ્યું, તે સકારણ હલી ત્યાં વાતો.	૬૯
હું કવિ નથી પણ આટલું કરશે, ધન્યર અન્યા જોઈ આ તો;	
કવિયે કવિની કયા કદી તેનાં, નામ કામ હું મુરખ નવ જાણું.	૭૦
પછે કાહો કેમ કરીને, આ રથજો અમો આણું;	
જેવું તેવું માની લેશું, નથી જોતા કાળે.	૭૧
નામરો કહે જે યાવ તે કરજો, કાસે કરતા તે કરો આજે;	
વાર કહી વળ્યા ત્યાંથી, જઈ ધ્યાન ગુરવું ધરીયું.	૭૨
“નાગર નિંદા” નામે મંચવું, પછે મયાણું કરીયું;	
નિત્ય કહ બાર કડવાં પોતે રચતા, પણ આ મંચનાં કરતા બેવ.	૭૩
જેટલી સફિન કવિ તરીકે, તેટલી વાપરી તે માંય;	
પનર કડવાં ક્યાં મંચનાં, જેમાં એક નનો પુરો યથો તે.	૭૪
જરીક્ષા જોવા મંચની, પોતે એકલા શેરીમાં વાંચો તો;	
ને દિવસે બેઠી, ધામ ધુમ હતી, માટે જધા જોવા જવાના હતા.	૭૫

ખર્ ખોટું મણવા માટે, એક જે નાગર ત્યાં રહાતા;	
મંગળા ચરણ ક્યું કે સરવે, હસી હસીને થાક્યા.	૭૬
એમ એક પછે એક રસ આળ્યા, બધા યર્ષ આળ્યા પાંચ;	
લેવાનું તેની જગાએ રહ્યું, કવિને કહે ફરી ફરી વાંચો.	૭૭
ખોતરી કરી પછે કવિ ઉઠ્યા, આંધી નાગરને પડ્યો સસિા;	
નાગરણેને ખબર યર્ષ, જે કંઈ કવિની સાથે લડા.	૭૮
જુદી જુદી રીતીએ સરવે, ઘેર ઘેર કંકાસ માંડા;	
લોક શીટકાર કરે વળી, ધરમાં પેર પેરનું દુઃખ.	૭૯
કેટલાં નો પણ ક્યું તું કે, નાગરનું કદી જોતું નહીં મુખ;	
એ અંધ લેવા ઉપાય કરતાંતા, તે કવિએ જાણ્યું બધું.	૮૦
સાધુ નાગર પણ આવતાં ખાળ્યા, પછે કામ ઝટ ચાલ્યું;	
એવે શ્રાધ કવિને ત્યાં આવું, તે દિવસે કરી નાત.	૮૧
નાતીલાને ફાડેલા માટે. સામાન ઓછો લીધો સાથ;	
જમવા બેઠા કે પેટેલી પાંતીએ, સરવે ખુટું ખુટું થયું.	૮૨
અડધું જમણ થયતું હતું, એવે ખુટાનું કારણ ક્યું;	
મહા કોષ વ્યાપો મનમાં, જાઓ નથી જમાડ્યા ધનું રહ્યું.	૮૩
ધણા યથ કહે આ શું જોલો, પ્રેમાનંદ કહે નહીં એમ કર;	
નાતીલા કહે ઉડી જઈશું, શું અગે નાગરવત ડર ?	૮૪
ભાવે જાઓ કાણ ના હશે છે, એવે એક થયું ખીજું;	
ગ્રાસ હાથમાં આવી દશામાં, એકે વધામણી કરી રજી.	૮૫
કહ્યું રામગરજ મહારાજ આળ્યા, તેમણે અમને પૂછું;	
તમારી ખબર એમને કહી, તેથી બહુ રૂચ્યું.	૮૬
કહ્યું મહારાજ સમાચાર કહો, તેથી હું આજો કહેવા;	
મારે ખીજું કંઈ નથી, ફાવે તો જો જો જઈને દેના.	૮૭
ગુરનું નામ સાંભળ્યું કે, ગ્રાસ નાખ્યો હોઠા;	
સોળા સુધાં જોળા થઈ ચામ્યા, ગુર પ્રેમ ઉદયે આણો.	૮૮
પંદર વરષે બેટયા ગુરને, જઈ ચરનમાં શીઘ્ર મુકું;	
નાન જાતનું ભાન રહ્યું નહીં, ગુર પાને જઈને ઉભા.	૮૯
પછે - દારભારીઓએ, નવીન કરી સવ જમાણ્યા;	
જમવા તેડા પ્રેમાનંદને, પછે સર્વ ત્યાડે આળ્યા.	૯૦
રામચરણદાસનું એવું પણ કે, જ્યાં રાત પડે ત્યાં રેતું;	
જે રાત્રી કોઈ રથે ને કરી, માટે પ્રેમાનંદ સહિ મુકે વેતું.	૯૧
કંદમુજ ગુરજીએ ખાધાં, તે પ્રેમાનંદને આપ્યા;	
પછે સમાચાર પૂછા, કેટલા ગુણ દરિના ગાયા.	૯૨
ધણા અંધ ગુરને ખતાળ્યા, જોઈ થયો આનંદ;	
પછે નાગર નિશા ખતાવા, ઉઠ્યા પોતે પ્રેમાનંદ.	૯૩

નિદા સમઢ સુણી ગુરને, મનમાં માહું લાગ્યું;	
એક બે કડવા વાંચી બેઠ, ધણું ખીજવાયા સાધુ.	૯૪
હે મૂરખ ! તેં આમાં આગુરી કરી, નહીં છું શીશ મારે;	
એટલું કેહે સંતોષ વળેા નહી, તે ગ્રંથ અગ્નિમાં બાળેા	૯૫
પ્રેમાનંદ મહા દુઃખ પામ્યા, કહી માડીને વાત;	
ગુર કહે દુઃખ કરવી, એ મોટા પુરુષની વાત.	૯૬
ગુર સામું કંઈ નવ બોલા, પાશુ ગુર મનમાં ચેતા;	
યુક્તિએ કંઈ કરજે લાઈ, જોથી દુઃખ જાએ નેતાં.	૯૭
મારી આગા માનીશ નડી તો, જાણું નહીં થાય તારં;	
પ્રથમ વિના ખીજના શુભ, ગાવા મન નહીં મારું.	૯૮
“આઠા પાળોશ” એમ કહ્યું, તેથી ગુર મનમાં રીઝા;	
રાત વીતે પ્રભાત થયે, ગુર ત્યાંથી આસ્થા.	૯૯
એક બે માઠે વળાવા ગયા, પછે આગાએ પાછા આભ્યા;	
નાગર ખુશી બહુ થયા, ગ્રંથ બાળે ગુર જાભ્યા	૧૦૦
પ્રેમાનંદે ઉદારી તથ, મોટા વિવાદનો આરંભ કીધા;	
પૂરશ્વ થયે ધણી પ્રત લખાવી, જે સારું વચિ તેને દીધા.	૧૦૧
ધેર ધેર ને બારંબાર જ્યા ત્યાં, વિવાદ વચાય;	
ટૂર ટૂર ને પેર પેર રીતે, નાગરની નિદા થાય.	૧૦૨
નાગરોએ જોગા થઈને, એક નિશ્ચય કીધા;	
વિવાનો નાશ કરવો નિશ્ચયે, કેલ અન્યો અન્ય કીધા.	૧૦૩
કેટલાક પુસ્તક સત્તાએ લીધાં, કેટલાક દ્રવ્યથી લીધાં;	
જે હાથ આવે તે બાળી દીધાં, પ્રેમાનંદે જે કીધાં.	૧૦૪
વિવા બાળનાનું સુણી કવિને, મહા દુઃખ પ્રગટિયું;	
નાગરજો જોગી થઈ એકલા, + + + + +	૧૦૫

દિલગીરી એટલીજ છે કે આ કવિના અડી તે અધુરી રહે છે, અને તે ખીજે કાષ ઠેકાણેથી મળવાનો શક્ય નથી.

સામળશાના મોટા વિવાદના અંતમાં નીચે પામણે લખેલું છે:—

કસ્યાઽપિ લેલ્લકસ્ય અભિમાનિનઃ મદ્દ પ્રેમાનંદસ્ય દશમ સ્કંધ નલા-
સ્માન દ્રૌપદિ હરણાદિ ગ્રંથામ્ લિલિત્વા તદન્તરં અભિમાનઃ કર્તવ્યઃ इदं લોચનં
સંસ્કૃતં નેત્તિતસ્મેન કિન્તુ કેવલમ્ અશુદ્ધં લેલ્લકમ્ કરોતિ તસ્મેન હૃદમ્ હિતિ
નરસિંહ મેદેતાના પુત્રનો વિવાહ સંપૂર્ણ સમાપ્ત થીરસ્તુ કર્યાપ્રમસ્તુ શુભં મવત્તુ
સંવત ॥ ॥ શકે ॥ ॥ પ્ર૭ ॥ દક્ષણાયનગતે શ્રી સૂર્યે હેમન્તઋતૌ
માસોત્તમમાસે શુભકારીમાસે માર્ગશિર્ષમાસે શુક્રપદે દ્વિતીયાયામ ગુરુવાસરેણ દવે
ગોવિંદરામ શિવરામ લિલિતોયમ્ પુસ્તાલઃ શ્રી શ્રી શ્રી.

ઉપરના હિતારાએ વડે કવિ પ્રેમાનંદ વિષે ચાલતી દંતકથાએને પુષ્ટિ મળે છે, તેમ તેમણી કૃતલીક તપસીલવાર કહીકત તથા નવી બાજતો જણાવ આવે છે;—જેમકે

(૧) હારમાળા પ્રેમાનંદેજ સ્વી હતી. અમે જ્યારે તે છપાવી ત્યારે મુંબઈના ગુજરાતી પત્રમાં તે વિષે બારે ચરચા ઉઠી હતી અને મેં તેના સાબિતી માટે સ્વર્ગ પૂરાવા પછુ આપ્યા હતા. ઉપરની કવિતાની પાંચમી ઝોળમાં “મામેરું, હુંડી, હારમાળા કરી જેણે, મહાન મહા શ્રેષ્ઠ કવિયે ” એમ સ્પષ્ટ લખેલું છે.

(૨) મામેરું, હુંડી ને હારમાળામાં કંઈ નામરોની તેવી નિંદા નથી, તે છતાં તેઓ કવિ પર ચીડાયા અને તેમને બોધાવી કપકા આપ્યો. તે સમયે કવિએ કરેલો ખુલાસો સતોપકારક હોઈ તેમણે આશુ કવિ અને તેના સામા મધૂર કહેલો સ્લોક યોગ્ય સ્થળે હોઈ આનંદ આપે છે. પ્રાસ વગેરેની શુદ્ધતા માટે મરજીમાં આવે તેવા અર્થ કવિઓ લખે છે. એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે કે:—

गणयन्ति नापशब्दं न वृत्त मंगं न चार्थं हानि भयम् ।

रस पोषाय यतन्ते वक्ष्या पतयश्च कवयश्च ॥

(કવિઓ અને બંધિતચારી પુરૂષ. માત્ર રસના પોષણ માટેજ મહેનત કર્યા કરે છે. રસ પોષણ કરવામાં તે અપશબ્દને, વૃત્તમ અને કે અર્થ હાનિના ભયને પણ ગણતા નથી. અર્થ અપશબ્દ વડે બાકરણ દોષાળો, અને ભુંડાળો, વૃત્તભગ વડે હંદ તૂટવો, એકાદશી અદિ વૃત્તનો કે પાંતવૃત્તનો ભગ; અને અર્થ હાનિ વડે શબ્દમાં રહેલો અર્થ બમકવાનો ભય અને દ્રવ્યના નુકસાનનો ભય એવા અર્થ કરી પહેલો કવિને અને ખીજો વેશ્યાપતિ બંધિતચારીને લગાડવાનો છે). ૭૬ ૪ થી ૨૨.

(૩) મિજમાનીનું ખોટું નોતરું આપી કવિને કર્યા કર્યા કૃતલા અથડાવ્યા અને તેમની દેવી દુદંશા થઈ તેનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું છે. વડોદરાના રહીશ જણે છે કે, અરણી (હરણી) ના હનૂમન, વૈજનાથ ભીમનાથ, જગદેશ્વર ને લગવંતરામનું ઘર (ઘણું કરીને ધડીયાળા પોળમાં) કૃતલા દૂર છે અને તે તે સ્થળે જતાં બાર કરતાં પણ વધારે ગાદના મળલ ધાય એમ છે. તરણ કવિને એથી હાડોહાડ લાગે અને નામરોની નિંદા કરવા તત્પર થાય એ સ્વાભાવિક છે. ૭૬ ૨૮ થી ૬૨.

(૪) “ નામર નિંદા ” નામનો ગ્રંથ ધણે રસિક રચવા માંડ્યો હશે, એમ કવિતા ઉપરથી જણાય છે. નામર શબ્દના ત્રણ અક્ષર છે માટે ત્રણ હગ્ગર હિંદ કાઢવાનું કવિએ ધારેલું, અને પ્રથમ અક્ષર જેટલું કાવ્ય પૂરું કરેલું તે તેમના ગુરૂને જતાવનાં તેમણે ગુરૂસે થઈ બાળી નાખ્યું તેથી તે સંગ્રહ કાંઈજ જણાવામાં આવે એમ નથી. ૭૬ ૬૩ થી ૯૫.

(૫) કવિના ગુરૂ રામચરણ હતા. તેમણે માત્ર હરિગુણ ગાવાની આદા કરી હતી. કવિએ ગુરૂ આદા હમેશાં પાળી છે, પરંતુ નામરોની ચેકડીથી કેધાવેશમાં આવીને તેમણે તેમની નિંદા કરવાની ચરચાત કરી હતી, પણ ગુરૂની આદાને તાબે થઈને તેમણે વિવાહ શુકિતચર રચ્યો હતો. ૭૬ ૮૯ થી ૯૫.

(૬) કવિને જ્ઞાતિ ભોજન આપવાનો ભારે શોખ હતો, તેની પ્રતીતિ ગ્રાહ ઉપર નાત જમાડી તે ઉપરથી થાય છે. ૭૬ ૭૭ થી ૮૭.

(૭) કવિને રચેલો દ્રોણદીહરણ્ય નામક ગ્રંથ પ્રાચીન કાળ માળામાં અમે જાણીએ છીએ, તે વિષે શ. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દીવડીઆએ આશ્ચર્ય લીધા છે, પરંતુ વિરાહના પુસ્તક ઉતારનાર દવે ગોવિંદરામ શિવરામે “ મટ પ્રેમાનંદસ્ય દશમસ્કન્ધ નભાશ્યાન દ્રોણદિ-હરણાદિ પ્રણય લિખિતઃ” ઈ. સ્પષ્ટ રીતે ગ્રંથને અતે જણાવેલું છે, તે હી એ ગ્રંથ પ્રેમાનંદ રચેલો હતો એ સિદ્ધ થાય છે.

વિરાહના પાછલાં કેટલાંક કડવાં જો શ. રા. ધનસ્વામ બાપુભાઈ વેંદ્ય અને છેવટનું કડવું ચક્રાચારીવાળા શ. બીખાભાઈ શિવરામે પૂરું ન પાડ્યું હોત, તો ગ્રંથ અધૂરોજ રહ્યો હોત, તેથી તેમને ઉપકાર માન્યું.

વિરાહ છાપવામાં કેટલીક અગત્યની ભૂલો રહી ગયેલી નીચે આપી છે.

કડવું	૭૬.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૧૧	આવી	ખાળી.
૬	૨	ચવે	ચુજો.
૬	૧૮	પત્ન	પતન.
૧૪	૫૬	રિટા	રિહા.
૨૨	૨૫	ઓથો મળ્યો આ.	ઓથો મળે નહિ કર્યા.
૨૪	૧૧	કહો શોભી	કહો લોભી.
૩૫	૭	ફળો	ફના.
૩૫	૭	તણો	તાણો.
૪૦	૧૬	જળપાની	જળપાત.
૪૦	૫૧	ભાવે ભળોરે	ભમ્ભિ ભાવે ભળોરે.
૪૦	૫૨	ભકિત ભકિત	ભક્તિ.
૪૨	૧૩	તે વાર	તું સાર.
૪૨	૧૬	એતુ	એનું.
૪૪	૫	ભમાવા	ભમાવી.
૪૪	૨૧	ઉનારી તે	ઉનારી લે.
૪૫	૫	પણિત મન	પણિત તનમન.
૪૫	૬	વર	વરં.
૪૫	૧૦	નિર્મળ	નિર્મળ.

હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંરાવાળા.

મહા કવિ પ્રેમાનંદ કૃત

શામળશાનો મોટો વિવાહ*

રાગ કેદારો.

શ્રી ગુરુ ગણપતિને પ્રણામી રે, સમરૂં કૃષ્ણ કશ્ચકર ધ્રમી રે;
મારો^૨ કે'તાં દુઃખ વ્યય વામી, તેહ તણું વરણન કરું રે. ૧

* આ રસિક અંધ વિષે આઘ્યાત્મિકા એવી આવે છે, કે એક વાર મહા કવિ પ્રેમાનંદને ગુરુદાસ બનાવવાનો તેના કાષ્ઠ નાગર મિત્રોએ વિચાર કર્યો. તેને કહ્યું કે આજે ફવાળે ઠંડાણે બંધત છે, ત્યાં તમે બપોરે જમવા માટે આવ્યો, કનિએ આમંત્રણ સ્વીકાર્યું, અને તે બતાવેલી જગાએ ખરે બપોરે ગયા. ઉનાળાનો હારે તાપ પડતો હતો અને જગા ગાઉ ઢોઢ ગાઉ દૂર હતી. ત્યાં ગયા એટલે એક માણસ મિત્રોએ રાખેલું તેણે કવિને જણાવ્યું કે મહાનવાળાએ તે આપવાની ના પાડવાથી જાગસોષ ફવાળે ઠંડાણે રાખી છે, ને ત્યાં જવાની તમને ખબર કરવા સારૂ મને અહીં ખાસ મોકલ્યો છે. તે જગ્યા થયું બીજી દિશામાં ધણી દૂર હતી; પરંતુ કવિને કંઈ પહેલ ન આવ્યો તેથી ત્યાં ગયા. મહાનના માલીકે જણાવ્યું કે તમારા મિત્રોએ કહેવડવ્યું છે કે તમને તરફી પડી તેથી તેઓ દિલથીર છે, પણ આ ઠંડાણે સવડ ન થવાથી તેમણે ફલાણી જગાએ બેસ રાખ્યો છે. કવિને હવે પહેલ આવ્યો, પણ છેવટનો નીતારો જોવા તેઓ દૂરની બતાવેલી જગાએ ગયા. ત્યાં આગળથી એવી ખબર મળી કે જમવાનું તો આખરે તેમને પોતાને ઘેર રાખવાની જરૂર પડી છે, માટે ત્યાં જાઓ. પસીનો લહોતા અને થાકથી અકળાતા કનિરાજ મિત્રોને ઘેર ગયા, તો સૌ તેમને જોઈને દસી પડ્યા. બાજતની ગોઠવણ તેમણે કરીજ નહોતી, પણ તેમને માટે જમવાની સોંપ રાખી હતી. તેમને જગવા માટે આમ્રદ કર્યો, પરંતુ કવિને બારે ગુરુસાં અઢેના હોવાથી તે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. પોતાની આ પ્રગાળે મગક કરી કષ્ટ આપ્યું, તેથી તે નાગરો ઉપર ચીઠાયા, ને નાગરોની નિંદા વિષે એક પુસ્તક લખી કાઢ્યું.

એ અરસામાં તેમના ગુરુજી વડોદરે આવી સાગ્યા. તેમની મુલાકાત લેતાં તેમણે પ્રેમાનંદને પૂછ્યું, હાલમાં તું શું લખે છે? કનિએ કહ્યું, હાલ મેં નાગર નિંદા ઉપર પુસ્તક રચ્યું છે. ગુરુએ તે જોવા માગ્યું. કનિએ ઘેરથી તે લાવતો મહાત્માને આપ્યું. મહાત્માએ કેટલાંક પૃષ્ઠ વાંચીને તે આપ્યું પોતાની ધૂણીમાં પધરાવી બાળી નાંખ્યું; અને કવિને ગુરુસામાં કહ્યું કે મેં તને જે મહા શક્તિ બક્ષી છે તે કંઈ આવાં નિંદા યુગ કાળો રચવા માટે નથી. કનિએ બિનન થઈ સધળી વિતક વાત ગુરુજીને કહી સંભળાવી, ત્યારે ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે જો એમ તો કાષ્ઠ એવો અંધ રચવો કે જેમાં મીઠી મઝક થાય, અને અર્થ સરે.

કવિએ મહાત્માના ગયા પછી આ વિવાદ લખ્યો. તેમાંથી કાષ્ઠની પણ નિંદા ન કરવી એ સારો બેલ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અંધ ઉત્તમ દારવરસથી બરપુર છે; શામળદાનું ખરું નામ શાગળદાસ છે પણ કવિએ તે પસંદ કર્યું છે. ૬. ૬.

૧ (પ્રેમ-ભક્તિ ગાથ) પ્યારો, પ્રેમી. ૨ ધંધર જેને (બકતને) 'મારો' કહે તેનાં દુઃખ ટળી ગયું.

વરણુન કંડે હું તેહનું, અથ ઝોઘ પ્રલ્લે થાય;	૨
અનાથ કેરા નાથનું, વરણુન કંડે સુખદાય.	
મામા ઘેર મેહેતો રહ્યા, જેનું નરસંઘ કા'વે નામ;	૩
નાગરી ન્યાતે વિદ્યા ^૧ હીણુ, કો' કેમ ચલવે ઘર કામ.	
નાગર ઉઘમ ત્રય કરે, નહીં ઝોથાનો અધિકાર;	૪
'કલમ ^૨ કડછી અને ગરછી,' એ ત્રય ^૩ ધરે રહે ભાર.	
મેહેતો મોસાળે ઉછર્યા, નવ જાણે ઉઘમ એક;	૫
ખોટું ગમે નહીં ખાતથી, સગાં કે' રે'શે ક્યમ ટેક.	
કન્યા કોઇ આપે નહીં, ન વિદ્યા ન ધન ગાગરડી ^૪ ;	૬
જોઇએ ઉંચ કુળ નાગરી કન્યા, જરવિણ ક્યાથી નાગરડી !	
તાતે મરતી વેળા વડા પુત્રને, જળ અંજલી મૂકાવ્યું;	૭
"નરસંઘાનો વિવા' કરજે, તો તે પુત્ર જણુ ^૫ ચૂકાવ્યું."	
માત તાત મુઆં મેહેતાનાં, પછે બ્રાતાએ કીધું લમ ^૬ ;	૮
વર થયા ઘોડે ચડ્યા, નવ દિવસ રહ્યા મન મગન.	
પછે ભાઈએ ઘર કામ સોંપ્યું, વગર ^૭ પલોટ કરે શુ મે'તા;	૯
ઠોક માથે ભારે ભાઈને, નિશવાસર ^૮ દુઃખી રે'તા.	
ભર ઉનાળાના મધ્યાને, આઠ્યા ચાક્યા પાક્યા,	૧૦
ભાભી પાસે પાણી માગ્યું, તેને કાળ જેવા લાગ્યા.	
લોભાઈ કે' શું બુજ લાગ્યા, કો' શું રળીને લાઠ્યા !	૧૧
લાવેતું તમ નારને આપો, મચ્છર કરતા શે આઠ્યા ?	

૧ મેહેતાને લાગે છે ૨ કલમ, (દોલીઆપણું, મુત્સદીપણું), કડછી (રસોઇઆનું કામ કે) ગરછી (મિષાઇમિરિ) એ નાંગના કામ કહવત રૂપ યથ પડ્યા છે. એ વગર ખીન્ને ધ ધો તેગાવી થાય નહીં. ૩ ત્રણમાથી એક એવો અર્થ ૪ ' નાગર ભારાવે ગાગર ' (રૂખીઆની) એવી કદાણી ચાલે છે કન્યાની અજતને લીધે નાગરાને કન્યા મેળવના ઘણુ ખગચ પડે છે ૫ પુત્રનું પિતા પ્રત્યે દેવુ—કેરજ. કંઈ કાર્ય કરાવા ધણી વાર બાપ છોકરા પાસે પાણી ચૂકાવે છે (પણુ લેતાકાવે છે).

૬ મેહેતાનું. ૭ અણુપલોટયા-અનુભવ વગરના. ૮ રાત દિવસ.

- મેહેતો મુગા મુખ રહ્યા, બાઈ નથી ભેઈતું પાણી;
મુજ શ્રાતે જે કંઈ મોકલ્યું, તે અમે આપ્યું આણી. ૧૨
- એમ કહીને ઉઠ્યા મેહેતો, દહું કોષે સહુ ગાન;
મે'તે જાણ્યું મુજ જેવું દુઃખ, ન વેઠે પ્રાણી માન. ૧૩
- મુઠીઓ વાળી હસ્તની ને, દરબડ દોડ્યા બાંધ;
મે'તે જાણ્યું મને રોકશે, કોએક મળશે આંધ. ૧૪
- જે ભોજન દોડી ગયો, નરસંઈ મહેતો જેહ;
કલપવૃક્ષ^૧ તણે જઈ બેઠો, શાતા પામ્યો દેહ. ૧૫
- પત્ર વાળતાં મે'તાણને, લાધ્યું સુંદર લિંગ;
ડાક ડમરૂં ઇંદમાળા, જે હર ધરે ગોનું શિંગ. ૧૬
- એવા નાથને નેહે નિરખી, મેહેતો યયા પ્રસન્ન;
અપૂત્ર્ય જાણી પૂત્ર માંડી, કરી વશ તન મન. ૧૭
- મેહેતા જડયા નહોં રાતે, ત્યારે થઈ પરિશોધ;
જગત^૨ જણાવા સગાં માંહોમાંધ, શુદ્ધ કરે પ્રવિભોધ. ૧૮
- રઠે જૂઠું જીએ જૂઠું, સૌને મન ગમતી^૩ વાત !
સસરો સાસુ અને પત્ની, વળી અંતર દુઃખ ધરે શ્રાત. ૧૯
- એ ચાર જણે તન મન ધનથી, જોયા દેશ દેશે લોક;
બાંધી સરવે વેવતાં, ચોક કરે બીજા સઉ ફોક ! ૨૦
- એક જે દિવસ ભેઈને, પછે મૂક્યો વિસાર;
માત તાત ને ધન^૪ વિણ જણો, આવાં સગાં નિરધાર. ૨૧
- મેહેતોજ^૫ જે તપને બેઠા, પ્રત્યક્ષ પ્રભુ હવા પ્રસન્ન;
નાથ^૬ મનનું માગિયું, તેથી લઈ ગયા કૃષ્ણ-સદન. ૨૨

૧ આંગિા. ૨ દુનિઆને દેખાડવા ગાન, અંતઃકરણથી નહોં. ૩ ત્યારે તો પીડા ગઈ એમ સૌ ધારતા તેથી. ૪ જેની જાસે પૈસા નથી તેને માતપિતા પણ બીજા સગાંની પેઠે વિસારી મેંદે છે. ૫ જી માનવાચક પ્રત્યય થઈને પાછલા રાજદને જહુત્યનમાં આસે છે પણ એ પદ્ધતિ કજ કેટલાક ભાગમાં ચાલતી નથી જેમ મેહેતોજ, કરજોજ, વીરજી વગેરે. ૬. જમ બેસવે નથી, કદાચ નાથ—ધણી—કૃષ્ણ મળવાની માગણી કરી એવો અર્થ હોય.

મુખ્યો હરે હરિ હાથે, નિજ દાસ કરો ગોપાળ; નૃસિંહે ^૧ નરસિંહને પૂછ્યું, માગ્ય માગ્ય હે બાળ !	૨૩
મે'તો કે' મા'રાજ હું માંગું, રામ જોવા મન કોડ; જગત-પતિ ને જગત-જનુની, રમો બન્ને જોડ ^૨ .	૨૪
કૃષ્ણ પ્રસન્ન થયા અનિશે, વર ^૩ વર ^૪ માંગ્યો તે જાઈ; માગ્ય બીજું કંઈ હોય ઇચ્છા, હજ દુઃખે આવીશ ધાઈ.	૨૫
નરસંધ્યો કે' વરદાન માગુ, જોવો રાસ જઈ-આડે; સવા ^૫ લાખ પદે વિસ્તાડ, અચળ શુષ્ક ગો માડે.	૨૬
તથાસ્તુ કહી નાથ હિયા, કરી રચના રાસ વિલાસ; શરદ્ધ પૂર્ણિમાની શર્વરીએ ^૬ , રાસ રચ્યો નિહાળવા દાસ.	૨૭
વૃજ નારી રાધા ધ્યારીનું, સ્મર્યું થયું લગવાન; સત્યભામાએ સમાધાન ^૭ કીધું, પછે માંડિયા શુભગાન ^૮ .	૨૮
ગરવ ^૯ થયો જે નારને, નાથે લાગ્યો દાસ સમક્ષ; મધ્યે રાખી મેહેતાજીને, રાસ દેખાડ્યો ચર્મ ^{૧૦} ચક્ષ.	૨૯
એક માસ ત્યાં મે'તો રહ્યા, પછે માગી વીદાય, કમળા કમળજૂ વળાવે, મેહેતો જ્યારે જાય.	૩૦
ગદગદ કંઠે નાથ જોડ્યા, અમે ઘણું છું દુઃખી; ભક્ત વિયોગ નથી 'સે'વાતો, કહું સર્વદા સુખી ^{૧૧} .	૩૧
જા મેહેતા દુઃખ સમે મુજને, સંભારજે અવિધાર; કપ કાપીશ હું તાહરું, નહીં લગાડું વાર.	૩૨
હરિ દર્શને તેજસ્વી થઈ, મેહેતો આવ્યા ઘેર; ઉપરનાં સગાંએ માન દીધું, અંતરનાંએ રૂઢી પેર.	૩૩

૧ કૃષ્ણ. ૨ વર—વરદાન. ૩ વર—સારો. ૪ તેમાંના ખોલો લાખ પોતે અને બાકીના તેમના દિકરાની પદ્મએ કર્યાં દતાં એમ કહેવાય છે. ૫ રાતે.

૬ મનવાળાનું એવો અર્થ. ૭ રાધાના શુભ ગાવા માંડ્યા એવો અર્થ. ૮ કૃષ્ણનું મારા પર અપ્રિક્ષ હેત છે એમ જોને મન થયો તે સીનો—મલભામાનો ગર્વ નરસંધ્યાને રાસમા વચ્ચે રાખી બાગ્યો. ૯ આમડાની આખે—નજરે, અંતરનાંથી કે સ્વપ્નામા નહીં. ૧૦ રિદાયગિરિ નામ અર્થે. ૧૧ મુખે.

મેતે. લાલીને ચર્ણે લાગ્યા, હું મારે ગોરાણી;
તે'વચન આણે તા'ન વિધ્યું, ત્યારે મળ્યા સારગખાણિ. ૩૪

તેજ બેઈ તે તારૂણી, મનમાં ઘણુ ગભરાણી;
ખેળાહુ બેડી પાપ લાગી, લાખે દંડવત્^૧ તાણી. ૩૫

હું ભૂલી દિયરજી કહું, કરો ક્ષમા અપરાધ;
અમો સો ભતિ અસાન છું, નહીં મન જેલું સાધ્ય. ૩૬

મે'તો કે' માણ છેા મારાં, નહીં મુજને કુખ;
દે. નિદી^૨ વહી લાલી લાઇને, ઘર જઈ મામ્યા સુખ. ૩૭

હવે ગૃહસ્થાશ્રમ મે'તા તણો, કહું હું ભતિમંદ^૩;
અમળ પાઠ ક'ઈ નવ બાણું, ન બાણું પ્રબંધ કે છંદ. ૩૮

વદાણુ.

છંદ પ્રબંધ ભતિમંદ ન બાણું, વૃથા કે'વાઉ પ્રેમાનંદ રે;^૪
હારે શેષ મે'તા શુભ ગાતા, જે થયા વિચે વંદ રે.^૫ ૩૯

કંડવું ૧ હું. રાગ ખાંંગવેરાડી.

અનેક ભક્ત અવનિ વિષે, તેમાં મહાનના^૧ શુભ ગાઉ;
ભક્ત ને ભગવંત એક છે, શુભ ગાઈ વૈકુંઠ બાઉ. ૧

નરસંઘ મેહેતો નાગર પ્રાદાણુ, જેને હરજી પોતે લેટયા;
નિરલો થઈ નરસંઘયો આવ્યો, જેનાં હુ ખ સરવ નેટયા. ૨

ભક્ત ભક્ત લાલી આદિ કે', વળી બીજા સહુકો લોક,
ચાર પાપ દિવસ એમ વિચે, નિવર્તી રાજ્ય થયું દ્રોક. ૩

આખો દિવસ કીર્તનીમાં ફૂટે, મળે સાધુની ત્યા ટોળી;
મજ્જન^૬ કરી માળ ધરે અન્યોન્યે, તિલક કરે ગોપીચ દન ઘોળી. ૪

૧ નામ અર્થે એક વચનમા ૨ નિદી (૧)

૩. કવિની કેટલી નમ્રતા ! હું મદ યુક્તિને પિંગળ કે છંદ પ્રબંધ ક'ઈ જાણતો નથી.
મને પ્રેમાનંદ કહે છે તે પણ મિથ્યા ! ૪ વચ-વદવા-પ્રજ્ઞામ કરવા યોગ્ય. ૫ જગતમા
અનેક ભક્ત યઈ ગયા છે તેમાંથી જે મહાન-મોરેરા ભક્ત નરસંઘ મેહેતા તેના શુભ ગાઈં છું.

૬ મજ્જા ધાતુ પરથી નહાવું

- ભુમે પાડે રામ^૧ રામ કહી, અભણ્યા લોક ધોડી આવે;
કૃષ્ણીમા માહું કે હાતું નહીં, કે ઘર રામ રામ કા'વે. ૫
- આવી ભુવે તો ભુવે લગોટા, બણે જમના જોટા !
નાના કાળા પર્વત^૨ છે શું, કે મેથના ઢગ મોટા મોટા ! ૬
- ભુ'ગળા જેવડી ચલમ લઈ, પીતાં કહે રામ રામ;
જોનારા જોઈ થર થર કાપે, નિકટના લેખક^૩ ભૂલ્યા કામ. ૭
- ટોળે ટોળાં મળી નાગર નારી, કે' આલું ના વેકાય;
એનું ઘર ઘરનું^૪ તેમાં શું, બધાં મળી આપો, જે વધુ^૫ થાય. ૮
- પણ આ પાપને કાઢે અહીંથી, નહિ તો અમે નહિ રે'વાય;
નજરો બબકો બાંધું બાળકની, તોય કંપવા મટી નવ બાય. ૯
- ભક્ત મે'તો આવે અર્ચજ વધિયું, ખુટયાં ઘર ઘર મરચાં^૬ !
અ'દ્રગવરી મણિગવરી, કહો, તમ મદિર કેટલાં ખરચ્યાં? ૧૦
- કો શેર કો બશેર કહીને, 'આપે અન્યો અન્ય તાળી;^૭
એવે દીર્ઘેશ્વર કર ચલમ ગઈ, તે ગાણ જોલ્યો 'વનમાળી'. ૧૧
- આવો કાળી કાઠરી દેવીઓ, જે સુદ્ધાની^૮ નારી;
નાસો અમથી અમે શુદ્ધ વૈરાગી, એમ કહી મોટી ભુમ પાડી ! ૧૨
- ગૌરવણી^૯ કો શ્યામવણી, યૌવના વૃદ્ધા મુગ્ધા બાળા;
છાતી છળી છકેલીની^૮ પણ, જોઈ દીર્ઘેશ્વરના ચાળા ! ૧૩
- નારી નિર્બળ નાસે બિહે, તે કદી કહીએ વેપ^{૧૦};
પણ પુરૂષો અણિયા ઘરમાં પળિયા, ત્યાં રહ્યું નહીં કો શેષ ! ૧૪
- પછે નિત્ય-કર્મ સાધુ પરવાર્યા, આરતી સમય થયું ઘમશાન;
'બાળસુકુંડ' કહી તાળી પાડે, વગાડે ઘંટા ને કરે ગાન. ૧૫

૧ રમેષ છે. ૨ ઉત્તરેશ્વા. ૩ લલિતા.

૪ પોતાનું-આપીકું. ૫ વધારે (પૈસા) આપવા પડે તો બધાએ મળીને આપના-વધુ કાઠીઆવાડી વાપર. ૬ નજર બાધવામાં. ૭ મેહેતાની ઠેકડી કરે છે. સ્ત્રી સ્વભાવ વધાર્યું વર્ણવ્યો છે. ૮ ગાંજે-ગાળતી ચલમ (વગર તવે કે કોરી તંબાકુ ભરેની ચલમને પણ સુદ્ધા કહે છે) સજવારોપણ અવંકાર આપી તેને વળી સ્ત્રીઓ કહી છે. ૯ છટેનું કાગળ કંકણ હોવા છતાં તે પણ છળી ઉઠી. ૧૦ ચાળા-ટોચ.

- મેહેતાને જોજન મળે જે, તે ઇશ્વરને સમર્પે જ્યારે;
જેટલા સાધુ તેટલો પાક પણુ, યદ્ય રહે ત્યાં ત્યારે. ૧૬
- એમ દિવસ નિર્ગમન કરે, ઇશ્વર કેરી સાથે;
પણ લોક દુઃખ દે અતિ ઘણું, તે સહુ મે'તો સહે કાથે. ૧૭
- નરસંધ્યા પાસે નાગર આવે, કરે જૂઠા જૂઠા પ્રણામ;
નઠોર^૧ કઠોર નાગર સહુકો, પાપ લાગી મૂકે ખોટા દ્રામ ! ૧૮
- ‘લક્ષ્મીરાજ’ કહી નયન નચાવે, વળી કરે હાથના સણસારા;^૨
માંહો માંહે કે’ ન્યાત રતન છે, શીર ધૂણાવી કરે અણસારા ! ૧૯
- એક જાત ને જીભે આવે, વળતે મળે બહુની ટોળી;
આગળ પાછળ ઉભા રહી, શીરની નાખે ટોપી ઢોળી ! ૨૦
- ખમા ખમા કહી ખજતાં ખાળે, માળા ટોપી પડતી જેહ !
અરે મેહેતાજી ઉંઘ આવી કે, ગદ્ય ઇશ્વર પાસે દેહ ! ૨૧
- એટલું કરે સંતોષ ન પામે, કરે ઘણી મુખ કરડાગી !
ભતિજન આધાર કરવા, ધન્ય અવતરિયા વૈરાગી ! ૨૨
- પૂર્વમાં બેઠા હોય મેહેતાજી, કરે પશ્ચિમમાં પ્રણામ !
ભૂદેવો, ભગવાન ! ક્ષમા કરજો, અમે છું તમારે નામ ! ૨૩
- કાગળ ફેરં પુષ્પ લાવી, ચઢાવે મે'તાને શીશ;
અક્ષત સાટે અડદિયા લાવી, નાખે ઉપર કહી જગદીશ ! ૨૪
- મે'તા તે સાક્ષાત છે મે'તર,^૪ તાણી કાઢો સહુ ન્યાત !
અમે અજ્ઞાન નાગર છું સૌકો, તમે પણ નાગર ભાત ! ૨૫

૧ મેહેતાની પરમ ભક્તિનું સામર્થ્ય બતાવેલું છે. ૨ નિજુર ઉપરથી સખત-જડસા-અવિવેકી. ૩ લેહેકા. મૂળ વધારવું એવો અર્થ. કેવી મીઠી મળક ને વકોકિન. એ વડે જે ગંભીર દાસ્ય રસ ઉત્પન્ન થાય તે પ્રેમાનંદનાજ બાપનો કહીએ તો ચાહે. વળી રસ વર્ણનમાં અંગ્રેજીમાં જેને climax (પરિસીમા) કહે છે તેની ખૂબી સ્વભાવ સિદ્ધ કવિજ પિછાની શકે છે, ને વર્ણવી શકે છે. અહીં એજ ધારીએ દાસ્ય રસને ચઢાવી ચઢાવી ૨૫ મી કડીએ ૬૬ વાળી છે. ૪ દેડ. દેડનો ધંધો મુએલાં દોર તાણી જવાનો છે તેમ તમે આખી ન્યાતને તાણી કાઢો અથવા તમે તો ઘણા મોટા (મહત્ત ઉપરથી) અગર મોટા તારક છે તો અમને તારો. અમે સૌ અજ્ઞાન નાગર છીએ અને તમે પણ નાગર (દેડ) ભાત છે ! મસ્કરીમાં દેડને નાગર કહેવાનો વિવાજ છે.

આથી નીચ નીચ ન્યાતીલા, વિધ વિધ નિત્યે જોલે;
જેટલું પોત હોય તેટલું પ્રકાશે, અંશ (પોત) પોતાનો જોલે. ૨૬

નિંદા કરવા વાણી^૧ દેવી નહિ, વળી ગુરૂની મનાઈ;
ખાકી નાગર સરવ ખા'ર કઢાવુ, કરી કવિત્વની ચતુરાઈ । ૨૭

કવિઓ કહેશે ગર્વ કરે છે, પણ નહિ ગર્વની વાણુ;
લક્ષ્મ-હુઃખથી અંતર દ્રઢ્યું, તે કયું સૌને જાણુ ૨૮

ખા'ર નિસરે મે'તો જ્યારે, (હુષ્ટ) નર નારી કાકરા મારે;
માકડા જેવાં છોકરાને, (મહિરા રૂપ), અણુસારા કરે ત્યારે. ૨૯

કો કે' આવો મે'તાજી કીર્તન કીરે, મંદિર કરીએ પાવન;
મે'તાજી એવું સુણી જાય ત્યા, સુખે કહી ધન્ય ધન્ય. ૩૦

કપાટ^૨ યુગ્મ અડકાવી દે ત્યા, નરસંધયો પડે જ ખવાણો;
ખાહેં માહેના હસે સહુકો, (કે') તાલ લલેરો આપ્યો । ૩૧

મે'તાજી જે પરમ વૈષ્ણવ, ક્રોધ ક્રમને જેણે વાર્યા;
સ્તુતિ નિંદા સમાન મળથી, તેવા^૩ હર્ષ શોકને ધાર્યા. ૩૨

અંબર જાતનો સમજી હોય તે, ખા'ય ગ્રહી લઈ જાય;
લક્ષ્મને બેસાડે ભવનમા, કરાવો કીર્તન સુખો થાય. ૩૩

એ વિધિ છે મે'તા કેરી, પણ, એક પણ ધર્મ^૪ મનમાંય,
શ્વપચ^૫ હો કે પ્રાણજી હો, કીર્તને જોલાવે જવું ત્યાય. ૩૪

ખીજવી થાક્યા મારી થાડ્યા, તોય જજ્યા નહીં નઠોર,
નરસંધ્યાનો લાઈ જોલાવ્યો, જ્યા મળ્યા મોટા વેદિયા ઢોર । ૩૫

મે'તાના પ્રાતામે કે' છે, આ લક્ષ્મ અત્યજ^૬ ધર જાય,
લક્ષ્મના શ્વસુર^૭ સાલજો, એનું કો' કયમ થાય. ૩૬

૧ વાણી દેવી નિંદા કરવાને માટે નથી; અને ગુરૂની મના નિંદા કરવા ની જાખતમા ન હોત તો કવિતાર્મા એ ની ખૂબી વાપરત કે નથી સધળા નાગરને બહાર (ચોરાશી બહાર કે ધર્મે બહાર કે દિલ્હોથી બહાર) નહાવત.

૨ કમાડ-ખારણા ૩ સગા । ૪ અત્યજ, ૫ અત્યજ સ્વદ નવો નથી તે આથી જણાશે

૬ સસરા.

કાઠો જુદો નરસંધ્યાને, કે તમે રહો ન્યાત ધાર; ૩૭
 પ્રયત્ન^૧ કીધું શ્વસુર શ્રાતે, પણ ન નિકળ્યો સાર. ૩૮
 મેહેનો ભાતા અટકે નહીં, તેથી શું કરે કરનાર; ૩૯
 શ્રાત કહે હું કાલીશ જુદો, એના રૂએ નહીં વેવાર.^૨ ૪૦
 નરસંધ્યાના સમસને કે' છે, કે' તમે શું કરશો; ૪૧
 પૂજ્ય ગણશે ન્યાતને કે, પૂજ્યને^૩ પૂજી તરશે! ૪૨
 તે કે' પુત્રી સાસરે વળાવી, અમે નિરૂપ થઈએ; ૪૩
 ન્યાતથી મોટું કોઈ કહિએ^૪? મોટા થઈ ક્યાં જઈએ. ૪૪
 કદા પ્રમાણે વર્તજેળને^૫, (કહી) વિસર્જન થયા તત્કાળ; ૪૫
 વાત સાભળી મે'તો રીજ્યા, ભલું થયું ભાગી જ'ભળ! ૪૬

વલણુ.

જ'ભળ ભાગી મે'તો કહે, ગરવું^૧ થયું ગોવિંદરે; ૪૭
 ન્યાત નારાયણુ ભારે, તમે પરમાનંદ^૨ રે. ૪૮

કેકેલું ૨ જી. રાગ સારંગ.

આળ્યો ભાઈ તે ઘર માંય, બોલ્યો નરસંધ્યા શું ત્યાંય; ૪૯
 હે હુદા! મે' ધણો તને વાધો, તોય તે' બોધ મન ન ધાયો. ૫૦
 અતિશુદ્ધને ઘર તમો બાળ્યો, તેના લીધો લાખેલો લાખો;^૩ ૫૧
 ન્યાતે મુક્યો છે ભાત ધાર, ભેઈએ શું કરે તારો મોસાર! ૫૨

૧ સરકુતમા નાન્યતર ભાતિ છે; હાલ તેનો વાપર નરજાતિમાં આવ્યો છે. ૨
 વ્યવહાર-કૃત. ૩ જમાઈ

૪ ક્યાં એ કુત્ર ઉપરથી કહિ-કહિ-કંઈ-ક્યાં રૂપ થયાં છે. ૫ સસરો તે ભાઈ
 બેઉ ૬ ભારે-અમલનુ-સાર^૧ શુર ઉપરથી. ૭ દ્વીઅર્થી-એક પરમ આનંદ આપનાર
 નારાયણ તે ખીજો કવિ એટલે પરમાનંદ કહે છે કે હે નારાયણુ મારે તો તમેજ
 ન્યાત છો, અથવા હે પરમાનંદ પ્રજુ મારે તો તમેજ ન્યાત છો. ૮ વક્રોક્તિ.

- અમો તારા સંગી નહીં થઈએ, તુજ માટ, ત્યાંતી બાર ન રહીએ;
તમારે ત્યાં જ હોય ત્યાં જાવો^૧, થયો અમ કુળમાં તું જાવો ! ૩
- મેહિતો કે' બહુ થયું લાઈ, મારી સા'ય કરશે જ દુરાઈ;
અમો આશ્રમ જોઈને આવું, જોખીયંદન માળા મુકી જાવું. ૪
- આશ્રમ જોવા ગયા નાગરવાડે, નરસંઈયાને ઘર ન આવે કેા બાડે;
નિર્લજ નાગરની જે નારી, ઘર છે કહી દુઃખ દે ભારી. ૫
- અહીંથી તહીંને તહીંથી અહીં, ઘણું ગભરાવ્યા મે'તો સહી;
એવે કેા સંતે સંતને દીકા, લાગ્યા અમૃત પે' ઘણું મીઠા. ૬
- આવો સાધુ સાધુએ કહ્યું, (તમારે) દુષ્ટ ભેગું ન જોઈએ રહ્યું;
મારી પર્ણકુટી એક સાર, રે'જો ત્યાંહ તમો નિરધાર. ૭
- ભક્ત ભક્તને જોઈશે ભલું, આપણું ભુગતે જોડું મળ્યું !
હરખ્યા મે'તો મન અપાર, મંદિર જોવા ગયા તેવાર. ૮
- કોણી કાછીઆની ત્યાં વસ્તી, મળે શાક લાછ જ્યાં સસ્તી;
ત્યાં એક જૂનીં છુ'પડી હુતી, સળી સમ ખાવા ઉપર તુતી !^૨ ૯
- હીંત્યેા દોદશ જેવડી વળી, છાપરે ભાગી તૂટી કેાક વળી;^૩
ઘરમાં વણુછો' ન પડે જોથી, જ્યાં જોઈએ ત્યાં ઝાડ તેથી ! ૧૦
- રહે શ્યામ મૂષકને કોળ, વગર મૂકી બારી^૪ છે સોળ !
નહીં જવાનું ત્યાં શું તાણું, બેશી ચેશી આશ્રમ લાગ્યું. ૧૧
- અતિ પ્રસન્ન મેહિતો થયા, સદન જોયાના સંતાપ ગયા;
અમો સામાન લેવા જઈએ, તમો ઘેર જઈ મુખિયા થઈએ. ૧૨
- હરિજન કે' હું સરખું કામ, વાસ લાવવા લાગું આ કામ;
મે'તો કે' ન ભારે મુજ વાસ, ખટરાગ ન હોય હરિદાસ. ૧૩

^૧ જાગોને અથે. ^૨ નહોતી—નોતી; નહુતી—નુતી. છાપરાપર જાજ પલ્લુ ન મળે. ^૩ વળી—સાગની. ^૪ છાપા. ઝાડનો વણુછો નીચેના ધાન્યને નડે છે સળગ પર્ણા ઝાડ દોનાથી તેમનો વણુછો છાપરા પર જાજ વળીજો ન દોવાને લીધે નડે તેમ નહોતું. ^૫ માળામાં પડી ગયેલાં તે.

સંત સંતને કરી પ્રણામ, ગયા પોત પોતાને ધામ;
મે'તો સામન લેવા આઠવા, પત્નીને સમાચારજ કા'વ્યા. ૧૪

રે'શો ન્યાતમાં કે હું સાથમાં, ગાજી કહો સહુ સાથમાં;
મેહેતી કહે ન ન્યાતનું કામ, મારે માથે તમે છો સ્વામ. ૧૫

કાયાથી છાયા^૧ નો'ય આજગી, મારી તે માથેને જે વજગી;
તમે પુરે^૨ ને હું પૂઠે, એમ સી ન કરે^૩ રામ ફૂઠે. ૧૬

મે'તો કે' ગોપીચંદન લીજે, કાઠતુલસી^૪ તો આલ્યાને^૫ લીજે;
ભાઈયો સંતો કરજ્યો સા'ય, માળા છાપાં રજો વિસરાય ! ૧૭

ધંટા શખ લ્યો બાળમુકંદ, રજો વિસરો આનંદકંદ;
લેજ્યો પેવિત્રી અને ટોપી, નાખી^૬ લાજ મરજદા 'લોપી. ૧૮

વાલ કાંસી લેલો તંબુરો, જે જે સામન રે'તો અધુરો;
મંજરિયાં કીરતનિયાં (ને) મૃદંગ, બૂલે માજ થારે રંગભંગ ! ૧૯

વેરાગી કે' વિણી સહુ લીધું, ચક્ર રહેતું મે'તી હાથ લીધું;
કરી પ્રાતને દંડ પ્રણામ, આટ્યા મે'તો પોતાને ધામ. ૨૦

હુટ નાગરી કે' ગઈ બલા, સુઆથી રે'તા છબ્યાં છબ્યાં !
એવો અધમ નાગરવાડો, જેથી વળીઓ આકળ આડો. ૨૧

મેહેતો નવે મંદિરે^૭ ગયા, હરિજન પાડેશી સુખી થયા;
મળી આઠયું જે જોઇએ તેહ, કરે કીર્તન હરિ શ્રી નેહ. ૨૨

વલણુ.

હરિશું નેહ હરિજનને, હરિ હરિ વિના ન ઉચ્ચાર રે;
ભટ પ્રેમાનંદ શું સ્તવે, ચર્મ છુટવાએ નિરધાર રે. ૨૩

૧ સી પુરુષના સંબંધનો આવો મુકાવલો થાય છે ૨ મરેડી સખ્ત, આગળ.
૩ એ પછી તેનો અધ્યાદાર ૪ કાઠ સાથે સંબંધ. ૫ કાઠિઆવાડી સખ્ત. જુનાગઢી
સીને કહેતા એ સખ્ત વધારે શોભે છે, કેમકે ત્યાં એનો પર્યાય સખ્ત પેલો
કિતવું ગણાય છે. ૬ લોપી સાથે સંબંધ.

૭ નરસિંહ મહેતાની છાપરી દજી જુનાગઢમાં એક છેડે રાખેલી છે.

કડવું ૩ જી. રાગ સામેરી.

- પારખ પુરુષોત્તમજી જેને, તેને કહો શી નૂન્ય રે;
રાય રચીલું વાસણ કુસણ, મળી આબું જે ઘર શૂન્ય રે. ૧
- નિત્ય હરિ કીર્તન ઉત્સવ, મંદિર મળી કરે વૈરાગી રે;
પણ એક પણ મે'તાને મોઢુ, લોજન આપે મળે અનુરાગી રે. ૨
- જેવા મે'તો તેવાં મે'વી, સંતોજીને સુખિયાં રે;
સંત જમાડી સાધવી જમે, પર હુ'જે થાય દુર્ઝખિયા રે. ૩
- એવી નિષ્ઠા દંપતિની ભેષ, સંતાનપતિ યયા પ્રસન્ન રે;
મે સંતાન મે'તાને આખ્યાં, એક તનયા ને બીજો તન રે. ૪
- કુંવરગાઇ ઠેડામણી કહીએ, કુતરી મહેતા ફેરી રે;
સામળદાસ સામળશા અશે, જે દયાળજીની ફેરી રે. ૫
- વૃશ્ચિકી મકરી અને મીનકી, તેને હોય બહુ પુત્ર રે;
પરાક્રમી સિંહીકા કહીએ, ધણા ગર્ભ ધરે છે કુત્ર રે.^૧ ૬
- ચાલે વ્યાપાર તેહનો, તેહનું તેથી શુભ ઘરસૂત્ર રે;
એક સભા થાય સર્વનો, શબ્દે અનેક કરે મળ મૂત્ર રે.^૨ ૭
- ‘અતિ’ સર્વત્ર વર્જયેત, એમ પોકારે વેઠ પુરાણ રે;
થોડા સંતાન મેહેતાને, તેનું કારણ જાણો જણ મુજબ રે. ૮
- કુંવર કુવરી ભણતરમાં ભણિયાં, બુવનપતિ ભગવાન રે;
કીર્તન આછવ કરે નિશદિન, ધરણીધરનું ધરી ધ્યાન રે. ૯
- (હવે) નાગરે નરસંઘમે ન્યાત બહાર, મૂકી કાઢ્યું લા'ણ રે;
નાગર^૩ અર્થ અતુર ઘટે છે, આ નાગર મૂરખ બાણ રે. ૧૦

૧ કયા, કારે સિદ્ધ થણા ગર્ભ કયા ધરે છે ? ૨ સિદ્ધ્યનો એક પુત્ર દોષ તે સૌનો રાજા થાય ને તેવી ગર્જનાથી ધણને ઝાડો પેશાન ચર્ન ભવ. ૩ અતિ-શય સદા સર્વત્ર તજવું. મહેનો બહત છતાં તેને મર્યા સંતાન ધધરે કેમ ન આખ્યાં તેનું કારણ જણાવ્યું, ધણાં સતાન સારા નહીં એમ કવિનો વિચાર જણાય છે. દામ મુરોપી ભોડામાં વગ્નીની નિગેર વૃદ્ધિ (over population) ની સામે વિદ્વાનો પાસતી બતાવે છે તેના વિચાર કવિના હૃદ. સુઘમા ચરિત્રા પણ ઇસારો જણ્યો છે. ૪ અતુર-રોડેરી.

- આમંત્રણ લાક્ષ્મી' ટાળી, કયા રે' માનુષી નાત રે;
દેવ દાનવ યદ્ય કિન્નર, દૈત્ય રાક્ષસ વિદ્યાધર જાત રે. ૧૧
- તે હસવ્યા લક્ષ્મીને માટે, તો કેાણ માત્ર નાગર ન્યાત રે;
પેર પેર પ્રભુએ પીડયા, મારી દુષ્ટને મસ્તક લાત રે. ૧૨
- જેનો સંભવ નહીં ચોમાસે, વળી મધ્યમા અખાડે રે;
મહામારી^૧ ઉપદ્રવ પ્રકટયો, નગ્રમાં નાગર વાડે રે. ૧૩
- અગ્રેસરોને પ્રથમ પકડવા, જેમ જેની પદવી ઉતરતી રે;
ખાખાવીખી કરી નાખી નાગરી, જે નારી સર્વમા ચઢતી રે. ૧૪
- કેળના ગર્ભસમા સતાનો, દેવીએ ખાધા કરડી રે;
અધમોધમની ઝીવા શહીને, મૂળથી નાખી મરડી રે ! ૧૫
- પુત્રીઓ જે નાગર કેરી, ગાગરડી સાટે નાગરડી રે,
દેવાગનાથી દેહે દશ ઘણી, તેને નાખી ઝકરડી રે.^૨ ૧૬
- ગૃહસ્થના ગૃહસ્થાશ્રમ^૩ લાગ્યા, હુદે લેદિયા વેદિયા રે;
કઠોર નકોર ઢોર ચોર જેવા, છાકેલા છળને છેદિયા રે. ૧૭
- દેવી ધૂણે હું'હું' બોલે, કે' નહીં બચે એક રે;
વિપ્ર વડા^૪ યદ્ય બોધ બેઠા છે, રત્ન રૂપિયો વિવેક રે. ૧૮
- ન્યાત શિરોમણિ સંત શિરોમણિ, મનુષ્ય શિરોમણિ મે'તા રે,
નાગરવાડા માહેથી કાઢયા, જે રે'તા ઘણુ દુઃખ સે'તા રે. ૧૯
- કીર્તને બોલાવો તેહને, તો તો શાંતિ થાય રે;
જે ઘર મે'તા ચર્ણુ-કમળ ધરે, રોગ દોગ^૫ ત્યાથી બંધ રે ! ૨૦

૧ કામળાઉ-મરડી મરેડીગા વપરાય છે ૨ તાણી દાળીને બાધવુ એવું
સાધાર્મ્ય, કચરી નાખી ૩ રૂં મરી જવાથી

૪ નાગરો હિંચા પ્રાણીય છે તેમની સ્ત્રીઓ રૂપાળી છે વગેરે નામરોનુ ચઢીઆન
તાપણુ કવિ રવીંદ્રીને લગન પ્રત્યે કરેના અનિવેક માટે તેમના પર જખ્ખર ઠોક મારે
છે. ૫ રોગની સાથે દોગ જોનાય છે. “ અલાન્યા રોગ દોગ ” આદિ બાધડીઓ નગર
બાધતા ને બીજે વખતે જોતે છે.

લોળી લામા લોળા શાણી, મે'વાને તે મંદિર તેડે રે;
 દેવીની આશી છે માટે, દેવીનાં પંચ^૧ ઝંઝેડે રે. ૨૧
 જે ભવનમાં ભક્ત પધારે, ત્યાંથી મા'મારી નાસે રે;
 આતિ દેહિયાએ ટેક મૂકિયા, ન ઉપાસક^૨ ભક્ત ઉપાસે રે। ૨૨
 દુરાગ્રહીએ દુરાગ્રહ મૂક્યા, મૂકિયાં અન્ય દેવને દેવી રે;
 વૈષ્ણવ ભક્તને ભાવે સેવ્યા, સેવી ભક્તિ કહી જેવી તેવી રે. ૨૩
 ઘણા દેહિયે ટેક મૂક્યા નહીં, તે ગયા જડમૂળ રે;
 તેનાં જનક જનની રજળી મુઝાં, છાકરાંએ ફાકી ધૂળ રે। ૨૪
 ન્યાત લોળી થઈ નાગરે, નરસંધને છીધો નાતે રે;
 ગર્વ દુર્યો ગરવાળા^૩ કેરો, દયાળ દીનાનાથે રે. ૨૫

વસણુ.

દયાળ દીનાનાથજીએ, નાગરને જણાવિયું રે;
 ભટ મેમાનંદ માણુ સંકટ, વિકૃત વર્ણવી વિહારિયું રે. ૨૬

કંકણું ૪ થું. રાગ મેવાડો.

પ્રતિહાસ^૪ મેહેતાનું કહ્યું, હવે વર્ણયું વિવાધ જ;
 સામળલાસ જે શામળ રૂપે, તેક તણો મહિમાય જ. ૧
 વડનગર ચોક કહીએ, નામે જે અર્થવાળું જ^૫;
 રામ રાજ સરીએ રાજ, કોને કપાટે નહીં તાણું જ. ૨
 કંક ધરે મૂડી^૬ જે કાંવે, નિશવાસર કંપે^૭ ધખે જ;
 લમ માંહે અસત્ય^૮ ઉચ્ચારણુ, શરૂ થેર શિખને 'સભ જ. ૩

૧ ધણી દેવીએ—જોગણીએ. ૨ મરણને વખતે મુસલમાનો સરખા દેરીને માને
 છે તેા દેવી ઉપાસક ન હોય એવા દિ દુએ માને તેમાં શી નવાજ ૩ ૩ ગર્વવાળા—ગર્વિષ્ટ.
 ૪ નરગનિ જતાં નાન્યતરમાં વાપર્યો છે. ૫ નામના અર્થ (વડનગર) ગમાણે
 મોટું. ૬ જે મુડીઆ—માણુ હોય તે કંક ધરે: જીભ કોળને દડ ચડાવે હોયજ શાનો.
 અદિયો સંસ્કૃત ધાટીએ અલંકૃત કરેલી ખૂંટીદાર ભાષા કવિએ વાપરી છે.
 ૭ રાહરમાં ધખ સિવાય કોઇને કંપવાનું નહીં. ૮ જુડું તેા લમ વખતેજ બોધવાનું.
 ૯ સભ (સિક્કા) માત્ર નિશાળીઆને ચરને ત્યાં.

- લેદ^૧ જાણે ભાટ ચારણ, છળ લહે અપહસણ;
ગાળ વા વરસાદ ખાધે, અતિ ભાર ધરે એક ધરાણ. ૪
- શુ^૨ ધર્મ સરખો અશાવતારી? ના તેને પ્રધાન મધુસૂદનણ,
હા, યુધિષ્ઠિર સરખો એ સજા, એને મંત્રી કા'વે મદનણ. ૫
- તે ત્રિકગને^૩ ત્રેવૌકમ જાણે, જેને કે'સા નવર નાગરણ,
સ્વ ન્યાત મદનને જાણે, જે જાતે કે'વાય નાગરણ. ૬
- કેા કે' અધટ^૪ પ્રભુમા ઘટે નહીં, અસંભવિત એહણ;
ભક્ત ભગવત એક છે, એ જાણે નિ'સદેહણ. ૭
- મદન મેહેતો પરમ વૈષ્ણવ, માટે ગાયા ગુણણ,
ખટ રિપુ ગો^૫ અવેં જીતી, અવગુણ, દહીં મયાં મદગુણણ. ૮
- પૂર્વ કેરા દોષે કગીને, નારી ન મળી સતોષીણ,
ભક્તરાજે ભૂત^૬ વિચારી, તેને પાળી પોષીણ. ૯
- જાચીજાણ નામ તેહનું, જેને પુત્રી કમલાગવરીણ,
પિતા પર પડી તે પુત્રી, ચતુર શિરોગણિ સવરીણ. ૧૦
- અંદ્ર પ્રભા જેમ વાધે દિન દિન, તેમ વાધે છે જાણીણ;
કમળા નામ ધર્મે કારણમર, ચિન્હ સામુદ્રિક^૭ જાણીણ. ૧૧

૧ લેદ-નાના મોટું-હલકું ભારે તો કાષ્ઠ મણેજ નહીં લેદ સખ્દ તો ફક્ત ભાટ ચારણો (કાવ્ય ભી અદર) જાણે, છળ તો ગુણકાળ જાણે અહીં લેદ અને છળનાં જુનાજા અર્થ કરી ક્ષેત્ર ધમળ્યા છે લેદ પિંગળમા અને છળ સજિત ચાત્રમા આવે છે માત્ર તો વાણ અને વરસાદનેજ પડે (અતિપરન કે અતિ વરસાદ હોય ત્યારે), ધણે ભાર તો માત્ર પૃથ્વીજ વહેનાનો ૨ આવા ગુણ ગાવાથી કાષ્ઠએ શકા કરી કે ભારે શુ એ ધર્મ રાજના જેવો અસ અવતારી હતો કે કવિ કહે છે ના તેવો નહીં, કેમકે ધર્મ રાજને તો મધુસૂદન કૃષ્ણ પ્રધાન હતા, પણ હા તે અશાવતારી નહીં પણ ધર્મ રાજ જેવો ખરો કેમકે તેને મદન (કૃષ્ણ) પ્રધાન હતો ૩ તે ત્રિકમ (મધુસૂદન) ને તો ત્રણે લોક જાણે છે ને તેને સા નવર નાગર કહે છે. કવિ કહે છે, તે મદનને પોતાની નીત જાણીની હતી અને જે જાતે નાગર કહેવાતો હતો. કેરી કાવ્ય આતુરી ! ૪ કોષ કહેશે જે અધટ-અધોગ છે મદન તે પ્રભુમાં કેમ ઘટે ? ગાટે એ અમભવિત છે પણ કવિ કહે છે ભક્ત ને ભગવતમા ફેર નથી અને મદન મહેતો ભક્ત હતા માટે એવી તુલના ઘટે, અને એજ કારણથી મે તેમ ગ ગુણ ગાયા છે (કોષ મનુષ્યના ગુણ ન આપાની કવિને અટક હતી તે આથી પણ સમજાય છે). ૫ ઈંદિઓ ૬ પાછલ-પૂર્વ જન્મના દોષ. ૭ હાથપગ વગેરેની રેખાઓ હિપચી કમળા-લક્ષ્મી એવું નામ પામ્યું,

પિતાની ઇચ્છા એવી જે, જેને હોય સામુદ્રિક એધાણુ છ;
પરણાવું પુત્રી હું મારી, ન જોઉં બાણુ સુબાણુ છ. ૧૨

ગૃહિણી વિચાર વિરૂદ્ધ છે, તે હોયે કદી લીખારી છ;
લા'વે લાખેણુ લેઈ ન શકીએ, એકની એક કમળી મારી છ. ૧૩

મદન મે'તો કે' ચિંતા ના દરશે, અમો જાણું ભાગ્યશાળી છ;
કુલિન વિદ્યાવાન વર જોઉં, દેશ વિદેશે ન્યાળી છ. ૧૪

જોઉં જોઉં નિત્યે કો' છો, ક્યારે જોશે સ્વામ છ;
વિવા' માલવા ઇચ્છા છે બહુ, આવે સમણે' વિવા' કામ છ. ૧૫

ગઈ રાતે સ્વપ્ન મેં પામ્યું, કહુ તમને નાથ છ;
વડીઓ પાપક કીધા ખૂટયાં,^૧ જાનનો બહુ સાથ છ. ૧૬

ગીતાં આઈ ગઈ થાક્યા, જા'દરણીઓએ હરબ્યાં છ;
જોતાં ખરા દુશ્મને આવી, જાણે તમને હરબ્યાં છ. ૧૭

તમે મને મારવા આવ્યા, હુંતો ચામી ધાઈ છ,
એવે ઝળકી હુંતો જાગી, મેઠી પરિસ્થિતિ^૩ સાદી છ ! ૧૮

મદન મે'તો કે' મન વશ રાખો, નહીં તો થાયો ઘે'લાં છ !
વિવા' થયા પુઠે વિવા' માલો, એ શા ઘે'લા પે'લાં છ. ૧૯

મન વશ રાખો માધવ જાણો, કોનાં પુત્રી ને પુત્ર છ;
સકળ ગિથ્યા સંસાર છે, શું મોહ્યા ધરસૂત્ર છ. ૨૦

બચીજાઈ બચ બચ જોવાં, જાણું તમારું જ્ઞાન છ;
સંસાર વેવારમા સમજો નહિ, જ્યાં ત્યાં આગળ કરો ભગવાન છ ! ૨૧

માધવને ભગજ્યો પછે જોડા, વે'લા કરો વિવાય છ;
કાલે જોવા મોકલો નહિ તો, પાક^૨ ધરમાં ન થાય છ. ૨૨

મદન મે'તો કે' મોકલીશું, કાલે જોવા જાઈ છ !
પુત્ર પુત્રી સહુ તમારા, મારે જુદારઈ જોડે સગાઈ છ. ૨૩

૧ વિવાદનું કાર્ત્ત્વ સ્વપ્નામાં આવ્યા કરે છે ૨ કીધાં તે ખૂટી પડ્યા. ૩ આત્મહનન.
૪ સી જાત કેવા રૂઝણાં લે છે તેનું આ ચિન્ન છે.

પદાણુ.

જડુરાઈ જોડે સંગાઈ' ચાચી, જેમ મધુકર ને મકરંદ રે;
મદન મેહેતો 'તયાં' તેથી, કહે જન પ્રેમાનંદ રે. ૨૪

કડવું ૫ મું. રાગ રામગ્રી.

મદન મેરે નિશ્ચય કીધોજી, કમળાગવરીનો અર્થ સિધ્યોજી;
નગર માંહે દાડી દેવડાવીજી, નામ પોતા કેરું લેવડાવીજી. ૧

દાણ.

લેવડાવી નામને કામ કા'વ્યું, કેા જાણે સામુદ્રિક એધાણુ;
નગર નિહાળતાં કેા મળ્યું નહીં, મદન કે' એરી બોલ્યા વાણુ. ૨

વડનગર નામ આ પુર તણું, કેા નહીં જાણુ મુનણુ;
એવે દીક્ષિતજી એક બોલિયા, દીક્ષા પારી ગુણુખાણુ. ૩

અમો લહુ એધાણુ^૨ સર્વે, પૂછવું હોય તે પૂછો;
રેખો^૩ દેખો ગણુવું, અપયથ ચાને લૂખો^૪. ૪

મા'સજ સામુદ્રિકનો અર્થ સમજ્યા, એટલે ગણી ગણાવી;
ખીજખીઆ ખાતેથી તમને, વાત મુખે બહાવી. ૫

દીક્ષિતજી દક્ષ તમે તે, હું સરવે મનમાં જાણું;
તમ પુન્ય પ્રતાપથી, સામાનું વિત^૫ પ્રમાણું. ૬

મંદિર પધારો મા'સજજી * જાજ કરો પ્રસ્થાનું;
વર વર જોળી ઋષિવર લાવો, તેા આપું મન માન્યું. ૭

૧ દાડી વળાડી ખગર દેનારને કહે છે. ૨ સરીર ઉપગનાં—સામુદ્રિક. ૩ સરીરની રેખા-રેખા, જે પડે સામુદ્રિક જ્ઞાન કહેવાય છે. ૪ ચોટાડોને અર્થે (દીક્ષિતને કે આખા ગામને તે સ્પષ્ટ નથી, પણ નીચેનાં વાક્યથી વિશેષે દીક્ષિતને સામે છે. ૫ તમારા પુણ્ય પ્રતાપથી ૬ 'સામાનું' વિત (હીર-સપ્તા) જાણી મકડુંજી (મુખમુદાથી કે સદેજ તજવીજથી).

વિદ્વાન ધનવાન ને શુભ શાહી, ભક્તિવાન ને નીતિવાન;
શ્રેષ્ઠ કુલિન નાગરી ન્યાતે, વર^૧ જોઇએ શુભવાન. ૮

ગમતું થાશે ગોવિંદનું, પણ અમો છું દલાવ^૨,
ખોટું ગમે નહીં ખાતથી, હોય વૃદ્ધ યોવન બાળ. ૯

દીક્ષિત દક્ષ કે' નિરમ્યુ થાશે, જ્ઞાની થઈ કયા ચૂકો,
ધાર્યુ થાતું હોય તો, સુખ સગ્રહી હજી મૂકો ! ૧૦

અમો પંથે પરવડ, શુદ્ધ કહું જોકે શુદ્ધિ,^૩
મુને નરતું ગમે ન જાણો તમે, (પણ) વાળ્યા પૂઠે ન છૂટે મુદ્ધિ^૪. ૧૧

મદન કે' મન માન્યું કરજ્યો, જો દુહિતા છે તમારી,
જાળીબાઈ કે' રૂડું કરજો, લાવો લઈએ પુસ્તકધારી^૫. ૧૨

વારૂં કહી વળ્યા મુનિવર, ગયા વરની ખોળે;
નવે ખંડ^૬ ફરવા નિશ્ચે કીધો, સમુદ્રની સામી છાળે ! ૧૩

પ્રથમ ઇંદ્રદીપ જોયો, પછે કસેર ને તામ્રપર્ણ,
ગભસ્તિમાન નાગ ને સૌમ્ય, વળી ગધર્વ કેરી ધર્ણ. ૧૪

વારૂણ ને ભરતખંડ જોયો, પણ ન મળ્યો વરવર;
સસ દ્વીપ જોવા નિશ્ચે કીધો, નિહાળી, જુએ છે ઘર ઘર. ૧૫

૧લક્ષ દ્વીપ પ્રથમ જોયો, પછે શાંતભલિ જોયો રૂખી,
કુશ ને કૌચ દ્વીપ જોયા, વર ન મળ્યો થયા હુઃખી. ૧૬

શાક દ્વીપ પુષ્કર દ્વીપ જોઈ, પછે આલ્યા જ બુદ્ધીપે;
ફરતા સસ સમુદ્ર આલ્યા, તે ઓતા ધરૂં સગીપે. ૧૭

૧ વર કેવો જોઇએ તેની શરતોમાં કંઈ બાકી રાખ્યું નથી ૨ વિવાહ મેળવવામાં
મા બાપ તો દલાલ માન છે, છોકરના જાગ્ય પ્રભાણે સાર નરસ સંપડે છે આવા વિચાર
આપણા લોકના છે. દીક્ષિતે જવાબ પણ ઠીક મરેનો આપ્યો ૩ ગોવિંદને ઠેકાણું-નાત. ૪
દીક્ષિત નીકળતી વખત દીર્ઘ દલીથી કહે છે કે મને નકારું તો ગમતું નથી, પણ કદી
તેવું થઇ ગયું તો મુઠીવાળી તે તો વાળીજ (ગોવળખ થયા તે ફરવા ન જોઇએ) ૫
દીક્ષિતને સ મોધન અર્થે લાગે છે ૬ અદીથી નવ ખંડ, સસ દ્વીપ, સસ સમુદ્ર અને સસ ધાતુ
કવિએ વર્ણવ્યા છે

- ક્ષીર સમુદ્ર ખારા, ખાણીનો, ઇંદુરસોદ થેલડી, રસનો;।
સુરા સમુદ્ર છે મધનો, સુર અસુર જેલડી, કસનો. ૧૮
- ઘૂત સમુદ્ર ઘીએ ભયો છે, ક્ષીર સમુદ્ર તેહ છે દૂધનો;।
દધી સમુદ્ર દહી વડે લારિયો, શુદ્ધ સમુદ્ર મીઠા જળ શુદ્ધનો. ૧૯
- એ સાત સાગર નિરખીને, દક્ષ. દીક્ષિત, વળિયા;।
સમ. ધાતુની ખાંભો દીઠે, અચળ દીક્ષિત ચળિયા. ૨૦
- લોહા ફેરી ખાણો નોંધ, તેવી કલઈ ફેરી ત્યાંય;।
શીશુ કાંચુ તાંબુ ફેળી, અમીત થવા મન માંય. ૨૧
- રૂપ જે રૂપિયાને સ્થાનક, તે નોંધ જૂઠ્યા ભાન;।
સોનું દીઠે સનું હૃદય, ગઈ ત્યાં શુદ્ધ ને સાન. ૨૨
- આ લઈ કે આ લઉં, એમ ઋષિ યથા વિદ્રે ચિત્ત;।
લાંબુ તે ઉચકાય નહીં, જૂઠ્યા દીક્ષિત દીક્ષા રીત. ૨૩
- ‘અશક્તિવાન ભવેત્ સાધુ,’ એવું આકાશવાણીએ કહ્યું;।
સુણી વિવેક આળ્યો ઋષિને, અરે લોલે તપ મેં દહ્યું. ૨૪
- નવ ખંડ ને સમ દ્વીપ લગે, આળ્યો યોગને^૧ બળે;।
વિવેક વિસરે સર્વે ગયું, હવે ખારી કોણ વહે? ૨૫
- હે નાથ! અનાયના કહીએ, મદન મેંતો ભેશે વાટ;।
શક્તિ હીણ થયો તપ કીણ^૩ થયો, અવિવેકે વાળ્યો ડાટ. ૨૬
- સો જન્મ માથે માહુરા, તોય ન આસી ઘેર જવાય;।
કદી જયો તો ન મયા જેવો, હવે મોત આજો જહુરાય. ૨૭

૧ સંસ્કૃત કહેવતઃ બ્યારે શક્તિ ન રહે સારે સાધુ યાચ (એમાં શી વડાઈ)।
મતમળ કે અનેક લાલ લાલચો છતાં માણસ શુદ્ધ રહી ચકે ત્યારે ખરૂં મનુષ્યની પેઠે પમે
આવીને આટલું ફેરે તો ક્યાં પાર આવે ને કવિનું ‘મોડું’ ફેરે, માટે યોગ-સાધનથી
ફરી વળ્યા એમ ઠરાવ્યું છે. આવતા કડવામાં એ બાગત દીક્ષિતની મંત્રક જેવું ફરી
પ્રસારો જણાવ્યો છે (કડી ૧૫-૧૬-૨૧). ૩ લોમ વડે તપ બાંધે યજ્ઞથી યોગ બળ નટ
થયું, એટલે પાછા કેમ જવાશે તેનો હવે તેમને પરતાવો થાય છે.

નિરાશ થઈ તપ કરવા બેઠા, દીક્ષિતજી જે દક્ષ;
અંતર ભમીએ અંતર આણ્યું, કરવા મે'તાની પક્ષ.

૨૮

વલ્લભ.

પક્ષ કરવા મે'તા ઠેરી, શ્રીજી આત્મા સમક્ષ રે;
અક્ષ મીચી રૂપિ બેઠા, જ્યાં એક વડું વડનું વૃક્ષ રે.

૨૯

કડવું ૬ કું. રાગ સોરઠી.

પક્ષ કરવા દાસની આબ્યારે, વેધ વૃદ્ધ વિપ્રનો લાબ્યારે;
ઠર જેટ્ટિકા આલી નાથેરે, મુગટમાં ટીપણું સાથેરે.

૧

હળવે હળવે હરજી ચાલેરે, દેવ તેત્રીય કાટિ ભાળેરે !
નેણું ગળે નાથા બહુ ચવેરે, ભમરે ભુજ ઈધ જૂધર જીવેરે !

૨

વળિયાં^૧ પળિયાં આબ્યાં શીરેરે, ચામડી લટકે ચતુર્ભુજ શરીરેરે !
પડ્યા હાંત દીસે મુખ ખોયરે, પરચક્ષ પિયા આંખે દો'યરે !

૩

કરે ખુ' ખુ' ખુશાલ ખાંતેરે, હગલાં ભરે દામોદર સાંતેરે !
વળ્યા કટિમાંથી કીરતારેરે, હસે દેવતા ભેષ વાર વારેરે !

૪

આત્મા આનંદ ઠંઠ વડ ખાસેરે, (દક્ષ) દીક્ષિત હેહ દમે નિરાશેરે;
હરજી હળવે હળવે બોલ્યારે, મુનિ સમાધિથી બોલ્યારે.

૫

હરિ કે' કોણ છે તમે રૂખીરે, દુઃખી છે કે છે ભાઈ સુખીરે;
તમારે જતું હોય ભાં બચોરે, વૃથા ખોટી વૃદ્ધ શે થાઓરે.

૬

અમો અમારાં કર્યાંભોગવિયેરે, ભોગ ખોયાની ભુક્તિ ભોગવિયે^૩રે.
લોભે દુર દશને પામ્યારે, ભોગ જરા જગદીશ^૪ને વામ્યારે.

૭

૧. વળેલાં.

૨. શાન્તિથી-મીમે ધીમે.

૩. મુજ્ઞ દાત્ત પરથી ચોગવવું, ભોગવવું, અર્થાત્ ભોગવવું-સાધવું.

૪. ખીજનો પ્રત્યય, કર્મ અર્થે પાછલા શબ્દ ભોગ, જમને પણ લાગે છે.

- આ વનમા વૃદ્ધ તમે કે'વારે, શું આબ્યા લૂગડાં મારાં લેવારે ?
નારાયણ કે' નહીં લેવા દેવારે, સમાચાર કહ્યા કહું જેવારે. ૮
- લોભ છાડી ઇશ્વર તમે સેવ્યારે, યોગ મળ્યો કહ્યું મને દેવારે;
ફરી લોભ તમે ના કરશોરે, 'વધું' વચન સાચું ક્યેં તરશોરે. ૯
- વિવા' કાર્યમાં ફેરવ્યા ફરશોરે^૧, તો તો નિશ્ચે નરકે'પડશોરે;
મદન ભક્ત છે ભક્ત મેળવભેરે, ગરીબ જુઓ તોય હેળવભેરે. ૧૦
- આ કા'બું યોગેશ્વર ભગવાનેરે, સુણો આ કાને કે પેલે કાનેરે;
આટલું કહી અંતર્ધ્યાન થયારે, ઓ ગયા ગયા કે'તાં ગયારે ! ૧૧
- દીક્ષિતે ઓળખ્યા દામોદર રે, નિશ્ચે નારાયણ દેવ વર રે;
મ કયાં નમસ્કાર કંઈવત રે, પુષ્પ ચંદન નહીં અક્ષત રે. ૧૨
- લોભી નિરુભાગીને કયાથી હોયરે, સાક્ષાત્ દર્શન કરે સંત જોયરે;
જેવી ઇશ્વરની હોય મરજીરે, મદનનું કામ કરવા કહ્યું હરજીરે. ૧૩
- સર્વે દ્રીપને જોયા ખંડરે, હવે નિહાળું આર્યાવર્તખંડરે;
જોયા કલિંગ વ્યંગ ને ખંજાળરે, મદ્ર ખંધાર^૨ ને પંચાળરે. ૧૪
- હસ્તિનાપુર ને જોયાં ઘડગ્રસ્તરે, અયોધ્યા જોયાં મંદિર સમસ્તરે;
ફરતા આબ્યા ગુર્જર દેશેરે, સાપ વાકે ઘઈ હરમા ચેસેરે ! ૧૫
- પ્રથમ ન જાણી ગરવી ગુજરાતરે, ન જાણ્યું જ્યા છે ભત ને ભાતરે;
વિપ્ર જાત લોભી ભણાયરે, મોઢક જાણી જાણી અફળાયરે ! ૧૬
- આબ્યા ઠેકાણે દીક્ષિત દક્ષરે, જન્મ ભૂમિ જાળી ખીટયાં ચક્ષરે;
હજવે હજવે જોયા ગુર્જરી દેશરે, નથી રે'વા દેતા કંઈ શેષરે. ૧૭
- સુસ્તખંડર ને ગૃણપૂરરે, વટપત નિરખી હરખયું ઉરરે;
ત્રંગાવટી^૩ જોઈ અહમંદપૂરી^૪રે, રખે જાતરા રે'તી અધૂરીરે. ૧૮

૧ વિવાહના કાર્યમાં ન ફરવા વિષે કહે છે કેમકે મદનની સ્ત્રી તે ફેરવવા બધી દક્ષ લેતાર છે. ૨ ગધાર-કદાર (આફગાનીસ્તાન). ૩ ખંભાત. ૪ અમદાવાદ.

ભુજકચ્છ ને ભાવલપૂર^૧રે, દ્વારીકેથા હર્થને આબું નૂરે;
 વર ન મળે મુનિવર ગભરાયારે, એવે કીઠી ગિરિનારની છાયારે. ૧૯
 ભણ્યું જુનાગઢમાં નાગરવસ્તીરે, હસ્તિમળે ન્યા નિપળે હસ્તિરે;
 જગદીશ્વર કામ હવે તો કરજોરે, ઘણું થાક્યો તે હૃદે ધરજોરે. ૨૦
 નહીં ન્યાં સંભવ ત્યાં અથડાયોરે, ભૂલે ભામે^૨ ભોળો બચકાયોરે;
 સૌએ જુના નગર જાવા કહ્યું રે, ભવિષ્ય લખેલું કુંખ સહ્યું રે. ૨૧
 જે થાવાનું તે થઇ ગયું રે, આ છેડની વિનતિ વિનવી કહ્યું રે;
 થાક્યો પાક્યો ને હરણ હાર્યો રે, જીર્ણ નગરમાં પાર ઉતારોરે. ૨૨
 તાપ વેઠી વાયે ધૂન જૂઠી રે, જીર્ણ નગરી^૩ થને કંઈક દુકીરે!
 દેખું પાસે નેભય છે આધીરે, બાધી^૪ વાટ શુ હું માઝ વાધીરે? ૨૩

વલણુ.

હું માઝ વાધી વાટ કે, આ નગરી નો^૫ય જુનાગઢીરે;
 હે હરણ ! આશા પૂરજે, શું વિનવુ વાર વડી વડી રે. ૨૪

કડવું ૭ મું. રાગ વેરાડી.

આતા સુભો દીક્ષિતજીની દયા, થાક્યા અર્જુને ઘણી લાગી તૃષા;
 ક્રુધા દેવીએ ખાધા કરી, આવે અરબડીઆ પડે લથરડી ! ૧
 હૈહૈતાપ એવે છે ઉપાન, રેણું ઉડયે છાયો અગ્ર ભાણ !
 તાપે આકુળ વ્યાકુળ થયા ઘણું, ધૂળે ચરીર ભરાયું પોતાતણું. ૨

૧ ભાવનગર (?) ૨ ભગથી. ૩ સજવારોપણ અલ કાર સ બોધન જુનાગઢને રાખ્દનો
 અર્થ લઈ જુના નગર, જીર્ણ નગર નામ-આપ્યા છે. ૪ બધી-શું બધી વાટ મારે માટે
 વધી ! પ્રેમાનંદે કારક જુનાગઢ જોમાં દશે જેમ લાયે છે. ઉંચાણમાં આવેલાં સ્થાનકો
 સપાટ પ્રદેશમાં નજીક દેખાય છે, પણ અતર કેમે ખુપ્તું નથી પણ દસકતા માગ્ય
 પ્રયોગ મૂળ મય એટલો શુદ્ધ છે કે તેને માત્ર આખીને એ જોડણી કાયમ રાખી છે.
 થાકી અથકત થવાથી જોડા ઉપાદી ચકાતા નથી.

- નાશા કર્ણુમાં ચેડી રેત, ઋષિ હિમ^૧ જેવા દીપે છે રવેત !
આ ગામથી દીસે આલ્યું ગામ, પણ ઝટ સરે નહિ કંઈ કામ. ૩
- થાકયાના ગહિ થયા છે લાંબા, એવે જુનાગઢના જોયા આંબા;
એવો રૂપિયે આણ્યો વિવેક, કૌશ કાપતા ચાલ્યા એક એક. ૪
- આલ્યા જુનાગઢે જોશી બાવા, મહન નામ દીધે મળ્યું બાવા;
સૂતા શર્વરીએ^૨ ભટ ભલા, નાગરોએ વિચારજ કલ્યા. ૫
- કહો કયમ ષઘાર્યા ઋષિ દેવ, અમથી થઈ ન તમારી (કંઈ) સેવ;
લૂખી ત્વચા રૂધિર ગયું સૂકી, ભૂખી^૩ ભટકયો રેણું બહુ ખૂડી ! ૬
- હુઃખી મટયો થયો ઘણો સુખી, રૂખી જોલ્યા પોતાને સુખી;^૪
ભાઈઓ વર જોવા હું આગ્યો, ખીજે ભટકયો કો મનન ભાગ્યો. ૭
- હવે જોઈ જુનાગઢ ગામ, મન પ્રસન્ન થયું આણે કામ;
નાગર કે' નહીં વરની જોલ્ય, રખડે ભટકે કા'ડે બહુ દોલ્ય ! ૮
- મહન મેહોતાનો વેવાઈ થશે, તેના હુઃખ સર્વસ^૫ જશે;
દીક્ષિતે કરી જે વાત, પ્રસરી પુરમાં તેહ વિખ્યાત. ૯
- જે ઘર વગ હોયે કૂટો રૂટો, કાંણુ લૂલો ને જેખીતો ભુ'ટો;
કાળો કુખડો કો હોય જોરો, આગળ કરે પોતપોતાનો ઊરો^૬ ! ૧૦
- થયા વૃદ્ધ ગયાં ડાચાં મળી, ધારે વાંઠા મળશે કન્યા ભલી !
કરખી^૭ તપાસી ભરે ગાગરડી, ધન હશે તો મળશે નાગરડી. ૧૧
- દીક્ષિતને નોતરાં જઈ હઈ આવે, મિષ્ટાંન લાત લાતનાં ખનાવે;
ધરની કરે રૂઝી સોઈ, દરહાજીના ખૂંકે પોઈ પોઈ ! ૧૨
- કોઈનું માગી તાગી લાવે, બહુ થાય દીક્ષિતને લાવે !
રાતે મનમાં કરે વિચાર, કા'ડું તકતાની રૂડી હાર ! ૧૩

૧ બરફ સરખા. ૨ રાત્રે ૩ જુએ—જુખ્યો. ૪ યુએ—જોડે. જેમ ધને ઠેકાણે જો, તેમ ઠેકાણે ને ઠેકાણે ધ કે ઈ વાપરે છે જેમ દે નું દી, કહે નું કી, એને નું ધને. ૫ સર્વશસ્ત્ર સર્વસ્વ ઉપરથી તમામ. ૬ છોકરો કેટલાક ગામમાં છોરો-ઠોરી-છોરૂ એ રૂપ વપરાય છે.

- ગમે તેમ કરી મન મનાવું, કામ કરી લઈએ દાખું ફાળું;
આમંત્રણ કરી તેડવા નાચ, સ્વપરાક્રમ દેહી ફૂલાય. ૧૪
- ખીજા કને કસવે વખાણુ, કરવા દીક્ષિતજીને જાણુ;
જમી જાય દીક્ષિતજી જ્યારે, થાય નિરાશ ઘણું ત્યારે. ૧૫
- નિરાશી થાય ગણતીમા જોછો, નિર્લજ્જ થઈ પૂછે શું કો'છો !
સ્પષ્ટ ના દીક્ષિત જોલે, તોલ ગયો લહી મનમા ડોલે. ૧૬
- નાથ ન તેડે તેને નારી દમે, પ્રદક્ષિણા વારા ફરતી જમે;
ટીખળી નાગરી મળી એક વાર, માણેક મે'તી તેડાવ્યા દ્વાર. ૧૭
- કે' કાવકે મુખે એક નારી, રાખે ખીજા તેને વારી;
“ બાઈ આપણે શેને કહીએ, શે આપણું અહિત સહીએ.” ૧૮
- હા ના કહી કહ્યું ત્યા એકે, બાઈ દીક્ષિતજીને તું દેખે;
આઆ વિવા' કરવા એહ, તુજ તનની ગમી તેને દેહ ! ૧૯
- નાથને કો' જમવા તેડે, રસોઈ કરજો બાઈ મારે મેડે !
અમા તારે કાજે કહીએ, ગમે તો મન માહે લઈએ. ૨૦
- લોળી મેહેતીએ લણું લાળ્યું, “ ખરું કે' હોય જે વા'લું”,
બાઈ શુભ તમારું થાશે, આગળી^૨ દેખાડ્યાનું પુન્ય અપારે. ૨૧
- એસો બાઈ જઈ અમા ઘેર, કહું કંથને રૂડી પેર;
વળ્યાં મેહેતી લોળી જ્યારે, તાળી લઈ લઈ હસી સૌ ત્યારે ! ૨૨
- મે'તીએ જઈ વિનવિયા મે'તા, સદા ભક્તિમાં લીન જે રે'તા;
કુંવરના વિવા' અર્થે આવ્યા, તેને જોઈએ લોજને જોલાવ્યા. ૨૩
- માર્ગ સગાંએ હું ને^૩ કહ્યું, વળી ઉડતું મે' કંઈક લહ્યું;
નાથ જમવા તેડીને જુઓ, “ વાઓ તો તીર કે ટપો હુઓ ! ” ૨૪

મે'તો કે' છે લોળી ભામા, ઢગી તને મળી સહુ રયામા;
આપણુ ધાને ઢાળે સોચું, છે રે'તું એટલું છેડું સોધું. ૨૫

ગમતું ગોવિંદ કેરું થાયે, તારું મારું ધારું એજે બીજે;
માટે આંત થઈ ગોવિંદ લલો, દેવાચર્યનની સબઈ સજો. ૨૬

હવે દીક્ષિત જમીજમી ચાકવા, સહુને કાળ જેવા મન લાગ્યા;

વલણુ.

કાળ જેવા સહુને લાગ્યા, લેગા થઈ નાગરે પૂછિયું રે;
મુનિ મન મદિર કિયું કયું, કે આરૂ ચિત્તે રૂચિયું રે. ૨૭

કંકણું ૮ મું, રાગ મારૂ.

તાપસ વિવા' કરવા આવિયા, કે લાવ્યા કંઈ એક વ્યંગ; શુરૂ. ૧
અમને કોઈને દીસતા નથી, રૂપિ રૂકા તમારા ઢંગ. શુરૂ. ૧

મદન મેહેતે તમને મોકલ્યા, કેમ આવ્યા એકાએક; શુરૂ. ૨
મુનિ મદને તમને મોકલ્યા નથી, મોકલ્યે આવો નો'ય વિવેક. શુરૂ. ૨

મે'તા મુસદ્દી મંત્રીશ્રેષ્ઠ, તેની તનયાઓ મરણી અનેક; શુરૂ. ૩
ઘણા ઘણા વેવીશાળિયા આવિયા, પણ તમથી વળિયો છેક. શુરૂ. ૩

નાગર મન તમો નારદ સરખા, પણ કંઈક સખો નેક; શુરૂ. ૪
વર' વર્ણ થઈ તમે બહુ કરો, અઘટતો અવિવેક. શુરૂ. ૪

શણુ વૃદ્ધ કુંવારા ઢેરી, વળી કુલિનની લીધી લાજ; શુરૂ. ૫
વર' થઈ વર જોળવા આવ્યા, એ તમને ન ઘટે મા'સજ. શુરૂ. ૫

સિંહ શિયાળ એક રાસે' ભાંધ્યા, કે' એ તે ફેણું કાજ; શુરૂ. ૬
ભાટ બ્રાહ્મણુ લેગા કેર્યા, તેથી આવે અમને દાઝ. શુરૂ. ૬

૧ હંચી વર્ણ—મત. ૨ મોટે ઉપાડે અથવા પોતેજ વર (પરજીવાની ઇચ્છા સાખનાર) ઘડો. ૩ દોરડે.

ખોટી થયા સહુ કાજ પોતાનું, આપ્યા બહુ બહુ વાજ; ગુરૂં. ૭
 સર્વસ આપવા આન્યા જાણે, એવો કરો આડખર આજ; ગુરૂં. ૮
 જાણે એકને આપિયું એકનું લઇ લ્યો, મનસ્વી તમારું રાજ; ગુરૂં. ૯
 ઘેર જવા જોડવણી કરો, બાધો પાણી પેલી પાજ. ગુરૂં. ૧૦
 પ્રહહલ્યા^૧ ભય નહીં ગણે, જુનાગઢી નાગરી સમાજ; ગુરૂં. ૧૧
 પુરસ્કરણ ગાયત્રી કરીને, પ્રહહલ્યાનો કરે તાજ^૨. ગુરૂં. ૧૨
 વાઘ બકરી એક આરે બાધ્યાં, એ ઘણો કર્યો અન્યાય; ગુરૂં. ૧૩
 કુલિન વૃદ્ધની લાજ લીધી, તમે દો' એવું કહી ધાય ? ગુરૂં. ૧૪
 દરતા દરતી સુખદીથી^૩ કહી, ભરવું હુતું પેટ; ગુરૂં. ૧૫
 મત્રી^૪ નામે જમાડત સર્વે, કંઈ ઉપર આપત લેટ. ગુરૂં. ૧૬
 પશુ દક્ષ દીક્ષિત તમને ન ઘટે, સ્વારથ^૫ કેરી ટેવ; ગુરૂં. ૧૭
 નાગર સહુ કોઇ એમ જાણે છે, કે દીક્ષિત આપણા દેવ. ગુરૂં. ૧૮
 અનમી નાગર પાથે લાગે, તણ પોતાનો અહમેવ; ગુરૂં. ૧૯
 વિવા' કર્યા વિના અહિંથી જશો તો, દો નાગર નહિ કરે સેવ^૬. ગુરૂં. ૨૦
 નાગર જાગડ^૭ જેવા જાણો, જેની વિશ્વ લહે કુટેવ; ગુરૂં. ૨૧
 જાયલું હોય કહી પ્રહા તમારે, તો અત્ર વિવા' કરો તતખેવ. ગુરૂં. ૨૨
 કઠોર કે'ણ નઠોર નાગરનાં, સુણી દીક્ષિત બોલ્યા બોલ; હુંટો રે. ૨૩
 લોભી દંભી હું લાચીઓ, એવો મારો તોલ્યો તોલ. હુંટો રે. ૨૪
 નાગર^૮ પહું નાગર ઘઇ કરો છી, હુંને ધાર્યો લોજો પ્રહા; હુંટો રે. ૨૫
 તાપસ કેરું તપ જાળ દેજો, લેજો મારાં આજે કર્મ. હુંટો રે. ૨૬

૧ પ્રહહલ્યને મારવો એ મહાપાપ ગણાય છે, પણ નાગરો તેનો ભય રાખનાર નથી; મતસજ કે મારી નાખશે (મારવાનો ભય ખતાવે છે) ૨ ત્યાગનો અપમજા. ૩ ગિણલ-પકવાલ અર્થે પ્રસંગે વપરાય છે ૪ દિવાન (મદન) ના નામથીજ સર્વે તમને જમાડત. ૫ જમવાનું તો આમે મળત તો ખીન્ને કયો સ્વાર્થ ? પોતે પરણ્યાનો એમ તેમનું કહેવું જણાય છે. ૬ સેવા ચાકરી ઉપરથી બેટ દાન દક્ષણા એવો જે મૌણ્ય અર્થ તે અહીં સમજવો. ૭ જાગર-જાગડ-જાગર અર્થવા જાગરિયા (જૂતાવળ કાઢનાર). ૮ નાગરી ચતુરાઈ (પકેડિમાં).

- સર્પ^૧ સિંહ ને પ્રાણણુ જાણે, આ સૃષ્ટિનો કરતા નાશ ! દુષ્ટો રે.
બય પ્રમાદ કુસંપથી ત્રણે, અતિ ધયા નિરાશ. દુષ્ટો રે. ૧૭
- તેમાનો મુજને લેજો છો, કર્મ^૨ જડ શુ પ્રાણણુ કોક; દુષ્ટો રે.
નાશ કરું નાગર કેરો, નહીં તો, મુજ બારા બય જમલોક ! દુષ્ટો રે. ૧૮
- જેને ઘેર જમવા ગયો, મુજ પાસે છે તેના નામ, દુષ્ટો રે.
મુજને સોજન આપતા, લહુ^૩ ખર્ચ થયુ જે જે ધામ. દુષ્ટો રે. ૧૯
- મુજ તપ તણા પ્રતાપથી, ત્યો લેખું લહી દ્રામ, દુષ્ટો રે.
દ્રવ્ય શબ્દ નીકળતા માહે, દ્રામ દગલા યયા તે કામ ! દુષ્ટો રે. ૨૦
- ત્યો જેને જે ખર્ચ થયો હોય, તે તે ગણી ગણી સર્વ, દુષ્ટો રે.
શું ખીકણુ પરતન મુજને ગણ્યો, આજ ગણુ તમારો ગર્વ દુષ્ટો રે. ૨૧
- વધ બકરી હાલે કરું, વળી સિહને કહી શિયાળ, દુષ્ટો રે.
કો^૪ કુવાસની લાજ ખોઈ, હવે જુઓ વરેલાના હાલ ! દુષ્ટો રે. ૨૨
- અનમી નાગર હોસે નમે, તે કહો હવેથી બય, દુષ્ટો રે.
હું ખરો, અનમી નમી કરું, વળી ટેકીયા અટેકીલાય. દુષ્ટો રે. ૨૩
- એકલો ધારી મુજને, શું પ્રાણહત્યા કરશે દુષ્ટ ? દુષ્ટો રે.
પ્રમુને નિર્ભણ ધાર્યો વૃથા કરું, દુષ્ટ દાખું થઈ રૂષ્ટ પુષ્ટ. દુષ્ટો રે. ૨૪
- એક નિમિષ કેસ તપથી, જુઓ જણાવું પ્રણળ, દુષ્ટો રે.
બળ ભુદ્ધિ બહુ બહુ કરજો, નિર્ભણતું એવા સમળ દુષ્ટો રે. ૨૫
- નિમિષ નહીં નિમિષાર્ધતુ, મૂકણું તપ તાપસ, દક્ષા દુષ્ટો રે.
ખડ્ગ ખપુવા^૫ ખાતે ખેને, જાણે લેશે કસે કસ. દક્ષા દુષ્ટો રે. ૨૬

૧. સાપ, સિંહ, ને પ્રાણણુ (પ્રાણણોને પણ ઠીક લીધા છે ?) એમને આ જગતનો નાશ કરનારા સમગ્રો પણ સાપ બય વડે, સિંહ પ્રમાદ (ખેદરકાર) વડે, બને પ્રાણણુ કુસંપથી ફાવી શકતા નથી. ૨. કર્મ જડ-ન કરી સર્વે એવો ૩ ગણુ, ગણુ છું. ૪. કહો છો ૫. મને નિર્ભણ ધાર્યો તે મિટ્યા કર અથવા મને તમે નિર્ભણ ધાર્યો પણ હું તમારો નાશ કરું. જોરાવર ચંદને તમને રંગડુ (દુષ્ટાણુ જણાવું) ૬. નાગવાચક મુળજ અર્થે જ ધી હોમસાના

જેટલા નાગર તેથી જમણા, દૈત્ય ને થયા જણ ! દહ્યા હુટો રે. ૨૭
શિખા પકડી 'સમશેરની, જેટલા કરવા લાગ્યા બાણ ! દહ્યા હુટો રે.

લીલી ધાતી પડી પાધડી, તે જુએ દીક્ષિત દક્ષ; દહ્યા હુટો રે.
મા મારો કોઈને જીવથી, લાવો! સર્વને હું સમક્ષ, દહ્યા હુટો રે. ૨૮

ઝકડી પકડી આંહીઆ, હારી નાગર કે' "રક્ષ રક્ષ", દહ્યા હુટો રે.
'ભક્તિમા વીર ઘટે નહીં, રજે ઉઠાવો કોઈ પક્ષ. દહ્યા હુટો રે ૨૯

'દક્ષ નાગર હારીઆ, તેણે શાંત થયો વીરરસ; દહ્યા હુટો રે.
સમક્ષ આપ્યા નાગરે, જે રસે હતા રસ ગસ ! દહ્યા હુટો રે. ૩૦

હુરાશહી ટેકીલા કહે, સુખ કરો અપશય; ગુરુજી.
અમો અજ્ઞાન નાગર સર્વે, તમો મોટા સાધ ! ગુરુજી, ૩૧

આશ્રિતોને મારતાં રે, લાગશે તમને જાણ; ગુરુજી.
લળી લળી અમો કહું, અમે ખાધું તમારું આખાઈ ! ગુરુજી. ૩૨

વિપ્રવર પ્રસન્ન થઈ કે', સારો જતાવો મુને વર; હુટો રે;
ના જાણો તો ના કહો, અમો બહુ અમારે ઘર હુટો રે. ૩૩

હાવ' આખ્યો દબાવીને, નાગર કે' જતાવિયે ફરું; ગુરુજી;
શાત થાય આ સર્વ કો, વળી ન થાય કોઈનું ફરું. ગુરુજી. ૩૪

અમૃત દૃષ્ટિએ નિર્જતા, થયું વિસર્જન તત્કાળ; ગુરુજી,
મજામ કરી કે' વિચારીને, નિશ્ચે જતાવુ કાલ ગુરુજી. ૩૫

વલણુ.

નિશ્ચે જતાવું કાલ કહી, ગયા નાગર સર્વે ઘેર રે;
બાય ગયે મન ભેદ સૂઝ્યો, કંઈ કરીએ પ્રહ્મની પેર રે ! ૩૬

૧ સમશેર બદાદુર-જોરાનરની ચોટલી પકડી. ૨ રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો.
૩. ભક્તિ (શાંત રસ) મા વીર રસ ઘટે નહીં એવો પક્ષ-તત્કર કોઈ ઉઠાવતા નહીં.
૪ દક્ષ દીક્ષિતને દક્ષના તેથી શાંતનો વીર રસ થઈ ગયો આથી રમ વિને કવિ ની જીવિ
સંમજ જણાઈ આવે છે. ૫ ન ખાત્રા યોગ, જાણું-જેકુ ૬. પોતાનો દાન દીક આનો
જાણી અથવા લાભ આપ્યો છે તે દગાવી (જાનો ગળી) ને નાગરો કહેવા લાગ્યા
(વક્રાગિનિમાં) કે અમે કહું જતાવિયે જીએ, પણ નીચેની કડીને અનાયે પહેલો અર્થ
વધારે સારો છે.

નાગર અપમાને ઘણું બળ્યા, બ્રહ્મ તેજ મને^૧ સહુ કાળ્યા;
વિપ્રને બનાવા રાતે મળ્યા, કે' ઈદ્ર જાણે બ્રાહ્મણે છળ્યા ? ૧

મું નાગર વટથી આપણુ ટળ્યા, વિચાર કરી જ્યાં જાઉં^૨ ત્યાં વળ્યા;
નિશ્ચે કરી ગયા મળવાને, ફરી પ્રાણ દાતાને છળવાને. ૨

દીક્ષિતે મનમા નવ આણ્યુ, વિષ પીયૂષ^૩ થવાનું બણ્યુ;
સર્પને પય પાચે ઝેર જશે, શાર્દૂલ મનુષ્યનો હવે મશે. ૩

ભૂથર યાશે રે વિહંગમ, ભાટ યાશે ભવિષ્યે બ્રહ્મ;
વાયસ હંસ હવે તો મશે, બણ્યું ઇશ્વર નિમ્ન તો ફરશે. ૪

કોધ ક્યે તપ ગયું માટે, સવળું સમજ્યા અવળા સાટે;
કહી ધારો કે સર્વ થાવ, પણ નાગર વટ કેમ જાય ! ૫

સમય થયે જાળ્યા સર્વ, (દીસે) ગૃહસ્થ વેદિયાએ તત્ત્યા ગર્વ,
હલવત્ કરી દીક્ષિતને નમે, ક્ષમા અપરાધ કરો તમે. ૬

મળી રક્ષા જ્યારે બધા, માહે નવા ઘણાક વંધ્યા;
નાગરોએ પૂછ્યુ બ્રહ્મને, કેવો વર ગમે છે તમને. ૭

તે કરો કહ્યો કરી પ્રકાશ, દાસ જતાવી ખુબે ત્રાસ;
જે જે જોયા તે કેમ ન ગમ્યા, શાથી બ્રહ્મ તમે મન લખ્યા. ૮

હજી દીક્ષિતજી જોડ્યા ત્યારે, પૂછ્યું નાગરોએ જ્યારે;
જોઈ વર તો ઘર ન હોય, ઘર હોય તો વર ન કોય. ૯

વર હોય તો ન હોય કુળ, કુલિન માથે ધાવે છે ધૂળ !
અવિદ્વાન વર ઘર કંઈ, જોઈ તન તૃપ્તિ યાય નહિ. ૧૦

વિદ્યાવાન હોયે વયે વૃદ્ધો, ત્યાં જોસે નહીં મુજ શ્રદ્ધા;
રૂપ શુણ્ણ હોય ધળી કોમા, કન્યા ઉતરી નહીં કુળ સોમા. ૧૧

મહન કન્યા આપે જેવાને, (તેવા) ઇચ્છે વ્યસન રૂપી જેવાને;
 કુળવાન વિદ્યાવાન જેહ, કહ્યો કુળડો હોય તે દેહ. ૧૨
 વાંદામાં કોઈ કોઈ સારા, તે તો લાગે લોભે અકારા;
 મહને કહ્યું વળી જેવું, કેવું મળવું કો' ભાઈ તેવું. ૧૩
 તેને ભેઈએ સામુદ્રિક એધાણ, વળી ભેઈએ બાણ સુખણ;
 એવો વર ન મળ્યો શું કરીએ, મોત આવે તો નિશ્ચે મરીએ. ૧૪
 ખમા મા'રાજ એવું માં ભણો, ગણો ટોટો નથી વર તણો;
 તમે કહ્યો તેવો વર અહીં, વિદ્યાવાન ગુણવાન છે સહી. ૧૫
 બળવાન બુદ્ધિવાન તેહ, જેનો પુટડો ઘણો છે દેહ;
 એક કોષ મુખો બળ છળ લહે, વહન ઠેકણે રાખીને કહે ૧૬
 મોઢે પટકુળ પાણુ દઈ હસે, ન રે'વાય તે આઘો ખસે,
 સમ શતી ઉપાડી મળીને, બળ રહ્યા તેથી ખળીને. ૧૭
 વળી તાજે ભય મનમાય, તેથી ગુમ હસે સૌ ત્યાંય;
 શાણો કે' મા'રાજ સુણિયે, એછાખોરને મારે છે કુણિયે. ૧૮
 કુળવાન નીતિવાન ઘણો, હૈંથ કુળની જનનીનો જમ્યો;
 તમે કહ્યાં સામુદ્રિક એધાપુ, તેની ભરી છે તેમા ખાણુ ૧૯
 સર્વત્ર ક્યાંથી હોય રૂપિ, ચાંદ્રાયણ^૩ મતે રે' છે દુઃખી !
 મંત્રી મહન ઘણા ગૃહસ્થ, વસ્ત્ર ભરશે ભેઈએ સમસ્ત. ૨૦
 હીક્ષિત કે' તે વર કિયો, (જેનો) જનક જમાડ્યા વિણ રિયો;^૪
 શાણો કે' તેને હુતો ચોક, નહીં તો નરસંઈ નાંખાદાર^૫ રોક ! ૨૧
 એક બે વૃદ્ધ સાથે લીધા, વિચાર એહેતો જોવાના ઝીધા;
 નાગર કે' અર્થ હાવે સિધ્યા, જશે રૂપિણ ગુણે^૬ વિધ્યા. ૨૨

૧ નહીં તો દસી પક્ત ૨ પાછળથી કાણીયો મારી વારે છે. ૩ મતસન કે
 ખાત્રા પીવાના વધા છે. ૪ રહ્યો. એ ૨૫ ધણે ઠેકણે હથ વપરાય છે. ૫ વકોકિન.
 ૬. મહન યત્નએ ચઢાવરો.

અહીં વિવા' કરી ને બંધ, તો તો તાલ લલેરો યામ;
 કેટલા કહે જોવા જઈએ, ના' ના "હર્યા' વિના ન રહીએ." ૨૩
 , એટા ચતુર દીક્ષિત ન ચેત્યા, ગયા મંદીરે રે'તા જ્યાં મે'તા;
 વાટે શામળ મેહિતા લેત્યા, તે કા'વે મેહિતાના ભેટા. ૨૪

વલણુ.

ભેટા મે'તા તણા ભેટયા, શામળશા શામળ અંશ રે;
 ટેટા^૨ વટ જેવા એ ભેટા, વર^૩ દીપાબો જેણે વંશ રે. ૨૫

કંઠકું ૧૦ મું. રાગ સામેરી.

દીક્ષિતને જોતાં શામળશા મળિયા, સારાભાઈએ દૂરથી ઠળિયા;
 ત્રિકમરાયભાઈ કે' ભાળીએ, ઉત્તમ વર જોઈ દુઃખ ટાળીએ. ૧

ઢાળ.

દુઃખ ટાળીએ દીક્ષિત રૂઝ, શ્રેષ્ઠ વર શામળશા લુઓ;
 ચતુર શિરોમણિ શાંત એ, લકત શિરોમણિ અંશે હુઓ. ૨

એવે નિકટ શામળ આવીઆ, ભાવીઆ દીક્ષિતને હાંકે;
 તન કેરું તેજ જણે, દ્વાદશ મુચિ થયા ઉઠે. ૩

ત્રિકમરાયે ત્યાં પૂછિયું, ભાઈ ભકત^૪ ભવને ભેટશે;
 બોલ્યા અમૃત ચે' અતિ ઉમવાચક, શું મૃત તણાં દુઃખ નેટશે.^૫ ૪

હા, "હશે હરણ હાથ માંહે, સેવા વખત જણો સહુ;
 કંઈ કામ હોય મુજને કહો, જઈ જનક જનનીને કહું." ૫

પરમ વૈષ્ણવ દીક્ષિત બોલ્યા, હર્ષનં કરવાં માહરે;
 પૂજ કરી પરવારી ઉઠે, કે'ને, સંત શિરોમણિ ભહરે.^૬ ૬

સંત જણી શામળે કહ્યું, આવો બેસીએ મંદિર મુનિ;
 હવણાં કીર્તન કરવા ઉઠશે, બાકી સહસ્ર નામની ધુનિ.^૭ ૭

૧. ખીજ બોલ્યા, નહિ નહિ, જોના તો ન જવું, કારણ ત્યાં હર્યા વિના રહેવાય નહિ. ૨. "વટ જેવા ટેટા ને બાપ તેવા ભેટા." ૩. વર' અર્થે સારો. ૪. મેહિતા ધેર મળશે. ૫. શામળશા જે અમૃતથી ચઢતાં વચન બોલ્યા તે વડે શું (જન્મ) મરણના કે મૃત્યુ લોકનાં દુઃખ ટળશે? અથવા કેવાં ટળી જશે? ૬. ઉઠે સાથે સંબંધ. ૭. ધ્વનિ. સહસ્ર નામ-તે વિષ્ણુ સહસ્ર નામની ધૂન બાજીમાં છે.

- બારી જાળી અટારીએ, ચઢી જુએ નાગર નાગરી;
પાણુ કેરી વાળી લઈ લઈ, હસે અન્યોન્યે બાતે જાગરી', ૮
- એવે પર્ણકુટી સમીપ આળ્યા, દીક્ષિતજી રૂઠા દક્ષ;
બેશી' પેશી દ્વાર માહે, ગયા સત સંત સમક્ષ. ૯
- સાધનાએ દીક્ષિતને કહ્યું, આ ચર^૩ ચાંદ્રાયણ કરે;
દીક્ષિત કે' સંત સર્વ એવા, બૂદર જે બોઈએ તે બરે. ૧૦
- એમ જોષ્ટ કરતા આવીઆ, બેઠા નરસઈ મેહેતો જમામ;
એવે મે'તીએ દીક્ષિત નિર્મિયા, બહુ' ખુશી થયા મન માય ૧૧
- વિવા' થયે મુજ પુત્રનો, ત્યારે ગીતાં હરિના ગાઈશું;
મા'પ્રસાદ સમર્પી સ્વામને, પછે કંસાર સર્વે ખાઈશું. ૧૨
- ઉત્તમ તુમસી માળ પે'રી, અમો કહેવા બાઈશું;
મુબગ બાળે ગોપીચંદન, કરી વિવા'તા થાઈશું. ૧૩
- અરે ઘરમાં નથી ધૂતં શર્કરા, લાલ્ય કહું જઈ કંથને,
વેવિશાળિયો બે બાણુયો, તણ જયે તો તો સંતને. ૧૪
- એમ વિચાર કરતા આવીઆ, એવે સ્મૃતિ મનમાં થઈ,
અરે ઇન્ધર શુ થયું, ગોવિંદ ગત મુજ કયાં ગઈ. ૧૫
- એવે સત સેવા શકા ઉઠ્યા, તો જોયા મહા મહંતને;
એમ આવકે અદ્ર વટે ખુશી, તેમ કોકિલા બોઈ વસંતને. ૧૬
- એમ સંત પ્રસન્ન સત હીઠે, એમ કુશળ મૂંછી નમિયા;
ધન્ય ઠરૂણકર પધારીઆ, દર્શને દોહિલા સમિયા. ૧૭
- ઠોઠા સત સ્નાન કીજે, હરિ બજવા વેળા વહી જાય;
સત સર્વસ ધન રયામળો, ન જાણ્યે તો દુશાય. ૧૮

૧. પાછળ જાગર શબ્દ જુઓ ૨. બાનણું એટલું નાનું કે બેઠા વિના પેસાપ નહિ ૩. ધટી. કંટીને આદાયણ મત યાપ છે અતલન કે રોજ દળવાને વાણુ પણુ કોણા નથી. દીક્ષિતે કાવકો જવાળ આપ્યો કે સંત તો સધળા એવાજ હોય.

- સાથે જાતિલા જેહ હુતા, તેને વિગને કયો પ્રણામ;
મુજ મંદિર પાવન । કર્યું, કહો હું સરખું કંઈ કામ; ૧૯
- દીક્ષિત કે' હું સંગ આઠ્યા, 'દેખાડવા તમ ધામ;
સંત સેવા પરવારીઆ હો, તો આવી જોશો આ કામ. ૨૦
- ત્યારે મેહેતાજી જોલીઆ, કીર્તન કરીને આણું;
નાગર કહે કામ વિવાનું, ગરજો રહેવા હો ગાણું. ૨૧
- નરસંધ્યો કે' નારાયણ મરજી, થવાનું તે થાશે;
નિયમ જાય જો વિવા અર્થે, તો એ વિવા શે ન તનશે. ૨૨
- એમ કહી ભજને તે આઠ્યા, મે'તી આપુણ બ્યાપુણ થાય;
વેવીશાળિયો ઉઠી જશે, શે કંઈ કીર્તને જાય. ૨૩
- મેહેતા સમીપે મેહેતી આઠ્યા, ધીબને જોડલા જોઈ;
આણુંસારા । સણુંસારા બહુ કર્યા, શે જવા હો આ સોઈ. ૨૪
- મેહેતે સાચું નિરખ્યું નહિ, મે'તી જ્ઞાનિ પામ્યાં મન;
ગંગા^૧ સ્નાન વિધિએ નહિ, કરે ક્યાંથી આઠ્યે સદન. ૨૫
- અચાલે મન વશ કરિયું, ઘડીજો ઘડીએ જોતા જાય;
વેવીશાળિયો ઉઠી જશે, શે કીર્તન પૂરું નવ થાય । ૨૬

વલણુ.

- કીર્તન પૂરું ન થાય વે'ણું, સમય સાચવજો મોરાર રે;
પ્રેમાનન્દ પ્રભુ ભક્તિ વિષુ, દહ હદે નહિ નિરધાર રે. ૨૭.

કહવું ૧૧ સુ. રાગ કેદારો.

- હઠતા જોઈ મુનિવર અજિયા, વેવંઈ રૂઠા મદનને મજિયા;
મે'નતે મોહન આઠ્યા સામા, પ્રવાચના હુખને હવે (તો)વાચ્યા. ૧

૧. સારે-તે વારેનું કવિતામાં વપરાતું જૂનું રૂપ. ૨. કેવી દહ ભગિનિ । ૩. ઘેર જોઈ
ગંગા મળ્યાં પણ વિધિથી સ્નાન ક્યાંથી કરે.

- જેવું જોઈએ તેવું મળિયું, (હવે) કમળાગારીનું ભાગ્ય ભળિયું;
સાધનાને દીક્ષિત કહે છે, ધન્ય ગામ જ્યાં આ સંત રહે, ૨
- હું ને ન દેખાડ્યો તમે વેલો, વેલો ન થાત જાત ઘેર વેલો;
વર જેવો જોઈએ તેવો રૂઠો, દીસે શાંત ને ભક્તિયે શૂરો. ૩
- ‘આપ્તિ’ ગુણાન્ કથયતિ’, મતિગાન મળિયો કહે જતિ;
નાગર કે’ અમ મન ન આપ્યું, તેથી જતાવ્યું દાવ્યું રાવ્યું. ૪
- તમને આવા ઝવેરી ન જાણ્યા, (જાણું) નાગર ગુરુ હશે કંઈ શાણા;
(અમે) લહું ગર્ધવ ગાયની જાણો પેર, તેથી મેહિતો રહ્યા મોટા મેર! ૫
- કોપે ખોટાતા દીક્ષિત લદ્યા, સારા ભાઈએ ટાઢા જોલ કદ્યા;
મા’રાજ જેને ગર્જ હોય તે આવે, પોતાનું મૂકી જીભું કોણ જતાવે. ૬
- એવી એવી ગોખ કહે છે જેવે, નરસંઈ મેહિતો પધાર્યા તેવે;
ત્રિકમરામ સારાભાઈ જોસિયા, દીક્ષિત રજે કમે મે’તા જોજિયા. ૭
- અમો અમારે મંદિર જઈએ, ખાવા વખત થઈ જઈ ખઈએ;
દીક્ષિત કહે સાફ સધારો,^૧ પણ વે’લા મમાશ્રમ,^૨ પધારો. ૮
- “ આવીશું ” કહીને તે ગયા, મન મેહિતીને ઉચ્ચાટ થયા;
માટે વાટે વે’લાં જઈ મળિયાં, બેને પૂછ્યું વિવા’નું કંઈ કળિયા. ૯
- તે કે’ જરૂર તમં ઘેર કરશે, અમે સજડ કરું નહિ કરશે;
મે’તી કે’ રૂડું તમારું થાશે, (આણું) પુન્ય કરેલું કદી ન જાશે. ૧૦
- વારું કહી તે તો વળીઆ, ઠીક જે સંતે સંતને છળીઆ;
હવે દીક્ષિત કહે સુવો મે’તા, માગ્યું આપો રજે ના કે’તા. ૧૧
- મેહિતો કે’ આપે વિશ્વાધાર, કો’ જે કે’વું મને નિરધાર;
દીક્ષિત કહે માગીએ અગો, મદન ઘેર ત્રિવા’ કરો તમો. ૧૨

૧. આપ્તિ વડે ગુરુ જન્મ્યું આવે છે. ૨. મીધાવો—જાઓના અર્થમાં. ૩. ગારે ઉતારે. ૪. વકોમિન.

- નિરપૂહી જોઈ એણી પેર લાખ્યું, જાકી ગર્જ પોતાની તે ન દાખ્યું;
મે'તો કે' અડસઠ તીર્થ આવે ઘેર, વામન^૧ કરે મેરતો કોણુ કરે વેર. ૧૩
- નાગર ન્યાતે જોલાવ્યા વિના કન્યાય, મળે તો ના કેમ કે'વાય,
દીક્ષિત કે' જોલાવો તમ તન, પૂછી ગાછી મન કરું અસત્ત. ૧૪
- મેહેતે સામળશાને જોલાવ્યા, તોલ દીક્ષિત પાસે તોલાવ્યા;
દીક્ષિત કહે શુ શુ' લણિયા, કે' વિજ્ઞસહસ નામ મે' ગણિયાં. ૧૫
- દીક્ષિતે પૂછી જત્રી કંજા રાગણી, લાસકરાચાર્યની પૂછી ભાગણી;^૨
પૂછી ચૈદ્ર વિદ્યા ચોસઠ કળાય, કાવ્ય પુરાણની પૂછી કથાય. ૧૬
- વેદના પૂછ્યા વિધ વિધ લેહ, 'ખટશાસ્ત્ર પૂછી જોયો જેહ;
સૂત્ર વેદાગ ને ઉપ પુરાણ, વૈદ્ય વિદ્યા જાણે જાણુ મુજાણુ. ૧૭
- સુરસેની માગધીમા પૂછિયું, પ્રાકૃત^૩ પૂછે રૂડું રૂચિયું;
જે જે પૂછે દીક્ષિતજી રૂડા, તે તે કહે લક્ષિતએ જે શૂરા. ૧૮
- દીક્ષિત કે' સર્વ લેહો હરિદાસ, હસ્ત નિરખુ આવો મુજ પાસ;
કમળમાં શ્રમર જેમ જોસે, કુંદનમા હીરો જ્યમ પેસે. ૧૯
- તેવા કર ઋષિના સામળના, શુભ આક દીસે દીસે નહિ છળના;
સામુદ્રિક ગ્રંથે કહ્યા જે જે, એધાણુ ચિન્હ મળ્યા સઉ તે તે ૨૦
- એક રેખ^૪ જોઈ રૂણિ ખંચાય, મોહન માયા આવલું રંજાય,
સકળ શુણુ શિરોમણિ નિરખ્યા, હરિ લક્ષ્મ ધણું મન હરખ્યા. ૨૧
- ત્યાં તિલક લક્ષાટે કરિયું, શ્રીકૃષ્ણ મંગાવી હસ્તમા ધરિયું;
મેહેતો કે' રજે રૂણિ ફરતા, લોકાચાર છે અતિશે નરતા. ૨૨
- હું ધન હીણુ તેણે કે' કુળહીણુ, પ્રથમ ચેતાલું ઋષિ પ્રવીણુ,
કે'શે જાવા એને નથી મળતું, નાગરો છે કે'શે કઈડ લળતું.^૫ ૨૩

૧. દીંગણને મેર જોટવો ॥ ચો કરે તો (ના કહી) વેર કોણુ કરે ૨. ગુણકાર
(આંક લખ્યા પછી જે લાગના મેળવવા કહે છે તે) ૩. અહીં ગુજરાતીના
અર્થમાં જડુધા હશે. અથવા સુરસેની વગેરે ચારે પ્રાકૃત ભાષાઓ. ૪. આયુષ્યની રેખા
બળવાન નહોતી તેથી આયકો ખાધો, પણ ઇશ્વરી માયાના આનંદથી (તે વાત ભૂતી-
જી) રાજી થયા ૫. ગમે તેવું. આવે અર્થે મરેલીમાં આ રજા જડુ વપરાય છે.

કે'શે નરસંધ્યો નથી ન્યાતે, મુનિ ચેતાલું સઘળી પાતે;
કે'શે કુ'વરને ફેફડું આવે, ચોપડ કરવા સંત વેરાગીને લાવે. ૨૪

(કથન) 'કે'નાગરકન્યા ઉધાડી હોય, તેમ વરને ભુજો લાય નો'ય;
લેવો છે તેવો કાલો ચેલો, મેલો દરિદ્રી ભુજો ચેલો. ૨૫

દીક્ષિત કે' સંત રહો વિશ્વાસે, પ્રદ્ધ વચન મિથ્યા કેમ ધારો;
કદી પડે આકાશના તારા, તોય તાપસ નો'ય ચોટારા. ૨૬

કદી પશ્ચિમ ઉગે રવિ, નિસ્તેજ થાય ગૃહમાં કવિ;^૧
એ કદી થાય લવિષ્યે ખડું, પણ અમો ન ફેરવ્યા ફડું. ૨૭

શ્રીકૃષ્ણ લીજીએ ભક્તમા ભાણુ, કરો નાગરી ન્યાતે બાણુ;
મે'તો કહે અમો કરીએ ભણુ, રખે ફરતા પુરૂષ પુરાણુ.^૨ ૨૮

વલાણુ.

પુરૂષ પુરાણુ ફરતા રખે, દીનગી રાખતો લાજ રે;
પ્રદ્ધ પ્રમથો ભમાવશે, છે ભુનાગદી સમાજ રે. ૨૯

કેકલું ૧૨ મુ. રાગ માઝ.

દીક્ષિત કે' ચિંતા ચિત્ત તમે, કરો નાગરી નાતે રીત;
ખાલ્યું ફેરે નહીં અમ તણું, ચિત્ત ધરતો તમે ખચીત. ૧

અમો આશ્રમ અમારે જઈએ, તમો ન્યાતે નોતરાં કરો;
પે'લું આ (કામ) કરો મારે વે'લું ભવું, મે'તા કે' વાડું પરવરો. ૨

દીક્ષિત ગયા ને મે'તી આવ્યાં, ક્વામી દો કેમ કરીએ;
રીત પ્રમાણે કરવું પડશે, ગોળ ઘઉં ધી લાવી ભરીએ. ૩

મે'તો કે' તમો રહો વિશ્વાસે, હરજી લાવશે ને ને વસ્ત;
ચિંતા ચતુર્જને ચિત્ત મારી, રસ્તું સસ્તુ લાવે સમસ્ત. ૪

૧ કહેવનના અર્થમાં. " નામરની કન્યા ઉધાડી " એ કહેવન છે. ૨ બૃહસ્પતિ.

૩ પુરાણ-ભૂન-આદિ ૨૬. ૪ અસવાણ-સરસ ને સસ્તુ સો તે લાવમે.

મેતી કે' ઘટિકા પુઠે નોંધ્યે, નિરાંત' વાળી કથમ બેસું;	૫
દળવા વીણવા ઘઉં અમારે, કેા કામ કરવા આવે તેને કે'શું?	
નરસ'ઈએા' કે' સ્તુતિ કરું નાથની, નોંધ્યે આવે છે આણી;	૬
હુ'થી કાંઈ બને નહીં નારી, શેઠ છે સારંગપાણિ.	
ના કહું નાથે નારીને જ્યારે, ત્યારે ઘણું ગભરાણી;	૭
ભાર જશે સહુ ભેગાં ધશે, એ શી બોલ્યા વાણી.	
એટલું બોલી મનમાં ઠાલી, પશિની ઘણું દુઃખ પામી;	૮
આંખ સેવી શ્રાવણ ઘન જાણે, વિવા' હર્ષ ગયો મન વામી.	
નાથે નારી રડતી નિરખી, સામળશાને બોલાવ્યા;	૯
સામળશા ત્યાં આવી ઉભા, મેહેતાને મન બાવ્યા.	
બાળસ્નેહી ને હરિજન હુતો, જેને મેહેતાને વિશ્વાસ;	૧૦
કા'બુ' મે'તે તેને ભાઈ, આવી જાળે મુજ પાસ.	
સંકેશો સુણતાં તે ત્યાં આવ્યો, મેહેતા કહે પકડું કામ;	૧૧
સાઠ રૂપઈઆ મારે નોંધ્યે, આઠમાં કેદારો મૂકું ધામ.	
અંગ ઉધાર લેઉં નહીં, એ નિશ્ચે મારો શ્રાવ;	૧૨
રૂપઈઆ આપી તમ તણા, પછે કેદારો લેઉં સાક્ષાત.	
પરમપ્રિય પ્રાણવલ્લભ મારો, તે કેદારો તમને આપું;	૧૩
આજ પછે નિશાએ ગાઠ' તો, છબ્હા મારી કાપું.	
વિશ્વાસ હોય બે બોલ્યા ઉપર, તો તો આપજો આરપી;	૧૪
નહિ તો રીસ દુબણ મને નહિ, પૂરું કરયો માડું ચક્રપાણિ.	

૧. શું કહે એવો અર્થ. અવશરે નિરાંત આવે તેમને ધડ' પગેરે દળવા વીણવા આપવા એ એક બીજોને લાગે છે. ૨. સુ ઉપરથી પહેવું, આખે આંધુ વળાં. ૩. સાનમાં કેદારો રાગ મૂક્યો તે દારમાળા વખતે રૂપજી છાડવી લાગ્યા દતા. આ' તો બસત દતા, પણ ભોજાની પહેલાં સાજ-અમાણિકપણું જગર' દગું. મુજનો વાગ ખરેલે મૂક્યાની-કેતરો મૂક્યાની વાતો દગ આતે છે.

મિત્ર મન કથવાતે ચાલ્યો, જેવી હરિની મરણ;	૧૫
ઓપટી કા'હું એહ તણી, તો લાભ આપશે મને હરણ.	
ચળકીબંધ રૂપમાં મોકલ્યા, કા'બુ' ન ગાશે દેહારે રાગ;	૧૬
ધન લેઈ ઘણીઆણી રીત્યાં, ઉપન્યો અંતરે અનુરાગ.	
સરસામાન વૈરાગી લાવ્યા, હાથે હાથે શી વાર;	૧૭
મલપતાં મેહેતી કે'વા ગયાં, સગાં વા'લાંને નિરધાર.	
હવે હીક્ષિત આશ્રમે ગયા, કથું નાગર સહુને બાણ;	૧૮
ખળ દહે રૂઠું કીધું ઝવિ, આજ હરખ્યા અમારા પ્રાણ.	
ઠેર ઠેર ટોળીએ ટોળી મળી, કરે અન્યોઅન્ય વાત;	૧૯
દાવમાં આણી રૂપિ દબાવ્યા, સુણતાં મદન કરશે વદાત.	
દયાળુ કેટલા માંહી હતા, ગરબળું થયેલા નિરાશ;	૨૦
તે જઈ ભેટયા હીક્ષિતજીને, કે' મા'રાજ થયે તમારે નાશ.	
ખાવા પીવા એના ઘરમાં નહિ, છે વૈરાગી રે' વૈરાગી લેજો;	૨૧
અતિશુદ્ધ સદન જઈ કીર્તને જોશે, તમે દેજો શું એકલી રે'જો.	
નિયુજ નાગર તણી ન્યાતે, છે એ છોરો આછા જોડો;	૨૨
દક્ષ હીક્ષિત થઈ જૂલીઆ, લલો તોલ પ્રહ તમે તોલ્યો.	
પારણું જુઓ મરપ્રહ સરખા, એને લ્યો કરે આજ ન્યાત;	૨૩
એટલું વિત્ત હોય તો વિવા' કરજો, નહિ તો માંડી વાળોને વાત.	

૧. એવી રીતે રૂપીઆ આપવા તેથી મન જરા કથવાયું. ૨. ચળકતા-નવાગેરા. ૩ ખુશી-આનંદના અર્થમાં, ૪ હીક્ષિતને મદન મારી નાખશે (ને આપણું વેર વળશે). ૫ જેઓ દયાળુ હતા તે તથા જે ગરજવાન નિરાશ થએલા તે (પોતાનું કંઈ ચાપ એવી આરાજો) હીક્ષિતજીને સમજાવવા ગયા. ૬ અહી વ્યંગ્ય છે. મેહેતા સંસારી હોઈને સાધુત રાખતા તેથી તે એકરાણી નહી પણ બેરાગી છે એમ કહેવાનો અર્થ. ૭ વિચારથી કહે છે. તમે એકલી રેખા (સામુદ્રિક) તે શું જુઓ છો (ને તેને મોહી પડા છે). ૮. વેડાંબોનો એ અહીં ગુરુ નહીં પણ કુર્મણુ-ખોડ અર્થે કહ્યો છે. ૯. કહેને કહેણે એ રૂપ પણ વપરાય છે

- ૦.મારે સ્વાસ્થ્ય કંઈ નથી, અમો કહું તમારે કાળે;
નરસંઈ નામ તણા જે 'કડકે, દેશ દેશાવર વાળે. ૨૪
- સુણી વાત મંત્રીશ્વર છળશે, ઘણું દુખ પામશે નારી;
બધું કંઈ જો નહીં કરે તોપણ, તમને નાખશે મારી. ૨૫
- દયા આવી માટે દીક્ષિત કહીએ, સહીએ રમાતાનો અપરાધ;
ધર્મ જાણી સોગનને દહીએ, રહીએ તમ પક્ષ અમે સાધ ૨૬
- દીક્ષિત કે' નાગરપણુ કરવા, શુ આળ્યા મારી પાસે,
તમે જાણો તમારે મારગ, જે થવાનું હશે તે થાશે. ૨૭
- નાગર વળાવી નિરાત વળી નહિ, દીક્ષિત મનમા સોએ,
માયા આવણું માધવ કેરી, મોડું દુઃખ તે રમોએ ૨૮
- મહામુનિ માયામા ભૂલ્યા, તો કોણ માત્ર દીક્ષિત દક્ષ;
સ્મૃતિ રૂપિને આવી મને, રે માધવે કરવા કહી પક્ષ. ૨૯
- હરજીએ કહું જે હેળવજો, મેળવજો ગરીબ દેખ્યે,
ન કડં તો પડું નરકે, તરકે ચઢી જૂલુ કેમ પેખ્યે. ૩૦
- સાચું જૂઠું નાગરનું જોવા, જોવા મારે સદેહ;
ન્યાત કરવા મે'તાને કહીએ, જોઈએ શું કરે છે એહ ૩૧
- કાંવી મોકલ્યું ભક્તરાજને, તમે સમગ્ર કરજો ન્યાત;
હારદ છે એ માહે માટે, પછે કહીશ માડી વાત ૩૨
- સમાચાર સુણી સંત રીજ્યા, પુરું કરશે કમળા કંથ;
ચિતા શી મારે ચિત્ત ધરવી, આરૂ રૂએ ચતુર્ભુજ ચંત. ૩૩
- સમગ્ર ન્યાત માહે કે'વડાંચુ, સગા થતા આવ્યા સર્વ,
મામો માસો કડકે આળ્યા, ગમતી આળ્યા કરતા ગર્વ. ૩૪

૧ વક્રોક્તિર્મા ૨-૩ મેહેતાનુ બુદ્ધ ન જોલવા સપ્તશતી ઉપાડી સોગન ખાધા
છતાં (કડકુ ૯ મુ), સોગન જાણીએ મુકીને ને માતાનો અપરાધ વેરી લઇને પણ
દયા આવવાથી આગરો ધર્મ જાણી તમને કહીએ છીએ ૪. મુચ્છ ધાતુ પરથી, દ્રર
૨૯

અર્થ કરતાં દોઢો જમણો, સામાન લેતાં ન રાખે 'ધર્વ',
લૂંટો લૂંટાય તેમ સહુકો, આ મૂછ ફૂટે મે'તા ઘેર પર્વ. ૩૫

વખત થએ જમવા સહુ આળ્યા, જોવા દીક્ષિતને જોલાળ્યા;
દીકું પાડવા દીક્ષિત આગે, કો સરસ્થા નવ આળ્યા. ૩૬

હસવું કરતાં ખસવું થઈ ગયું, તેથી ઘણું ગભરાયા;
'કાક રેતાલિવત્' થઈ ગયું ભાઈ, જહુરાઈની મોટી માયા. ૩૭

કર્યું આપણુ ફેરવો આપણુ, મુનિ જોતાં પ્રુઓ ભાર;
ચાકર લાવો, રેનફર લાવો, જમ તમ કરી કરો હાર. ૩૮

ખાલે ખગાડલે ગાંઠે બાંધલે, લકતરાજની લેલે લાજ;
ફેડલે ઢોળલે ખાત્ર ને ભરિયાં, વાજ આલીએ એને આજ. ૩૯

ખૂટયું કે'વડાવી ખૂમો પાડી, દીક્ષિતને ખતાવો;
નાગરવટ કરેલી સહુકો, નાગર થઈ પતાવો. ૪૦

છણ છણ નાચતા છળ આળ્યા, દુઃખ બહુ બહુ રેતા;
આમંત્રણ દીધેલાં બહી, મે'તા રે'તા ઘણું દુઃખ સે'તા. ૪૧

વલણુ.

રે'તા ઘણું દુઃખ સે'તા મે'તા, કે'તા કરીને પ્રજ્ઞામ રે;
પરમાનંદ હરાવે હારો, બહો ભક્ત બૂધર એક નામ રે. ૪૨

કહવું ૧૩ મું રાગ વેરાડી.

નાગરી ન્યાતે તો સંપ કીધો, મન બણ્યું મનોરથ સિધ્યો;
દક્ષ દીક્ષિત જોવા જોસાડી, જેલ ખાતે જેલે ખેલાડી. ૧

લાળ.

ખેલાડી એલે જેલ વિધ વિધ, સંપ કરી સમસ્ત;
ઉદય કીધો મેહેતા તણો, વળી વસ્ત ચુટાડી કરો અસ્ત. ૨

૧. ધરાવું, તુષિત. ૨. કામનું બેસવું ને તાડવું પડવું. ૩. મૂળ શરણી નોકરના અર્થમાં. બંને સાથે પણ વપરાય છે.

- કાયરું કરવા કરુણાકરને, કયો પછે આરંભ; ૩
- લેઈ ઇળ ખળ બહુ કરે, કરે પ્રપંચ ને વળી દંભ. ૪
- આરંભમાં અરીકું^૧ પડયે, કે' કેમ થાય સંપૂર્ણ;
મેહેતો બાણી એકલા, કરવા માંડી વસ્તુ ચૂર્ણ. ૪
- દક્ષ દીક્ષિત બેઠા નિહાળે, જીએ દુષ્ટનાં, દુષ્ટ કર્મ;
ભેદજો હરિ શી રીત રાજે, આ વેળાએ ધર્મ. ૫
- પ્રથમ પારખું પરખીએ, નહીં જોડ્યાનું કામ;
નકેર નાગર ખૂમો પાડે, વૃથા લેઈ મેહેતાનું નામ. ૬
- માગી વસ્તુ રજુ કરે, જોડી કહી તે શ્રેષ્ઠ;
વળી વળી મે'તી પાપ લાગે, ત્યારે ઘણું ઘણું વખોડે. ૭
- ખાવા મળે નહીં શીઠ^૨ તેજ્યા, કહે આગે શું જમિયે;
સર સામાન મળે નહીં, કહે કેમ અમથા લમિયે. ૮
- જે જે સામાન તે તે આપ્યો, એવે જમવા વેળા થઈ;
પતરાળી ફાડી કોઈને આપી, ભાઈ હવે તો થઈ રહી. ૯
- લાજ નાગર મળી હે તે, ઝટ બલિયું જદુરાઈ;
મહામાયાને સાથે લેઈ, નાથ હડગડ આવ્યા ધાઈ. ૧૦
- યોગમાયાને યોગેશ્વર કહે, કરો નવીન ણીલ નાગર;
ભૂદય આવે ન ભવાની એકે, થાય જેવા તેવા બુદ્ધિસાગર. ૧૧
- દુષ્ટ મનના હતા જે જે, તે તે નવીન થયાં ક્ષણગાંધ;
સગાં સહોદર પાસે બેઠાં, કે' કામ અમથી નવ ધાય. ૧૨
- પિતા પિતામહ કોના માતૃલ, કહે વિચાર એજે લાય;
અમો વૃદ્ધ પીરસું તમો દુષ્ટ જમિયે, એમ કહી પીરસણું^૩ સા'ય. ૧૩

૧ અરિષ્ટ ઉપરથી અશુભ, કલ્પાતસ્યક ચિન્હ. ૨ ચરોતરી-ગમ્ય ગુજરાતી.
૩ પીરસવાનું પાત્ર-નાસણ; અથવા પીરસવાની વસ્તુ.

- વૃદ્ધ ઠરાવથી વિરૂદ્ધ થયેલા, ઉઠી ઉઠી આવે ન્યારે;
ઉછ'કલ' પુત્ર પૌત્ર દોહિત્રો, અતિ કોધાવિષ્ટ^૨ થાય ત્યારે. ૧૪
- ગું અમે કરનાર મરી ગયા, તે તમે આવી જાઓ;
ફાડું દોળું પણ સંગ્રહી સચું, તે સરવે તમે જાઓ. ૧૫
- મેઠેલા ઉઠી આવેલા નાણી, વળી જોલતા તાણી તાણી;
જળ મારવા આવી મેડા, વાત કરો શે શાણી શાણી. ૧૬
- કોણ આબુ' છે કોણ મેહું છે, શીઠ જુઠી જોડો વાણી;
ઠરાવ પ્રમાણે ઠીક કરું, જુઓ જોડ્યાએ દોળ્યું પાણી. ૧૭
- પાણી દે'જ્યું દેખી ગે'તી કાંપી, દેખાડ્યું મેહેતાને આણી;
દેશે જળતા નથી જળતા, સામાન કરે ધૂળધાણી. ૧૮
- વેવીશાળિયો દેખે મનમાં પેખે, લેખે આવી ગત થાય માહું;
સા'યે જોલાયો શામળિયાને, જ્ઞાન તમારું ક્યાંહાં નાહું. ૧૯
- મેહેતો કહે ફાવે તે કરશે, અમો હરિને હુઃખ ના દેઉં;
કુ'વારો રહેશે પુત્ર તો, વેરાગી કરી શ્રીર્ત્તને લેઉં. ૨૦
- જાઓ ભજન કરો જાવ ધરીને, અમો ભજન કરવા નાઉં;
હુઃખ દેવા સર્વે ધારે, તેને કેમ કરી હું સા'ઉં. ૨૧
- એવે નાગર ધરી આબ્યા, કે' લાવો પડતાળી^૩ દડિયા;
પલુક મેસવા ગયા પેલા, વે'લા ઉઠી કૃત્રિમ વદિયા ! ૨૨
- તન તરુણ કહે અમને મેસાડી, કેમ આબ્યા પાછા;
વૃદ્ધ કહે ઉઠાટો મેસાટો, અધમોધમ કેમ ચૂકો વાચા. ૨૩
- ગળ સાંભળી માયાવી^૪ ઉઠ્યા, ચપોચપ વાળ્યા કાછા;
શિશુએ શિખા પકડી પિતાની, એક એક ક્યાં પાછા આછા ! ૨૪

૧ ઉચ્છ્રંખલ ઉપરથી-ગંધન ત્રિનાના ગમે તેમ વર્તનાર. ૨ કોધાવિષ્ટ, કોધથી ભરેલા. ૩ પતરાળી-પત્રાવળી. ૪ માગ રાખેલો ત્યાં. ૫ માયા વડે ઉપવ્ર કરેલા તે.

- મોકમ^૧ માર વાંસા પર દીધો, દીધો ઘટિત જેટલો પ્રસાદ !
ભાઈ તમે કે' તે કડું હવેથી, પ્રમાદે પીડિત કરે બહુ માદ. ૨૫
- કૃત્રિમ પુત્ર પૌત્રો કહે છે, ને શાણા થઈ જમવા બેસો;
તો તો છોડી છૂટકો કરીએ, ફરી અમને કંઈ નવ કે'શ્યો^૨. ૨૬
- વિનતિ કરી વૃદ્ધ બહુ વિનવે, નહી કંઈ કહીએ ભાઈ;
જમી ઉઠ્યા પછે ઉંચું નિર્ણુ^૩, છોકરા છોટા લણું કરે જહુરાઈ. ૨૭
- જ્યાં જેની જગા ત્યા બેસાડ્યા, કહ્યું રખે કાંઈ બોલો;
વડિલે વડો પુત્ર મિત્ર ગણવો, શાસ્ત્ર વચન તણ તમે ડાલો. ૨૮
- હવે નાગરવટ તણ બેશી રે'જ્યો, ઉઠ્યે જોરો ખાને જીવ;
કે' આઠ ચામ ભૂખ્યા બેશીએ, તોય ન ઉઠીએ લજીએ શિવ. ૨૯
- એવે તરૂણ કૃત્રિમ રૂપ ફરિયાં, હરિયાં હરિ માયાએ રૂપ;
જેવા વૃદ્ધ નાગર તેવા નાગર, ન જોળખાતા થયાં સ્વરૂપ ! ૩૦
- હુઃખ દેતા મે'તાને જે જે, તેને જઈ જઈ પકડીઆ;
કોથે કમઠાડ્યો^૪ કરમાં ધારી, ઝાલી ગાધી બહુ ઝકડીઆ ! ૩૧
- ગડદા પાટું મૂછીએ મારે, કે' છોકરા થઈ છોવાળી !
ધારું કરો કે કરો હારું, કુપુત્ર થઈ જાપને ઘો જાળી ! ૩૨
- પીરસવા ઘો નહીં પીરસો નહીં, સહી કથમ રહીએ ખાલું;
એમ કહી બહુ માર માર્યો, કપટ ભૂલ્યા ભૂલ્યા ખાલું ! ૩૩
- કાલા વાલા કરી કરગરે, હવે ન વાંકા થઈશું;
પીરસવા ક્યો^૫ તો પીરશીએ, તમે ખાવા ઘો તો ખઈશું^૬. ૩૪
- હયાળ નામ દામોદર કેડું, તેથી દુષ્ટ દીધા છોડી;
વળી એજ લાગે મેહેતાણને, માટે પ્રીત માધવે બેડી. ૩૫
- જરૂર જેટલા પીરસવા રાખી, ઘીબ્બ બેસાડી દીધા;
ઉતપાતીઆ શાંત થઈ બેઠા, બળવંતા બહુ બીધ્યા^૬. ૩૬

૧ મોકમ-મૂળ. ૨-૩ વકા? સાથેનો પ્રયોગ. ૪ કહો-૫ સાથેનો પ્રયોગ. ૫ ચરો-
તરી પ્રયોગ. ૬ સુરતી પ્રયોગ.

અગળા નાગરી ધમાધમી જોઈ, છાંડવાનો છળ ભૂલી;
માધવ વેદે વેદના મટાડી, મુઘાડી માયા મૂળી ! ૩૭

એક પંગત ઉઠ્યે ણીજી બેઠી, ત્રીજી પંગતના જમિયા;
નાગર વ્તગઠ જેવા નમિયા, ભકતને દુલવે ભમિયા. ૩૮

વાસણ કુસણ મૂકવા લાગ્યા, ત્યારે તાપ મે'તીના સમિયા;
મે'તી કહે ભાઈ મંદિર પધારો, તમે દુઃખ અમ માટે ખમિયા. ૩૯

સર્વ ગયા પછે પિતા પુત્રને, જમવા કાજ જોલાવ્યા;
દીર્ઘન થયે અનુરાગી સહુ, મે'તો ગતપતા આવ્યા. ૪૦

આ સર્વ નિર્ભી આશ્ચર્ય પામ્યા, દીક્ષિત દીક્ષા ધારી;
હાજરા' હંતુર હરજી તો આવે, દહ ધારી ધન્ય નરનારી. ૪૧

પ્રાતઃકાળે મળી મેહિતાને, પછે પસ્વડું ઝટ ધામ;
મકલાતો મદનને કહું, મિદ્ધ કરી આવ્યો તુજ કામ. ૪૨

વલ્લભ.

તુજ કામ સિદ્ધ કરી આવીઓ, લાપીઓ રૂડી વધાઈ રે;
મુખ માગ્યું આપો મુજને, તુજને ગમતું આવ્યું ભાઈ રે. ૪૩

કડવું ૧૪મું. રાગ મલાર.

એમ વિચાર કરી કારવીને, દીક્ષિતજી તો વળીઆ રે;
પ્રાતઃ થયે ઉઠીને આવ્યા, જઈ મેહિતાજીને મળીઆ રે. ૧

મેહિતા નરસંઈ આજ્ઞા આપો, મંદિર પધારું વે'લા રે;
ધણા દિવસ થઈ ગયે સોચું, પેલાં યાશે ઘરનાં ઘેલાં રે. ૨

મે'તાજી કે' સ્નાન સંધ્યા કરી, પછે પધારો દીક્ષિત દક્ષ રે;
આ સ્થિતિ છે અમ તણી, નિરખી જીઓ તમે ચક્ષ રે. ૩

વારે વારે તમને વિનયું, તેનાં કારણ છે અનેક રે;
હું નિર્ધન નાગર નિર્ધન બાણે, માટે મૂકાવે તમારો ટેક રે. ૪

થયલુ' ભાગે અતિશે ફડુ, ન થાય તો નહીં ચિંતા રે,
ધન હીણુ થે'લો, ગાડો કહે, હુ'મા ગણે સૌકો સિન્નતા રે. ૫

વળી વળી કહું છું દક્ષ દીક્ષિત, માટે ધારો ન અવિશ્વાસી રે,
સુને વિશ્વાસ વિશ્વભર કેરો, જે સંતની પૂરે આશી રે'. ૬

પણ લોકમાં રહ્યા તો લોકથી બીણુ, ગૃહસ્થાશ્રમ મહા માઠો રે;
કદી હરિ અરથે અપયથ લાગે, તો તેને બવા ઘો નાઠો રે. ૭

પણ જન્મ મર્ણુ વિવા'ના કારજ, તે બલો' સર્વે શોક રે;
જન્મતા તેણુ મરતા હુ'ખ છે, તેણુ વિવા' થઈ થાયે ફાક રે. ૮

દીક્ષિત કે' તમે રહો નીરાતે, વૃથા ન થાય સુજ વાણી રે;
વિવા'ની સામગ્રી કરો સહુ, જે માસમા બન જોએ' આણી રે. ૯

એવે મેહેતીએ જળ મૂકયું, મેહેતા કહે કરો સ્નાન રે,
ભજન કરો ભગવાનનું, પ્રાતઃકાળે પ્રણામું ધરો ધ્યાન રે. ૧૦

સ્નાન કરવા દીક્ષિત ઉઠ્યા, ત્યારે સામળ મન વિચારે રે,
મંત્રીશ્વરની^૧ પુત્રી કેવી હશે, તે જોવા મનમા ધારે રે. ૧૧

કદી અતુર હશે હું નહીં એતાણું, તો સુને સુરખ ગણશે^૨ રે;
પણ પંડુ કે' પર્વત પાર્થ ઉતરે, તે કાર્ય શી રીતે બણશે રે. ૧૨

જા^૩જવદયમાન જમ^૪દગિત જેવા, દીક્ષિતજી જે રૂપિ રે;
પત્ર લઈ જાઓ કમમ કે'વાયે, મૂર્ખ મમ સરખે મુખી રે'. ૧૩

ન મોકલું તો મૂર્ખ બનું, સર્પ છછુંદરની^૫ થઈ પેર રે,
એવે મનમા વિચાર આવ્યો, થઈ મોહનજીની મે'ર રે ૧૪

સૂર્ય સહસ્ર નામની^૬ પોથી, દીક્ષિતજીની પડેવી રે,
આઠ લીટી ઉતાવળી ગોઠવી, ઝટ ઝટ જેહ જડેલી રે. ૧૫

૧ આશાના અર્ચના ૨ જોઈ એને ઠેકાણે ૩ મોટા દિવાન ૪ જાતો ને ઠેકાણે.
૫ તેજસ્વી, તપી જા. એવો ૬ રૂપિ-પરશુરામના પિતા ૭ મુખે, મોઢે. ૮ સાપે છછુંદર
ગણ્યા જેવું.

એવે અંધોળી દીક્ષિત આગ્યા, પોથી જાંધી લીધી રે;
પંક્તિ અષ્ટ લખેલી પડી રહી, તે સામજે સંતાડી લીધી રે. ૧૬

ખળ નાગર તો છળ બાણે, પણ આ તો દેવળ સંત રે;
માંડી વાળ્યું મનમાંથી સર્વે, હરિદાસને શી ખંત રે ! ૧૭

ગમતું ગોવિંદ દેડું થાયે, એમ જનક નિત્યે કે'છે રે;
સે'છે દુઃખ પડે તે સર્વે, પણ વિશ્વાસે રે'છે રે. ૧૮

એમ જ્ઞાન ઘોડે ચઢ્યા, એવે દીક્ષિત જમવા ઉઠ્યા રે;
સમય સાધ્યો સાધુ સૂતે, ત્રિકમ બ્યારે તૂઠ્યા રે. ૧૯

મરણ છે માધવની માટે, મમય મુજને મળિયો રે;
પોથી જાંધી રૂંધી કાગળ મૂકી, સરલારાએ જઈ ભળિયો રે. ૨૦

રજા માગી રૂપિવર આદ્યા, આશ્રમે લેવા સાજ રે;
જેષ્ટિકા તુળડી પોથી લીધી, અતિ ત્વરા કરે આ'રાજ રે. ૨૧

આરસિયો સુખઠ રૂદ્રાક્ષ માળા, ગૌમુખી આસન લીધાં રે;
વિભૂતિ^૧ નહીં પણ વિભૂતિ જાંધી, તરકરના અર્થ સીધ્યા રે. ૨૨

કુશ કેરી પવિત્રી લીધી, ખુલ્લે ખાંચે ખોળી રે;
લક્ષ્મની એક ગોટી જડી નહીં, જે હીમ જેવી હતી ધોળી રે ! ૨૩

મંદિર પતિને મુનિયે ઠણું, જો જડે તો મોકલી દેજ્યો રે;
ખીલું કાંઈ જડે તો મોકલજો, સ્વાર્થથી વેગળા રે'જ્યો રે. ૨૪

આજ્ઞા માગી સર્વે કેરી, પછે દીક્ષિત પળિયા રે;
હુપં ધણે હરિ જેવા મુનિને, જે ધારેલા વિચાર ફળિયા રે. ૨૫

ઘેર જતાં ગઈ દુ'કા^૨ થયા, માટે મંદિર આગ્યા વે'લા રે;
ક્યારે મળું ક્યારે કહું, જરણડતા દીસે જાણે ઘે'લા રે. ૨૬

જેવો જોઇએ તેવો વર આપ્યો, જોઇએ મદન શું આપે રે;
મધ્યા કયાં પડે હું જાઉં, બ્રહ્મકર્મ ભૂલ્યે બ્રહ્મ ઉઘાપે રે. ૨૭

૧ પંસો ટકા-વૈશ્વનારા ચિન્હ ૨ ઘેર પાછા જતાં ગઈ દુ'કા માગે છે એવી લોકોચ્ચિ છે.

બ્રમ થયો પ્રદા લવન 'ભૂદયા, ' પેઠા કોકને / દ્વાર રે;
ધરધણી કહે શિક્ષા લેવી, કે ચોરવા અગ્યા / માલ રે. ૨૮

હર્ષ ગયો દીક્ષિતજી કેરો, અપમાનની સુણી વાંણી રે;
ભાન આવ્યે સ્વભવન ગયા, આણી પત્નીએ મૂક્યું પાણી રે. ૨૯

સમાચાર માડીને કહ્યા, મદને કહ્યું તેવું આણ્યું રે,
આજ અંધાળ ઉજોદકે^૧ કરીએ, દુઃખ ખમ્યું તો સુખ માણ્યું રે. ૩૦

પૃથિવીનો છેડો^૨ ધર જાણો, પ્રિયજન મળ્યે સુખ પામ્યા રે;
સ્નાન કરી પવિત્ર થયા, રૂપિ થાક તો સર્વે વામ્યા રે. ૩૧

સાવિત્રી નામ શાણી પુત્રીનું, તેને કે' લાવો પોથી રે;
વે'લાં સૂર્ય સહસ્ર લાવો, વે'લાં સઉથી તેને ગોતી રે^૩. ૩૨

સાવિત્રીએ જઈ પોથી છોડી, નામ નારાયણ લીધાં રે;
સ્વપ્ન પત્ર ઉપર દીઠો, મીઠો લાગ્યો જાણે અર્થ સીધા રે. ૩૩

સૂતારનુ મન આવળીએ જેમ, તેમ જાણે સીઓ જાણેલી રે;
નવું જાણી વાચવા ગેઠી, જેણે ગણિત વિદ્યા જાણેલી રે. ૩૪

કમલા ગવરીની સહચારી^૪, સાથે જા'ને જાણતી રે;
બુદ્ધિ ગળે હારે નહીં એકે, કઠિણ કાયડા જા'ને ગણતી રે. ૩૫

પત્ર ન ગેઠો બહુ ઘુંચાઈ, પણ આખર તેણે જાણ્યું રે;
પત્ર લેઈને પોથી આપી, સહચારીનું સમજી તાણ્યું રે. ૩૬

લટપટ કરી જવાની ઝટપટ, આવુંજી કહી દોડી રે;
વે'લી મળી કમળા ગવરીને, કહી વાત પિતાની માડી રે. ૩૭

લાગ્યશાળીને ભૂત રજે, તેમ થયું તારે ગાઈ રે;
પોથી મે છોડી તો પત્ર જડ્યું, નહીં તો કંઈક જાત તણાઈ રે. ૩૮

૧ ઉના પાણીએ (ગરીબ દીક્ષિત દ્વમેતા ટાઢા જાણીએ નદાતા) ૨ લોકોડિન

૩ ખોળી-કાડીવાવાઠી શબ્દ ૪ સહચારિન ઉપરથી સોમતી.

- આ છુપો પત્ર મને જડયો છે, તને ન આપું હું તો રે;
કામ મૂકી વહેલી આવી, તે જાણ્યો મનથી તું તો રે. ૩૯
- હરખાડી^૧ આવી સહચારી, તેથી નિદ્રે કીધો રે;
રજો સમરયા લખી નાથે, શું અર્થ^૨ મારો સીધો રે. ૪૦
- ચાહન^૨ પછે ચતુરા ગોલી, હસવું જવા દે બેની રે;
શુરૂઆત્યા ઘેર કે નહીં, તે સાચું મુજને કેની રે. ૪૧
- સાવિત્રી કે' શાણપણું મૂકી, ચોખે ચિત્તે ગોલો રે;
હર્ષ દુઃખાવી સમજાવો શું, કા'પણમાં હું સાથ ડોલો રે. ૪૨
- ગહા પ્રયત્ને પત્રિકા આણી, તને ચોખા ચિત્તની ધારી રે;
ભાગિની સાથ લિન્નતા રાખી, તો મારે શી ગર્જ છે તારી રે. ૪૩
- એમ કહીને ઉઠી ચાલી, કમળા ઘણું ગભરાતી રે;
બળાતુકારે બેસાડે વળી વળી, પાણુ^૩ પાલવ સા'તી રે. ૪૪
- સાવિત્રી કે' કામ શું મારું, અમો મંદિર જાણું રે;
કમળા કે' બાઈ કહીશ નહીં, ઘડી બેસી સુખીઆં થાણું રે. ૪૫
- કહીશ નહીં કહેતા માંહે, પત્ર કંચુકીમાં ઘાડ્યો રે;
કમળા ધારે ચોખાઈ જશે, ઇશો કૃપણને (કર) કયાં આડ્યો રે. ૪૬
- મરજાદા મૂકી કહેવાય નહીં, તેમ તેમ પેલી હુંકારે રે;
આપું છું કહી ખુશી કરી, નિશ્ચય વળી મૂકાવે રે. ૪૭
- કમળા આતુર થઈ ઘણું, સખી પત્ર ન આપે રે;
હૃદય અસુખાએ મન કબજાએ, અધીરતા કાળજ કાપે રે. ૪૮
- એવે સુકિત એક ચોળને, ભાગનીને જૂલાવી રે;
વરણન કરી બતાવવા લાગી, ઘણું હૂલાવી ફૂલાવી રે. ૪૯
- બેની ભે આ માણ મારો, લીલો પીળો ન ધોળો રે;
કંચુકીની તો ખાટ મળે નહીં, સામન છે હુંગાટ ગોળો રે. ૫૦

- મારી માતાએ મુને કહ્યું, આ કંચુકી તુજને દેવા રે; તારી હતારી આ પેહેરી ને, તમારે ઘટે અમારું લેવો રે. ૫૧
- અમકાટ અજકાટને જાળી, લોભાઈ તે જાળી રે, મૂકેલો પત્ર જૂલી ગઈ, કાંઢી નાખી કંચુકી કાળી રે. ૫૨
- કંચુકી કાંઢમે કાગળ પકીઓ, કમળાએ લીધો અડપી રે; હોરદ સમજી સાવિત્રી, જુટાવા પકી અતિ તકપી રે. ૫૩
- કમળાએ કાગળ કર કીધો, હસી અન્યોન્ય લેઈ તાળી રે; આખી પકી સાવિત્રી અતિશે, અતુરાઈ અતુરાની ન્યાળી રે. ૫૪
- કંચુકી આખી પ્રસન્ન કરી, વાંચવા એકાં જાને મળીને રે; કમળા વાએ સાવિત્રી સુણે, અર્થ કરે હળી મળીને રે. ૫૫
- નારાયણ, સૂર્ય, ને ધૂમકેતુ, ભગ, ત્વષ્ટા, યુષા, ને અર્ધ રે; રિટા, ગણસ્તીમાન, જે અજ, વિવસ્વાન, હીન્તાશુ, અતર્ક રે. ૫૬
- કમળાદ્વદે, મન સુપર્ણ, ધાતા, વિધાતા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર રે; હોમનારાયણ, યમયમી પિતા હરિતામ્હ, તેજસ્વતિ, ઇન્દ્ર રે. ૫૭
- નેનરજન, કામદ, પ્રતલે કરો, સંપ્રદા, સંવર્તક, નામ અનંત રે; કેયૂરધારી, સહસ્રરશ્મિ, સર્વસ્થાતિ, એલોહુપ, મહંત રે. ૫૮
- વિભાવસુ, શાશ્વત, અવ્યક્ત, સંનાતન, વહ્નિ કાલાધ્યક્ષ રે; આદિત્ય અક્ષરે સમજે વિજુહ, તેનું દુઃખ ટાળો હે પ્રભધ્યક્ષ રે! ૫૯
- વિચાર વિધ વિધ કરી, ગેસાડયું જાને જાળી રે; સાવિત્રી કે આદિત્ય આદિ અર્થે, લીલે મારી વાંદી રે. ૬૦
- નારી નાર્યને કહી જતાવો, નારી કોને કેવી રે; તપોધને રતન આણ્યું, દેવ આણ્યો નોઈ દેવી રે. ૬૧

૧ તળપી. ૨ અદીથી સૂર્યનાં નામ ૫૬ સુધીમાં આપેલા છે. (સુપ સંદર્ભ નામની પોથીમાથી લીધેલા)

દેવે દેવી વિષે પૂછિયું, ધન લાગ્ય બાઈ તારૂં રે;
 બહુ વાર થઈ હવે જઈ બેની, ઘણું ખોટી થઈ તુજ સારૂ રે. ૬૨
 કમળાગવરી કહે કરૂણા કરી, સમસ્યા તે સમજાવી રે;
 વાલી સખી વળી કંઈ કે'જે, સંદેશે બહુ લાવી રે. ૬૩
 આ સારૂં નહીં કહી ગઈ, કમળા પત્ર વાંચે ફરી ફરી રે;
 દીક્ષિત ન જાણે જે દેશે લખિયું, કાગળ ચાંપે હ્રદે ધરી ધરી રે. ૬૪

વલણુ.

હ્રદે ધરી ધરી પત્ર ચાંપે, રૂપિયે રતનજ આણિયું રે;
 જાળવણીએ જાત કરૂં, લાગ્ય નિધિયે જાશે માણિયું રે. ૬૫

કડવું ૧૫ સુ. રાગ દેશાખ.

હવે રૂપિ સંધ્યા પરવાર્ષી, પછે વિચાર જાવાના ધાર્યા;
 કંઈક પૂછશે એવું વિચારી, પાછા ફરી ટીપણું લીધું સંભારી. ૧
 જાવા નિઃશ્વર્યા દીક્ષિત જ્યારે, છીંકા એક બે થઈ છે ત્યારે;
 અશુભ યાવાની ચંકા આવી, રૂપિયે પાણી પીધું મંગાવી. ૨
 પછે હરિ હરિ કહી આજ્યા, સુ'ડી^૧ જાઈના શુકન લાખ્યા;
 ઘેર પોથી લેવા મિયે આખ્યા, નારીને મનથી નવ લાખ્યા. ૩
 નાથ ધકા ધકી કેમ ખાઓ, મદન મળશે નહીં વે'લા જાઓ;
 લાગે પાણી પીને જઈએ, નયણે કેઠે વારિ કેટલું ભેંધએ ? ૪
 દીક્ષિત કહે શી મડપૂછ, કરૂં અમને મટે જે સૂજ;
 બળાતકારે પીધું પાણી, અશુભ મટવાનું મનમો જાણી ! ૫
 થૂંકી ખોંખારી દીક્ષિત હીંડ્યા, વણુ ટીલે વિપ્ર ત્યાં જીંડ્યા !
 દીક્ષિત મન માંહે જરણદીઆ, ચાહનપણે વાડવશું ચરણડીઆ. ૬
 ઘેર જાવા પાછા વળીઆ, એવે નારીના જોલ સાંભારીઆ;
 એક એટલે બેઠા અડીને, આવી ઘરધણીઆણી તડીને ! ૭

- વૃંદ ધયા તોય નહીં ગતિ, જાવને જૂડી ગઈ, શુભમતિ;
નાગરણ કે' નાવા ખેડી ન જાણ્યું, વૃથા તિલક મોટું સીદ તાણ્યું ! ૮
- દીક્ષિત બૂલ્યા 'કહીને ઉઠ્યા, દીસે રામ । હુંને આજ રૂઠ્યા;
એક જે જોડા શુકન ચૂકાવી, મિથ્યા ન થાય નિર્મથું' જે ભાવી. ૯
- એમ સંતોષ વાળીને આલ્યા, હર્ષ ઉભરા ન જાયે જાળ્યા;
એવે માંજારી ઉતરી આડી, પાછી ફરી ન, તાપસે તાડી ! ૧૦
- જોડી ધયા ઘડી બેચાર, પ્રથમ મેળ્યો ન કેઈ જનાર;
થાકી હારી પછે આલીઆ, ઉપાન^૨ જાદવી સંશે ટાળીઆ ! ૧૧
- અરે ઈશ્વર ! આણું શે થાય, અપશુકન જાણે મુજ કાય;
જ્યારે જોઈએ એવું મેળવિયું, વળી વિના આયાસે^૧ હેળવિયું. ૧૨
- તો આજ શુકન મોઠા કેમ કરો, આજા પાળી માટે દુઃખ હરો;
એમ વિચાર કરતા આવીઆ, સેવક સાથે સમાચાર કા'વીઆ. ૧૩
- સુણી દીક્ષિતનું આવાગમન, મંદનનું પ્રકુલિત ધણું મન;
હર્ષ ભેર હરિદાસને તેડ્યાં, પૂજાપો લેવા ચર્ચને ખેળ્યા. ૧૪
- કંથન પાટે રૂખિ બેસાડી, લિધ લિધ પેરની પૂજા માંડી;
અર્ચ્ય અંદન પુષ્પ ચઢાવ્યાં, શિરે, મૂક્યાં ફૂલ જે સોને મઢાવ્યાં. ૧૫
- હસ્ત ભેડી મંદન તો ઉભા, ધારે રૂખિ જાય રમે દુભ્યા;
રૂખિ કે' નવખંડમાં ભમીઓ, સખત દીપે વિચાર ન સમીઓ. ૧૬
- હાર્યો થાક્યો ઘણું જલસયો, ઘણી વાર છુટ્યો મોતે સા'યો;
ઘેર બેઠાં જા'જા'નવ જાણી, તાપસ કે' ટાંટીઆ મુઝ્યા તાણી ! ૧૭
- ઉલ્લે જુનાગઢમાં કાંટું જામ્યું, આ કાર્ય સ્વપ્ને માં આવો સામું !
શુભવાન વિદ્વાન ને કુળવાન, જોઈએ નીતિવાન વળી જળવાન. ૧૮
- જોડ્યે એ મળી આવે જધું, સામુદ્રિક જોયે વમારે વધું;
જેને જે જોઈએ તે ઈશ્વર આપે, શુદ્ધ મન હોય તો કષ્ટ કાપે. ૧૯

૧ અપશુકન થાય ત્યારે પગરખાં જાદવી નિભાવી લેવામાં આવે છે. શુકન
અપશુકન ઉપર વિશ્વાસ રાખનારની અછી મળક કરી છે. ૨ મન-મંદનન.

- મહન ધરેલું તમારે મળિયું, કમળાગવરીનું ભાયગ^૧ લળિયું;
મહન કે' સાક્ષાત મૂલુ પધાર્યે, જોડું થયું પછે કોણ ધારે. ૨૦
- કમળીનું કામ લીધું તમે કરે, પછે તે કેમ કૂકાને વરે;
રૂપિ વાર થયે થયા બહુ દુઃખી, આજ શાતા પામી થયા સુખી. ૨૧
- જુનાગઢમાં કહો ક્યાં કીધું, કોણે શ્રીકૃષ્ણ માફ' લીધું;
સામુદ્રિક કોને છે એધાણ, જુનાગઢમાં અભાવ્યું કોણ? ૨૨
- 'બહુ રતના' વસુધરા' કા'વી, જિજ્ઞાસુને કોણ કે કહો જતાવી;
જેમ જ્ઞાની પાસે ઈશ જતાવે, પોતે ભટકી ભટકવાનું પતાવે ! ૨૩
- તેમ તમે લમી લલું મેળવિયું, અમાફ' દુઃખ ટાળીને હેળવિયું;
જનમૂળ જાણીતો જુનાગઢનો, હું બૂલ્યો તે કો' કીઆ તરનો. ૨૪
- રૂપિ તમે દુધમાંથી પોરા કાઢ્યા, ક્યન જોડું કરી દુઃખી મટાડ્યા;
વે'લા કહી દો તેનું નામ, સિદ્ધ કરી આપ્યા તમે કામ. ૨૫
- રૂપિ કહે વર બહુ છે રૂઠો, તેમ કૂળમાં નથી કંઈ કૂઠો;
આટલ મેહતાની હિ મોટી, કૂળમા ઉતરી ન કન્યા જોટી. ૨૬
- માતુલ પહે વર છે પૂરો, વિદ્યામાં નહીં કંઈ અધૂરો;
કમળીથી વેંત છે ઉંચો, મે' તો જોયો કે અટપટ રૂચો ! ૨૭
- તીનો^૩ તરેરો છે બહુ જોરો, પૃથ્વીમા નહીં એવો છોરો;
બધા પખાં મળતા આવ્યા, વખાણ ગચીબાઈને ભાવ્યા. ૨૮
- બચીબાઈ કે' સુરત હીજે, સરખો વેવાઈ મળે લાવો લીજે;
કમળીને હોદી જણશે થારો, મારા કરતા એની વધી જાશે ! ૨૯
- પહળીની^૪ જણશે બધી કરાવી, કંચને દેઈ કમળી મઢાવી !
મહન કે' મનને વશ તો રાખો, જમારે ત્યારે એનું એશું ભાખો. ૩૦
- બચીબાઈ કે' જોલયો નહીં, વિવાતાં યઈયું હવે સહી;
સુનિ વેવાણનું શુ છે નામ, વેવાઈનું પૂજશે હશે જેને કામ ! ૩૧

રૂપિ કે' શામળશા નામવર કેરૂં, વેવાણુ છે સાક્ષાત દેવનું દેરૂં !
માણુકબાઈ છે મણિ જેવાં, કમળીને કુંવરબાઈ નણુદી તેવા ૩૨

જેવું જોઈએ તેવું મળિયું, ઘણા ઘણા હુ જે ત્યા હળિયું,
નાગરે બહુ બહુ મને લમાવ્યો, કમન બહુ બહુ હુંને દમાવ્યો. ૩૩

આખર મોરારે મેળવિયું, અરી લાગ્ય રેખાએ હેળવિયું,
મદન કે' હવેહું પૂછું મારાજ, વચે, જોડ્યાથી સીને આવી દાઝ. ૩૪

ઘરૂં કિયું કરી તેને વારી, લયથી રહી તે તો હારી,
મારાજ તે મે'તાનુ કહો નામ, જુનાગઢમા રહે કીએ કામ. ૩૫

૧ વદાણુ.

કીએ કામ રહે મારાજ તે, કૃપા કરી મુજને કહો રે,
વેવાઈ નામ રૂપિવગ કહે છે, શ્રોતા સહુ સાવધ રહો રે. ૩૬

કલકલ ૧૬ મું. રાગ કેદારો.

મદન પૂછે છે વળી વળી રે, વેવાઈ નામ કહો હળી મળી રે,
મુજ સરખો કીઓ છે ત્યાયરે, તમે વિવા' કયો જુનાગઢમાય રે ૧

કેવી પદવી તેની સાંભળીએ રે, પ્રથમ મળવુ ઘટે તો મળીએ રે,
ધન મણુ જેવા મહારાજ રે, શુભ કરી આન્યા મમ કાજ રે. ૨

વખાણુ સુણી હીક્ષિત હરખે રે, (કે') વૃથા શુભ વે'મી નરખે રે !
મારે અપશુકને વળીઓ છેક રે, પણ નિપજ્યુ નહીં વ્યતિરેક રે ૩

શુકનાવળી^૧ સરોહો જોડા રે, તેવા કૃણાધીશના^૨ થોથા ગોડા રે^૩
મિથ્યાનિથ નાગરીની ગાળો ખાધી રે, આવા^૪ ગમને ગૃહિણી ખાધી રે.^૫ ૪

વૃથા વિમનુ અપગાન કીધું રે, સડી કુંડીને હુ ખ શીઠ હીધુ રે,
ફોગટ મારી મંઝારી^૬ મે'તો રે, સર્વને વિધિયે લખું યારો કે'તો રે ૫

૧ ખીજીને. ૨ અશાવ, ભેદ, જૂદુ ૩ (વ્યોતિષ-કૃણાધીરની કવિ ઠેમડી ૨૨ છે) પ્રશ્ન કરીને તે ઉપરથી કૃણ ઉપજવવુ ૪ નગકોટા ૫ શ્રી મેસ્વામ ઉપરથી જોન કહેવ તે ૫ જે ઉપરથી ભવિષ્ય કહેવામાં આવે છે તે વ્યોતિષનો ભાગ ૬ આનવું. ૭ ખાજી. ૮ મિતારી.

- જોમ તકં તુરીએ ચલીઆ રે, મે'તા નારો આખડી^૧ પડીઆ રે;
મદન કે' શુ વિચારો મા'રાજ^૨ રે, કે વિસર્ધું નામ સંભારો આજ રે ! ૬
- ળચી ળાઇ કે' હમણાં કે'છે રે, તમારે પણ ઉતાવળ રે'છે રે;
રૂવિ'કે' તેનું નામ છે જગ જાણીતું રે, મેદિનીમા^૩ મો'ટું માનીતું રે. ૭
- જેની હુંડી શિકારી નાથે રે, વળી લાજ રાખી નિર્લજ ન્યાતે રે;
સારંગ^૪ધારીએ શ્રાદ્ધ તો સાર્યું રે, લક્તનું કીર્તન^૫ જેણે ન વાર્યું રે. ૮
- પ્રત્યક્ષ પ્રભુએ પાપું પાણી રે, સેવકની પેઠે આ'પ્યું આણી રે;
દિ'વરખાઈનું મામેરું કીધું રે, માન ઠોર^૬ ચોર નઠોરનું લીધું રે. ૯
- કઠોર^૭ કાઠી જેવા નાગર રે, હરબ્યા જે કે'વાય બુદ્ધિના સાગર રે;
માગ્યા મેહ મેહોતે વરસાવ્યા રે, મોસાણું પૂરવા લક્ષ્મી સહ આબ્યા રે. ૧૦
- વેદાંતિયોની^૮ સલા ભરાઇ રે, જ્યાં ભીમ લક્ષ્મ જેવા બેઠા સાહી રે;
પ્રલે જેવો પ્રલંભ^૯ પ્રધાન રે, મહાકાળ મંડલિક અનુમાન રે. ૧૧
- ત્યાં કેદારો^૯ છાડાબ્યો નાથે રે, ખત લેઇને ચાબ્યા સાથે રે;
સર્વ દેખતાં હાર પે'રાબ્યો રે, હરિએ હરિ^{૧૦} અંશને જ્યાં હરાબ્યો રે. ૧૨
- એ સર્વ કહી કહીએ વાતો રે, પણ પ્રલક્ષ દીકું ગમે જાત જાતો રે;
વિવા'ને કિન નાગર તાડ્યા રે, બ્રાતિએ જહુ જહુ લમાડ્યા રે. ૧૩
- એવી ઈશ્વરની જેને સા'ચ રે, તે તો વેવાઇ વારો થાય રે;
પદવી એ પરમેશ્વર પ્રધાન રે, જાઓ પે'લા મળી કરો સન્માન રે. ૧૪
- તું જેવો વંડનગરનો મંત્રી રે, તેવો તે ત્રિકમનો છે તંત્રી રે;^{૧૧}
નઠોર નાગરથી હરીનેરે, ફર રે'છે લજ્જ એક હરિને રે. ૧૫

૧ આવા આવા તકંગા મહેતાનું નામ જુદી ગા ૨ પૃથ્વી. ૩ વિષ્ણુ-
કૃષ્ણ. ૪ કૃષ્ણે શ્રાદ્ધ સમયે નરસિંહનો વેગ લઇ ધી આણી આપીને
મરેતાના કીર્તનમા વાધો પડવા ન દીધો ૫ ગામેરા વખતે નાગરોએ મહેતાને અનેક
રીતે પીડેવા તે હપચી તેમને ધિક્કાર વાચક વિશેષણ લગાડે છે. ૬ કાઠી જેવા લૂટારા.
૭ દારમાગા વખતે ભીમ વગેરે વેદાંતિઓ સામા થયા હતા તે. ૮ માડલિક રાજનો દીવાન
૯ કેદારો રાગ ધરેણે મૂકવો પડ્યો હતો તે લગવાને છાડાબ્યો. ૧૦ રાજ-માંડલિક,
૧૧ સત્તા ચલાનનાર, વ્યવસ્થા કરનાર.

સર્વ દ્રેષી છે મેહેતા ફેરા રે, તે હારી ક્યાં કરે છે ફેરા રે;
તમને ઉધુ છતું ભરાવી રે, રલ ખોવાવશે ફેરક કરાવી રે. ૧૬

કોઇનું કહ્યું ચિત્ત ન ધરશે રે, તો તો તમે કુળ સહિત તરશે રે;
એનું નામ તમે કહ્યું વિસરિયા રે, જે વિસર્યાં તે બ્યર્થ આવતરિયા રે ! ૧૭

જેનું નામ નરસંઘ કે'છે લોક રે, નાગર પણ કે' નાણાદાર^૧ રોક રે;
નિરુપૃહી^૨ નહીં કોની ગર્જ રે, કોધ કામ લોભ કીધા વર્જ^૩ રે. ૧૮

તેને ત્યાં અમો વિવા' કીધો રે, મદન મેહેતા અર્થ તારો સિધ્યો રે;
નામ નરસંઘનું સાંભળી પડિયો રે, હે રામ ! કહી ધરણી ઢળિયો રે. ૧૯

વલ્લભ.

ધરણી ઢળિયો નામ સુણતાં, મદનને મૂંઝાં વળી રે;
ખચી ખાઇ ખહુ કરકળી, રડતી રહે નહીં ખળી રે. ૨૦

કડવું ૧૭ સુ. રાગ પરજીયો.

ભાગ્યે^૩ ભુજ દઈ ભામની મોલી, કરી વિવિધ વિલાપ;
દુઃખ રૂપી અરણ્યવમાં કુળાડી, તાપસે ઉપજાવ્યો તાપ. સ્વામી.
કમળી કેરૂં કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઇનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૧

વિવા' કરવા જનારે વગોવિયાં, ઢોળી પાડ્યા દુઃખના પા'ડ;
ખાડ ખણી ખૂળ ડાટિયાં, ખળી ગયાં રે લાડ પાડ. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઇનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૨

જેના ઘરમાં ખાવા નહીં, નહીં પાણી પીવાનું પાત્ર;
ટાઢે તન તરડાઈ ગયાં, જેનાં, ચેરાગીથી વરવાં^૪ ગાત્ર. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઇનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૩

નાગર સહુ કો એમ કહે છે, કુળ ન્યાતે નરસંઘ કુપાત્ર;
તેને નિર્લજ નીચ સુનિજ, જઈ કરી આત્યા સુપાત્ર. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઇનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૪

૧ રોકડા નાણાવાળો—પૈસાદાર. ૨ કોઇની તમા નહિ રાખનાર. ૩ કપાળે
દાય દઈ. ૪ વિરૂપા—જરાગ.

અન્ન ખાએ પાણી પીએ, ઘણી હોય જે પ્રાણી^૧ માત્ર;
તે જાણે એ નઠોરને, કઠોર,^૨ કાળજાના મુનિયે કહ્યા જે પાત્ર. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૫

એકદા સખીએ^૩ કાગળે લખિયું, કે અન્ન નરસંઈ જોવા જેવી જાત;
ગંભત જોઈને વેહેલાં જાણે, માત્ર રહેજે એકજ રાત્ર. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૬

તે એક આમની^૪ પ્રીટી મરે થઈ, દુઃખ ગંભત દા'ડો રાત;
સારે નામ તે નરતે કર્યું, હવે ન કરો વિવા'ની વાત. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૭

વાર વકર નહીં ન્યાત જાતે, જેને જંગોટાનો^૫ સાથ;
જોગ જાણીતા જોઈને લાવ્યા, લાંગોટાનો^૬ જલાવા હાથ. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૮

વાટ^૭ ભુંગળ ભટિયું ભણિયા, મોટી મોટી કહી જાહુ ગાથ,^૮
ધંદ્રવારણા વત કર્યું, નામ કૂટયું, શે ન કૂટયું માથા, સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૯

હસ્ત મુખ કાળા કરેથી, વે'ણું વે'ણું ન હીધું નામ;
લા'વો લૂંટી લીધો માહરો, વર^૯ વણું વેરીનું કીધું કામ. સ્વામી.
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૧૦

એમ કહી આલી કૂટિયું, કુવરી કેડું પોતાનું કપાળ;
વારવા ગયે વિકાળ થઈ, રૂધિર ગરે છે જેને વાળ. સ્વામી
કમળીનું કર્મ કૂટયું, સ્વામી. લાડકવાઈનું સર્વસ લૂંટયું, સ્વામી. ૧૧

૧ ખાનાર પીનાર સર્વ પ્રાણીઓ નઠોર (નિષ્ઠુર-કઠોર મહેતાને, જાણે છે)
૨ કાળજાનું નિરોપણ. કઠોર કાળજાના પાત્ર-લાયક કહ્યાં ૩ જન્મમાઈની
બહેનપણી જુનામઢગાં રહેનારી ૪ એક રાત જે સખીએ ગમત જોવાને બોલાવતી
તે શીટીને માટે દહાડો રાત દુખ રૂપી ગમત થઈ ૫ જોગટા. ૬ લંગોટી વાળનાર
(બીખારી) ૭ લટ-પંડિત (વક્રોક્તિ) એમણે શુભગમિયું (દીપણ) વાણીને.
૮ અર્થાત વાત. ૯ ઇચ વણું-પાદાણે

કંઈને કહે છે કામળી, કુંવરી, લેઈને પડું કુંપુ,
ધાયું કયું તમે તમ તણું, રૂપ ચિહ્ન જોયાં અનૂપ. સ્વામી. ૧૨
કમળીનું કર્મ કુટુંબ, સ્વામી. લાકકવાઈનું સર્વસ હુંટયું, સ્વામી.

એમ કહીને કર ધરી, જગજગતી એક કટાર;
દેાક કરો વિવાહ નહીં તો, મરૂં મારૂં આણી વાર. સ્વામી. ૧૩
કમળીનું કર્મ પુટયું, સ્વામી. લાકકવાઈનું સર્વસ હુંટયું, સ્વામી.

નાગર નારી એટ કહે સહ, તે કરૂં હવે નીચ;
જો વિવા' દેાક કરાવો નહિ તો, રૂધિર માંસનો કરૂં કીચ. સ્વામી. ૧૪
કમળીનું કર્મ કુટુંબ, સ્વામી. લાકકવાઈનું સર્વસ હુંટયું, સ્વામી.

વલણુ.

કરૂં કીચ કહે માંસનો, જુઓ એટ નાગરી નારી રે;
વાધણી' નાગળીને હસાવે, તો સારી ઠેણે ધારી રે. ૧૫

કડવું ૧૮ સુ. રાગ રામઘ્રી.

નારી નઠોર નાગરી વારી, મરન મેહેતો જોલીઆ રે;
પ્રદાર જેવા પ્રદાર શે ભૂલ્યા, કમ નરસંઈના તોલ તોલીઆ રે. ૧

રૂપ નહીં વિદ્યા નહીં, ઇજત આળરૂનું સૌ કે' મીડું રે;
મારૂં માનિનીનું^૩ હૃદય બળે છે, આરંભમાં આ શું અરીકું^૪ રે. ૨

ગરવા શુરૂ શુણનિધિ જોલો, ત્યાં તમે શું શું દીકું રે;
કે' બાકતે^૫ બાકત માટે મેળવિયું, કહો તો ખરા (ત્યાં) શું લાગ્યું મીડું રે. ૩

નોંધ—મારા મિત્ર રા. રા. ધનરયામ બાપુડીયા 'વંદે જલ્લાલ્યું' કે સામંજસાએ જે પત્ર સુ-
ધર્મી નામો વણીવીને લખેલો મત અંકમાં કહી ૫૧ થી (નારાયણ, સૂર્ય ને ધૂમકેતુથી) રાશ માય છે
તેમાં અંતર્લપિકા છે; એટલે ફરેક ચરણને પહેલો અક્ષર લેતાં “નારી કહેને કે'વિ” એમ
નીકળે છે, અને તેજ જાને જાળાએએ અર્થ બેસાડીને ૬૧ મી કડીમાં કહી જતાલ્યું છે. મારા લક્ષમાં
આ અંતર્લપિકા આવ્યો નહોતો, તેથી રા. રા. ધનરયામસાહેબે જણાવેલી બાબત ઉપદાર સાથે
દાખલ કરે છે. ઉ. કા. કાં.

૧ વાધણુ અને નાગળીને પળુ દસવે એવી નાગર નારી સારી કેમ કહેવાય? ૨ પ્રદાર
જેવું ૪૦-હે પ્રદાર (દિશીત) તમે પ્રદાર જેવા ચક્ર કેમ જુલ્યા? પ્રદાર સંઈના કમમાં જુલ
કરતા નથી, માટે તમે પ્રદાર જેવા ચક્ર જૂન કેમ કરી એમ કહેવું છે. -૩ મારૂં
આરંભ-અશુભ. ૫ જાને બકત માટે વિવાહ મેળવ્યો કે શું?

ધરનાં વખાણુ કર્યાં વિધ વિધે, પણ ધર તમે નવ નરખ્યું રે;
હરિ જેવા પુરોહિત શે મન હરખ્યું, કીએ કાણે એ રત્ન પરખ્યું રે. ૪

મારા વાંલાનું^૧ વેણુ ન માન્યું, કો' કે'ણુ તમને શે ન રૂપ્યું રે;
નશીળ કોડયું નાશયણુ જેવા, દેવા આ કરમે કયાં લૂંછ્યું રે. ૫

મહન માનુનીનાં વચન સાંભળી, રૂપિતરતું^૨ રૂપ ફરિયું રે;
ધૂત આહુતિ^૩ અગ્નિ પડે ઝાંખો, શકે અરિહા^૪ દ્વાદશ^૫ પાત્ર ધડિયું રે. ૬

વસુધરના^૬ વાઘ વકાયાં હારે, મારેલા મણિધર શા લેખે રે;
ઉવેખેલો^૭ વાઙવ કોણુ પેખે, લાત^૮ મારી જયવિજય જ્યાં દેખે રે. ૭

પક્ષી પશુ પ્રાણી કોધી કહો, પણ વાઙવથી વળીઓ છેક^૯ રે;
(મહા) કાળના કાળ સમો તે જોડ્યો, હર ત્રિનેત્રમાં^{૧૦} નંબતિરેક^{૧૦} રે. ૮

હો નીચ નાગર ! શે મને મોકલીઓ, અપરીક્ષક જ્યાંદે જાણ્યો રે;
અમને ગમે તે અમે તો આપ્યો, હવે યયો કયાંથી તું શાણો રે. ૯

નારજીત^{૧૧} નર નરકે પડ્યા જેવો, હીનોપમા^{૧૨} ન એથી ગીજી રે;
રીજી મટી કહે સીજી^{૧૩} ગયો હું, દુષ્ટ જાળ્ય^{૧૪} હાવાં કહું ગીજી રે. ૧૦

ધનુષમાંથી જાણુ નિકળે, જેમ ગોફણથી જોળો રે;
તેવું વેણુ નીકળ્યું તાપસનું, જળવા માંડ્યો મહન જે લોળો રે ! ૧૧

૧ મારા વાંલાનું-પતિનું. ૨ હોમનું. ૩ અગ્નિમાં ધૂત (ધી) હોમવાથી જેમ અગ્નિ ઝાંખો પડે કે અરિહા (અરિ-યજ્ઞ દન-માનવું. રોમ શત્રુનો નાશ કરવા સાથે રવિ-સૂર્યનું આગ્રાહન જપ વગેરે કરવામાં આવે છે જેમકે આદિત્ય હૃદયનો પાઠ ૪૦)-સૂર્ય; સૂર્યની જાર ભૂતિ મનાય છે માટે જાણે જારે સૂર્યનું પાત્ર ધડયું ન હોય ! એટલે ધૂત હોમવાથી જેમ અગ્નિ ઉલટો સતેજ થાય, જારે સૂર્ય સામટા તપે તો પ્રવય થાય એવો અર્થ લેવાનો અથવા હોમવાની ચીજેવડે અગ્નિ ઝાંખો પડી શકે ? અર્થાત્ ન પડે પણ ઉલટો સતેજ થાય. અથવા શત્રુનો નાશ કરનાર. ૪ જાર સૂર્ય જેવું પાત્ર. ૫ પૃથ્વીના વકારેલા વાઘ દારી જાવ અને તેમને મરી ગયેલા મણિધર (નામ) જેવા ગણે. ૬ ઉદાસ-નારાજ કરેલો. ૭ જૂથ નાપિજો જપ વિજયના દેખતાં વિષ્ણુને લાત મારી હતી એવી કથા છે. મતમ પ કે આજન્ય મદા કો'ી હોય છે. ૮ ૬૬. ૯ દરનિનેત્રમાં-શંકરના ત્રીજા નેત્રમાં-શંકરનું ત્રીજું નેત્ર પ્રલય સમયે ઉઠડે છે એટલે જ્યારે ધણી કોધાવમાન થાય છે ત્યારે ત્રીજું નેત્ર ઉઠડે છે. મતમ પ કે શંકરનું ત્રીજું નેત્ર ઉઠડે ને કોધ જણાવ તેમા ને આ આજન્યના કોષમાં. ૧૦ વ્યતિરેક-અંતર ન-નંદી. ૧૧ ભેરીથી છતાંએલો. ૧૨ દલપા ઉપમા. ૧૩ રાજ પએલો મટી હવે હું જાણી ઉઠ્યો. ૧૪ હે કુષ્ટ (પ્રધાન) હવે તો જાણી જા.

વે'લા વૈકુંઠશ્રી વૈકુંઠ-પતિ આઝ્યા, રખે થાય વિના'માં વધયણું' રે;^૧
વળી પરમ ભક્ત મહન જાણીને, ઉગારી લીધું મયણું' રે. ૧૨

શંખ ચક્ર ગદા મૂકીને, અનળને^૩ ખાતે ખાળ્યો રે;
મહન જાણેલો મુનિને જતાવી, શાપ તાપમ'નો ટાળ્યો રે ! ૧૩

યોગેશ્વર યોગવદ્ધતાને^૪ મળિયા, લગ્ન મુધી મુજ ભક્ત જાણ્યો રે;
યોગનારાયણ^૫ દીઠે નમિયા, ભુલ્યો ભગવાન કોધે ભાભાંયો રે. ૧૪

વચન પળાવી સમાધાન કરાવી, રયામ મુંઢર કે' અગો જઈશું રે;
નરસંઇને નડશે નાગર કોઇ, વળી ત્યારે તમને કહીશું રે. ૧૫

મહન પાસે મોહન આઝ્યા, લાંબા ઘણું ભક્ત મનમાં રે;
ભયાવ થયો તે ભક્તિ વડે દીઠો, મીઠો લાગ્યો મેળાપ તનમાં રે. ૧૬

મોરારી કે' મન ગમણું મળિયું, હળિયું તારે રૂઢે કમ્મે રે;
નરસંઇને માટે હું આંબ્યો, નહીં તો ન મળું વને ધર્મે^૭ રે ! ૧૭

તપોધન^૮ પરમાનંદ જાણ્યો, ફેરવતાં રખે હારો રે;
નાગરનું નિર્ભૂજ કા'ઢશે, વા'લો કે' ન જીવે મારો તારો રે. ૧૮

વક્ષણ.

મારો તારો જીએ નહીં, જીવે નાગરનો નિશ્ચે ભાર રે;
એમ કહી અંતરધાન હુઆ, જોત જોતાં ગયા મોરાર રે ! ૧૯

૧ વિમ્બ કે વગોણું. ૨ મરણ. મહનને પુરોહિત શાપ વડે જાણી નાખંગે ૥ ટે તે પોતાનો ભક્ત હોવાથી તેનું મરણ ટાળવાને તેમ સાગળસાના વિવાદમાં વિધિ ન થાય માટે વૈકુંઠપતિ કૃષ્ણ ત્યાં આવી પરોઝ્યા. ૩ અગ્નિ. ૪ તાપસ—પુરોહિત શાપ ટાળવાને મહનને જાણેલો જતાંયો. ૫ યોગ વગ્ના—પુરોહિતને યોગેશ્વર—કૃષ્ણ મળ્યા ને બોલ્યા કે આ મારા ભક્ત (મહન) ને લગ્ન મુધી જાણ્યો. ૬ યોગ નારાયણ—કૃષ્ણને જોઈ તે બોલ્યો, હે ભગવાન હું ભૂલ્યો—મને કોધે ભાભાંયો. ૭ ગમે તેટલું ધર્માચરણ કરે તો પણ હું તને ન મળું, પરંતુ નરસિંહ મહેતાની ખાતર હું આંબ્યો છું. ૮ તપોધન—પુરોહિત, એ પરમાનંદ—૪૫૨ ૩૫ જાણે તે નાગરનું નિર્ભૂજ કાઢે એવો છે.

ધરનાં વખાણ કયાં વિધ વિધે, પણ ઘર તમે નવ નરખ્યું રે;
હરિ જેવા પુરોહિત શે મનહરખ્યું, કીજે કારણે કીરણ પરખ્યું રે. ૪

મારા વા'લાનું^૧ વેણુ ન માન્યું, કો' કે'ણુ તમને શે ન રૂખ્યું રે;
નરીખ ફેાડયું નારાયણ જેવા, દેવા આ કરમે કયાં લૂંછ્યું રે. ૫

મહન માનુનીનાં વચન સાંભળી, રૂપિવરતું^૨ રૂપ ફરિયું રે;
ધૃત આહુતિ^૩ અગ્નિ પડે ઝાંખો, શકે અરિહા^૪ દ્વાદશ^૫ પાત્ર ધડિયું રે. ૬

વસુધસના^૬ વાઘ વકાયાં હારે, મારેલા મહિધર શા લેખે રે;
ઉવેજેસો^૭ વાડવ કોણુ પેખે, લાત^૮ મારી જયવિજય જયાં દેખે રે. ૭

પક્ષી પશુ પ્રાણી કોંથી કહો, પણ વાડવથી વળીજો છેક^૯ રે;
(મહા) કાળના કાળ સમો તે જોહ્યો, હર ત્રિનેત્રમાં^{૧૦} નંપતિરેક^{૧૧} રે. ૮

હે નીલ નાગર ! શે મને મોકલીજો, અપરીક્ષક જ્યાં જાણ્યો રે;
અમને ગમે તે અમે તો આપ્યો, હવે યયો ક્યાંથી તું^{૧૨} શાણો રે. ૯

નારજીત^{૧૩} નર નરકે પલ્યા જેવો, હીનોપમા^{૧૪} ન એથી બીજી રે;
રીજી મટી કહો સીજી^{૧૫} મયો હું, દુષ્ટ બળ્ય^{૧૬} હાવાં કહું^{૧૭} બીજી રે. ૧૦

ધનુષમાથી બાણ નિકળે, જેમ ગોફણથી ગોળો રે;
તેવું વેણુ નીકળ્યું તાપસનું, બળવા મંડિયો મહન જે કોળો રે ! ૧૧

૧ મારા વા'લાનું—પતિનું. ૨ હોમવ્રત. ૩ અગ્નિમાં ધૃત (ધી) હોમવાથી જેમ અગ્નિ ઝાંખો પડે કે અરિહા (અરિ-સત્તુ દન-મારણુ. રોગ સત્તુગે નાશ કર્યા સાર રવિ-સૂર્યનું વ્યારાધન જપ વગેરે કરવામાં આવે છે જેમકે આદિત્ય હૃદયનો પાઠ ૫૦)—સૂર્ય; સૂર્યની બાર મૂર્તિ મ માય છે માટે જલજે બારે સૂર્યનું પાત્ર ધડયું ન હોય ! એટલે ધૃત હોમવાથી જેમ અગ્નિ ઉઘટો સતેજ થાય, બારે સૂર્ય સામટા તપે તો પ્રસપ થાય એવો અર્થ લેવાનો અથવા હોમવાની સીમેવડે અગ્નિ ઝાંખો પડી શકે ? અર્થાત્ ન પડે પણ ઉઘટો સતેજ થાય. અથવા સત્તુગે નાશ કરનાર. ૪ બાર સૂર્ય જેવું પાત્ર. ૫ પૃથ્વીના વકારેલા વાઘ દારી જપ અને તેમને મરી ગયેલા મહિધર (નાગ) જેવા ગજો. ૬ ઉદાસ-નારાજ કરેલો. ૭ બૃગ્ગ મપિજો જપ વિજયના દેખતાં નિષ્ણો લાત મારી દની એવી કથા છે. મતમન કે આઘચ મદા કોંથી હોય છે. ૮ ૬૬. ૯ દરત્રિનેત્રમાં-ચંકરના ત્રીજા નેત્રમાં—ચંકરનું ત્રીજું નેત્ર પ્રત્ય સમયે ઉઘડે છે એટલે જ્યારે ઘણા કોપાવમાન થાય છે ત્યારે ત્રીજું નેત્ર ઉઘડે છે. મતમન કે ચંકરનું ત્રીજું નેત્ર ઉઘડે ને દોષ જણાય તેમા ને આ આઘચના કોપમાં. ૧૦ બતિરે—અંતર ન-ન'મ. ૧૧ બેરીથી છતાંએતો. ૧૨ દહકી ઉપમા. ૧૩ રાજ યએલે મટી દવે હું જણી ઉઘ્યો. ૧૪ હે દુષ્ટ (પ્રધાન) દવે તો બળી જી.

વે'લા વૈકુંઠથી વૈકુંઠ-પતિ આત્મા, રજે થાય વિવા'માં વધયણું' રે';
વળી પરમ ભક્ત મદન જાણીને, ઉગારી લીધું' મયણું' રે. ૧૨

શંખ ચક્ર ગદા મૂકીને, અનળને^૩ ખાતે ખાલ્યે રે;
મદન જાણેલો મુનિને જાતાવી, શાપ તાપન'નો ટાલ્યો રે ! ૧૩

યોગેશ્વર યોગવક્તાને^૪ મળિયા, લગ્ન સુધી મુજ ભક્ત બચાવો રે;
યોગનારાયણ^૫ દીઠે નમિયા, ભુલ્યો ભગવાન કોધે ભમાબ્યો રે. ૧૪

વચન પળાવી સમાધાન કરાવી, રયામ સુદર કે' અમો જઈશુ રે;
નરસંઇને નડશે નાગર કોઇ, વળી ત્યારે તમને કહીશું' રે. ૧૫

મદન પાસે મોહન આત્મા, ભાવ્યા ઘણું ભક્ત મનમા રે;
બચાવ થયો તે ભક્તિ વડે દીકા, મીઠો લાગ્યો મેળાપ તનમા રે. ૧૬

મોરારી કે' મન ગમતું' મળિયું, હજિયું' તારે રૂઝે કમં રે;
નરસંઇને માટે હું આબ્યો, નહીં તો ન મળું' તને ધર્મે^૭ રે ! ૧૭

તપોધન^૮ પરમાનંદ જાણો, ફેરવતા રજે હારો રે;
નાગરનું નિર્મૂળ કાઢ્યો, વા'લો કે' ન જીવે મારો તારો રે. ૧૮

વલ્લાણુ.

મારો તારો જીવે નહીં, જીવે નાગરનો નિશ્ચે ભાર રે;
એમ કહી અંતરધાન હુઆ, જોત જોતા ગયા મોરાર રે ! ૧૯

૧ વિદ્ય કે વગોણું. ૨ મરણ. મદનને પુરોહિત શાપ વડે જાગી નાખંશે માટે તે પોતાનો ભક્ત હોવાથી તેનું મરણ ટાળવાને તેમ શામળાના વિવાદમાં વિદ્ય ન થાય માટે વૈકુંઠપતિ કૃષ્ણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા ૩ અગિ. ૪ તાપસ—પુરોહિત શાપ ટાળવાને મદનને જાણેતો જાતાબ્યો. ૫ યોગ વક્તા—પુરોહિતને યોગેશ્વર—કૃષ્ણ મળ્યા ને જોડ્યા કે આ મારા ભક્ત (મદન) ને લગ્ન સુધી બચાવો. ૬ યોગ નારાયણ—કૃષ્ણને જોઇ તે જોડ્યો, હે ભગવાન હું ભૂલ્યો—મને કોધે ભમાબ્યો ૭ મને તેટલું ધર્મીયજી કરે તો પણ હું તને ન મળું, પરંતુ નરસિંહ મહેતાની ખાતર હું આબ્યો છું. ૮ તપોધન—પુરોહિત, એ પરમાનંદ—૪૫૨ ૩૫ જાણો ને નાગરનું નિર્મૂળ કાઢે એવો છે.

પરના વખાણુ કર્યાં વિધ વિધે, પણ ઘર તમે નય નરખ્યું રે;
હરિ જેવા પુરોહિત શે મનહરખ્યું, કીએ કારણે એ રત્ન પરખ્યું રે. ૪

મારા વાંલાતું^૧ વેણુ ન માન્યું, કે' કે'ણુ તમને શે ન રખ્યું રે;
નરીણ ફોડ્યું નારાયણુ જેવા, દેવા આ કરશે કર્યાં લૂંછ્યું રે. ૫

મદન માતુંગીનાં વચન સાંભળી, રૂપિવરતું^૨ રૂપ ફરિયું રે;
ધૃત આહુતિ^૩ અગ્નિ પડે ઝાંખો, શકે અરિહા^૪ દ્વાદશ^૫ પાત્ર ધડિયું રે. ૬

વસુધસના^૬ વાઘ વકાચો હાદે, મારેલા મણિધર શા લેખે રે;
ઉવેખેસો^૭ વાહન કાણુ પેખે, લાત^૮ મારી જયવિજય જ્યાં દેખે રે. ૭

પક્ષી પશુ પ્રાણી કોમી કહો, પણ વાહનથી વળીઓ છેક^૯ રે;
(મહા) કાળના કાળ સમે તે જોલ્યો, હર ત્રિનેત્રમાં^{૧૦} નંબતિરેક^{૧૧} રે. ૮

હે નીચ નાગર! શે મને મોકલીઓ, અપરીક્ષક જ્યાંદે જાણ્યો રે;
જામને જામે તે જામે તો આણ્યો, હવે થયો કયાંથી તું શાણો રે. ૯

નારજીત^{૧૨} નર નરકે પડ્યા જેવો, હીનોપમા^{૧૩} ન એથી ગીજી રે;
વીજી મરી કહે સીજી^{૧૪} મયો હું, દુષ્ટ જાળ્ય^{૧૫} હાવાં કહું ખીજી રે. ૧૦

ધનુષમાંથી જાણુ નિકળે, જેમ જોડણથી જોખો રે;
તેણું વેણુ નીકળ્યું તાપસનું, જળવા માંકયો-મદન જે લોખો રે! ૧૧

૧ મારા વાંલાતું-પતિતું. ૨ હોમનું. ૩ અગ્નિમાં ધૂન (ધી) હોમવાથી જેમ અગ્નિ ઝાંખો પડે કે અરિહા (અરિ-શત્રુ દન્-મારવું. રોમ શત્રુનો નાશ કરના સારૂ રવિ-સૂર્યનું આરાધન જપ વગેરે કરવામાં આવે છે જેમકે આદિત્ય ઉદયનો પાઠ ૬૦)-સૂર્ય; સૂર્યની પાર મૂર્તિ મનાય છે માટે જાણે જારે સૂર્યનું પાત્ર પડ્યું ન હોય! એટલે ધૂન હોમવાથી જેમ અગ્નિ ઉઘટા સતેજ થાય, જારે સૂર્ય સામઠા તપે તો પ્રલય થાય એવો અર્થ લેવાનો- જાણવા હોમવાની સ્થિતિવડે અગ્નિ ઝાંખો પડી શકે? અર્થાત ન પડે પણ ઉઘટા સતેજ થાય. અથવા શત્રુનો નાશ કરનાર. ૪ જાર સૂર્ય જેવું પાત્ર. ૫ પૃથ્વીના વહારેલા વાયુ દારી જપ અને તોમને મરી ગયેલા મણિધર (નામ) જેવા ગણે. ૬ ઉદાસ-નારાજ કરેલો. ૭ ભૂચુ ઋષિએ જ્ય વિજયના દેખતાં વિષ્ણુને લાત મારી હતી એવી કથા છે. ચતુષ્પ કે આદ્ય મદા કોમી હોય છે. ૮ ૬૬. ૯ દરત્રિનેત્રમાં-ચંકરના ત્રીજા નેત્રમાં-ચંકરનું ત્રીજું નેત્ર પ્રલય સમયે ઉઠે છે એટલે જ્યારે ધણા કોષાયમાન થાય છે ત્યારે ત્રીજું નેત્ર ઉઘટે છે. ચતુષ્પ કે ચંકરનું ત્રીજું નેત્ર ઉઠે તે કોષ જણાય તેમા ને આ આકાશના કોષમાં. ૧૦ અનિરેક-અંતર ન-નમ્ર. ૧૧ ચેરીથી છતાંએતો. ૧૨ દમણી ઉપમા. ૧૩ રાજ યએસે મરી હવે હું જાણી ઉઠ્યો. ૧૪ હે દુષ્ટ (પ્રધાન) હવે તો જાણી જા.

વે'લા વૈકુંઠથી વૈકુંઠ-પતિ આઝ્યા, રજે શય વિના'માં વધયણું' રે^૧;
વળી પરમ ભક્ત મદન બાણીને, ઉગારી લીધું' મયણું' રે. ૧૨

શંખ ચક્ર ગદા મૂકીને, અનળને^૩ ખાતે ખાલ્યો રે;
મદન બળેલો મુનિને ખતાવી, શાપ તાપમ'નો ટાલ્યો રે ! ૧૩

યોગેશ્વર યોગવક્તાને^૪ મળિયાં, લક્ષ સુધી મુજ ભક્ત બચાવો રે;
યોગનારાયણ^૬ દીઠે નમિયા, ભુલ્યો ભગવાન કોધે ભાભાબ્યો રે. ૧૪

વચન પળાવી સમાધાન કરાવી, રયામ મુઢર કે' અમો જઈશું રે;
નરસંઈને નડશે નાગર કોઈ, વળી ત્યારે તમને કહીશું રે. ૧૫

મદન પાસે મોહન આઝ્યા, સાબ્યા ઘણું ભક્ત મનમાં રે;
બચાવ ધયો તે ભક્તિ વડે દીઠો, મીઠો લાગ્યો મેળાપ તનમાં રે. ૧૬

મોરારી કે' મન ગમતું મળિયું, હળિયું તારે રૂઢે કમ્મે રે;
નરસંઈને માટે હું આબ્યો, નહીં તો ન મળું તને ધર્મે^૭ રે ! ૧૭

તપોધન^૮ પરમાનંદ બણો, ફેરવતાં રજે હારો રે;
નાગરનું નિર્મૂળ કાઢશે, વા'લો કે' ન જીવે મારો તારો રે. ૧૮

વલણુ.

મારો તારો જીએ નહીં, જીવે નાગરનો નિશ્ચે ભાર રે;
એમ કહી અંતરધાન હુઆ, જોત જોતાં ગયા મોરાર રે ! ૧૯

૧ વિદ્ય કે વગોણું. ૨ મરણ. મદનને પુરોહિત શાપ વડે ખાળી નાખે મે ટે
તે પોતાનો ભક્ત હોનાથી તેનું મરણ ટાળવાને તેમ શાગળચાના વિવાદમાં વિદ્ય ન થાય
માટે વૈકુંઠપતિ કૃષ્ણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ૩ અગ્નિ. ૪ તાપસ—પુરોહિત શાપ
ટાળવાને મદનને બળેલો ખતાવ્યો. ૫ યોગ વક્તા—પુરોહિતને યોગેશ્વર—કૃષ્ણ મળ્યા ને જોડ્યા
કે આ મારા ભક્ત (મદન) ને લક્ષ સુધી બચાવો. ૬ યોગ નારાયણ—કૃષ્ણને જોઈ તે જોડ્યો,
હે ભગવાન હું જુલ્યો—મને કોધે ભાભાબ્યો. ૭ ગમે તેટલું ધર્મચરણ કરે તો પણ હું તને ન
મળું, પરંતુ નરસિંહ મહેતાની ખાતર હું આબ્યો છું. ૮ તપોધન—પુરોહિત, એ પરમા-
નંદ—૪૫૨ ૩૫ બણો તે નાગરનું નિર્મૂળ કાઢે એવો છે.

કડવું ૧૯ મું. રાગ ધનાશ્રી.

ધૂર્યા ઢોંગી નિર્લજ ને નફટલ, વેદના વિત્તે સાંભરી નાગરવટલ;
ગળના માતાપિતા બળ જેહલ, વિવા' ફેક કરવા તૂટી પડ્યા એહલ. ૧

દાળ.

તૂટી પડ્યા માર વિસરિયા, નરસંઘને નડવા થયા તપ્યાર;
દીક્ષિતે જોટું કરેલું જણાવા, લીધાં કલમ રૂપી હુથિયાર. ૨

જોટું અરૂં કાગળે લખિયું, પછે વડનગર મોકલીઆ ઢેક^૧;
ભુનાગઢમાં જેટલા અંત્યજ^૨, ત્યાં થઈ રહી તેકાતેક. ૩

અંતવાસી^૩ સમગ્ર વડનગર ગયા, ત્યારે, ચિંતાતુર થયા નાગર;
પશુ મરશે ત્યારે કોણ કા'ઢશે, નથી નગરમાં કોઈ નાગર^૪ ! ૪

હુવે નાગર નાગર ઘેર આવિયા, કા'બ્યા મહનને સમાચાર;
કોણ છે ને ક્યાંથી આબ્યા, મંત્રી જેવા નીકળ્યા ખા'ર. ૫

આકાશિકામાંથી^૫ નીચું જોતાં, પ્રમિત થયો મહન;
ત્રણ દિશાએ પૃથ્વી ઉપર, ક્યાંથી ચઢી આબ્યા આ ધન^૬. ૬

દૃષ્ટિ નીચી કરી કે સર્વે નગિયા, કરિયા ઉંચા ત્યાં તો કર;
હીમના^૭ કડકા ઠે હશે કાગળ, અરે ક્યાંથી પત્ર લાવે જળધર^૮. ૭

(એવે) અંત્યજ જોડ્યેથી પ્રમણાલાગી, ક્રિંકર મોકલ્યો લેવા કાગળ;
ગણ્યે ગણાય ન એટલા લાવી, મૂક્યા મહનની આગળ. ૮

દિશનાએ ભુનાગઢ વાંચી, જાચીખાઈ આવી અટપટ;
ના ના કે'તામાં પત્ર તો લીધા, સી-આતુરીની કરી લટપટ. ૯

મહન વાંચી વાંચી મનમાં સમજે, ધારે જોવિંદની એવી મરણ;
નાર આપું પાત્ર તે કયમ કરી સાંજે, દીક્ષિતને કે'લુઓ આ વરણ. ૧૦

૧ પડેલા કાગળો ઢેક તથા મોકલતા અથવા ક.જોત્રીઓ ખાસ કરીને તેમની સાથે મોકલાતી, તેથી નાગરોએ તેમને પસંદ કર્યા હોવા. ૨ ઢેક ૩ મામને છેડે વસનાર.—ડેક. ૪ ઢેકના અર્થમાં. ૫ અગાથી. ૬ વાદળ—રાહળ રૂપ. ૭ ગરફના. ૮ વાદળ—રાહળો જેવા કાગળો ઢેક.

સર્વ ન્યાતે મળી લખેલું વાંચું, કાન ફેલી સુણીએ રૂખિ;
શવણે શવણ કરે વાચુ, અમને ક્યાં વિધ વિધ દુઃખી. ૧૧

ન્યાત લખે (છે) નરસંઘ નામનો, ડંકો દેશ દેશાવર વાગે;
નરસંઘને જોતા લક્ષ્મીબાઈ તો, શત શત યોગ્ય ભાગે ! ૧૨

વિદ્યા દેવી દરશન નથી દેતી, એની પેઠી બેમાં;
આત્મદેવતા ગણરાઈ નાહી, કઠિ હોય તો રહે શેમા ! ૧૩

બહુ^૧ વણુ દીવેટ વણુની ચલવે, સૂત્રદોરો નહીં સમખાવા;
તુંળાં વડકલ^૨ તે પણ જોઈતાં, મદનભાઈ વેવાઈ છે આવા ! ૧૪

ગોપીચંદન માળાની ફમલ, ભરે છે નરસંઘ બાના;
સોજોક ચોર જો લૂંટે સામટા, તોય ધરમાં નહીં કંઈ જાવા ! ૧૫

વિનોદ^૩ નહીં માટે વધુ ન લખિયું, ચોડામાં ચોડું લખિયું અત્ર;
નહીં તો સમસાગર સહી રૂપે ખૂટે, ખૂટે પૃથ્વીનો કરીએ પત્ર ! ૧૬

લખાતાં મેરૂ લેખણુ ધસાએ, મેહેતાને વર્ણવતાં હારે શેષ !
ન્યાત સર્વે ન્યાત બા'ર મૂકું, જો પુત્રી એને દેશ. ૧૭

જાચીગાઈ કે' મૂઠુ સુણીએ, કરી આબ્યા જે કેર;
વેરાગી જાન આબ્યે પરણાવો, એ વરને તમારે ઘેર ! ૧૮

દીક્ષિત છે વળી પુરોહિત છે, માટે નમીને પૂછું હું'ય;
કરી આબ્યા તેનું કારણ કહીએ, ત્યા વધુ દીકુ તમે શું'ય. ૧૯

કોઈ ન કરવો તે સંભારી, દીક્ષિતજી તો બોલ્યા;
વિદ્યા વપુને^૪ કુર જોયું, વળી પૂર્વના સંબંધ તોડ્યા. ૨૦

રૂપ ફગ વર ધર જોઈને, અમે વિવાહ કીધો;
પૈસા વિણ સાત પખે પૂરો, માટે કોલ ત્યાં દીધો. ૨૧

૧ વેણુ ઉપરથી કપાસ-૩. ૨ આડની જાવલા કે આડના રસ વડે બનાવેલાં કપડાં,

૩ કંઈ વિનોદની બેન-ફેડાની વાત નથી માટે વધુ લખ્યું નથી. ૪ સારી,

નીચ નાગરી કે' વયોવૃદ્ધ થયો પંચ, અકલ નહીં આલું માત્ર;
દ્રામ વિના દુનિયામા જાણો, સર્વત્ર કાળી રાત. ૨૨

જેને ઘેર ધન એકલું તે, વિક્ષાન કુળવાન ને શુભવાન;
વકતા દર્શનીય તેને જાણો, એ લોકાચારનું જૂઠ્યા કયા લાન! ૨૩

પ્રદા^૧ જેવા પ્રદા થઈ જૂઠ્યા, સાવિત્રી સીને પુત્રી કીધી;
શામળશા ઘરજમાઈ કરી રાજો, મૂઠાં અમારી લગ્ન શે લીધી. ૨૪

ધિક્કાર પડ્યો રૂપિ પદ્મીમા, કદળી^૩ સમી કમળી છૂટી;
મૂઠાં મેઘા^૪ વિના તું શે ગયો, સાફ^૫ નરતું સુઝતું નહિ બુધી^૬. ૨૫

અપશબ્દ સુણી નેન^૭ આપ આબુ^૮, રમશાનાગ્નિવત હીપ્યો કોથ;
કોથ હીપ્યે જોથ ગયા જૂલી, વિરોધ વધારવા કરી શોથ. ૨૬

રેખાએ^૯ આવી દેખા હીધી, ત્યારે રૂપિવર જોડ્યા;
જા નિચ નાગરી નિર્મૂળ જશે, તોલ તોલી તાપસ ડાલ્યા. ૨૭

હિક્કરીએ હીલો રહે નહીં, તે^{૧૦} પ્રાદાલુને જાહુ વિધ પીડ્યો;
મદન લાક્ષ્મી માટે રહ્યો હું, ત્યારનો જીડ્યો સીડ્યો. ૨૮

શાપ દેઇ આપ હઠી ચાલ્યા, મદને ખાલ્યા તો નવ ખળિયા;
નમન કરી કરી મદન જોલાવે, પણ પાછા ન વળિયા. ૨૯

વખત વિચારી જાવા હીધા, નારને કે' કૂટયું કર્મ;
ધન ધાન્ય પુત્ર ખરિવાર જાશે, માશે તન મન શક્તિ ધર્મ. ૩૦

૧ આ રૂપે.— ચત્વારિતિ વિત્તં સનતઃ કુઠીમ ।
સ પચિત્તં સ ધૃતકામગુણઃ ॥
સ એવ વક્તા શ ન દર્શનીય ।
સર્વે ગુણા કાચનમાધયન્તિ ॥ (મહાભારત)

૨ રેખાએ જોવા

૨ પ્રદા જેવા— કદ સમજે નહિ જેવા અથવા પ્રદા પેટે પચુ જૂઠ્યા હતા.
૩ કેળ (ના ગર્ભ) જેવી ૪ છુદ્ધિ—સમજાયુ ૫ અકલ વિનાનું. આખમાં આપ (પાણી)
આબુ ૬ રેખા ૭—શામળશાનો આવરત કુકો હતો એ રેખા સામુદ્રિક જોતી વખતે
જૂલી ગયા હતા તેણે આવી આ વખતે દેખા હીધી મતમન કે તે મા આવી તેથી,

ઘણી નાગરતુ' નિક'દન કરશે, નાર રજે કોપાવો પરમાનંદ';
 બચીગાઈ કે' એ કેણુ ન લાગે, તમે કો એને આનંદકંદ. ૩૧
 મદન કહે કુંદ નહીં પિંગળાક્ષી', અમો સાચુ' કહીએ આજ;
 દિક્ષીત પરમાનંદ એક જાણો', મનાવા જઇએ અમો મા'રાજ. ૩૨

વલ્લભ.

અમો મા'રાજ પાસે આજ જઇએ, કાજ કૂડાને ટાળવા રે;
 વિનવિયે વાડવ વિધવિધે, શાપ ખજે તો જઇએ ખાળવા રે. ૩૩

કડવું ૨૦ અં. રાગ માઝ.

મદન મંત્રી મન ભય પામ્યો, રૂપિ ચર્ણુ શીર મૂકી નામ્યો;
 મંદિરથી નમતો નમતો આમ્યો, ત્યારે મુનિવરને મન લામ્યો. ૧

મસ્તક ચર્ણુ માંહે ધરી રાખ્યું, દાસત્વ ઘણું ઘણું દાખ્યું;
 તનુજ' વાંકે 'કરે' માતા ક્ષમાય', તેમ ધારે તમે રૂપિરાય. ૨

આ દેહમાં પ્રાણ છે જ્યાં સુધી, ત્યાં સુધી ન થાય કુબુદ્ધિ;
 વ્યોમ લોભ કહી 'જદલાય, તોય તમ વચન ન ફેરવાય. ૩

તમે કર્યું તે મારે સવાવીશ, મને નરસંધ પર નહીં રીસ;
 જાઓ લગનીઆ યઇને વે'લા, છો રહ્યા, તેડી લાવો મે'તા ઘે'લા'. ૪

આવાં આવાં વચન મુણીને રીઝયા, અરે જોડું થયું આ સાધુને ખીજ્યા;
 પ્રદક્ષના મુખથી પ્રદક્ષ નીકળિયા, તેથી વિમ દયાળુ સઉએ ભણિયા ! ૫

મંત્રીને કે' માઝ' જોડ્યું ન કર્યો, વિવા' કરો ત્યાં કુળ ઇકોતેર વર્યો;
 મારો શાપ ન થાયે ફાક, કહી ઇંદ્રાસન આવે મૃત્યુ લોક. ૬

પણ જ્યારે માઝ' વચન ન ઉઠાવો, ત્યારે તમારા કંઠ કંડુલાનિધિ કાવો;
 જ્યાં સુધી તમે રહેશો આરોગ્ય, ત્યાં સુધી નડે નહીં કંઈ રોગ. ૭

૧ પ્રેમાનંદને નામરોએ ખીજવા દતા તેનો આ દેહાણે બંધાયે છે. ૨ કોપાવમાન
 આંખ વાળી. ૩ અહીં જયુ મ્લેષ છે. ૪ ઇકંદ. ૫ ક્ષમા કરે-ગ્રાપી આપે. ૬ મરેતા થેલા
 ફરી તો છે રહ્યા તેમને તેડી લાવો.

- દુઃખ સ્વપ્નામાં નહીં તમે દેખો, પણ થાવું નહીં તમે ચેખો;
જાઓ વિવા'ની કરો તોયારી, ભારી જાન આવશે કે' ગતિ મારી. ૮
- મદન નમન કરીને વળિયા, જયી બાઈ વેલાં આવી મળિયાં;
કેમ વિવા' ફાક કરીને આંખ્યા, સાડું થયું એ વધામણી લાંબા ! ૯
- મદન કે' વિવા' નહીં થાયે ફાક, કદી આવી શત ઘણો કરો શોક;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ રૂદ્ર બ્રહ્મણી હારે, હું કેણુ માન દુભું બ્રહ્મ ત્યારે. ૧૦
- નારી કહે લહુ ચહુ મમ, કૃષ્ણ કંથ એ તમારાં કર્મ;
કાવતું કરી હવે પુલાઓ, સુર નિર્ભાગણીનો હુંટમે તાઓ. ૧૧
- સો હાથને કુવે નાખી કમળી, પિતા રૂપ કુહાડે છુંદી કદળી;
કુંવરી મારી મારી કરી કુલાતા, દુઃખ દરીએ નાખી ત્યારે વળી શાતા ! ૧૨
- હું તમને કપટી નો'તી જાણતી, વિશ્વાસઘાતી મત નો'તી આણતી;
બગ ફગ જેવા થઈ ન જોલો, સ્વાર્થ સાધ્યો માટે મન ઠોલો. ૧૩
- જ્યારે ધાર્યું કરવું તમારું, ત્યારે શીદ મત પૂછ્યું ખમારું;
મરું મારું પણ પુત્રી ન આપું, નથી એ ઉપર તમારું કાપું ! ૧૪
- હું તો ખરા નાગરની છું જયી, વેલ' પેઠે વિંટાઈને જાઉં લયી;
તમારું કપટ અવળું કઠાણું, ફાવે ત્યાં વિવા' કરી કમળી લડાણું. ૧૫
- મદન મેહેતો કે' જાહુ થયું બાઈ, જે રૂચું તે કર્યું જદરાઈ;
દળાયો રહેખી દામની પેર કુદી, છરો લેઈ કે' નાણું કમળી છુંદી. ૧૬
- મદન અકોધીને કોધ અદીઓ, ચાહમું રલ' દેખાડી વદીઓ !
જુમે જુમ ખાડીને રડતી, નાગરી વેષ કરતાં નથી જાળતી. ૧૭
- વિવા' કરાવનારને દે ગાળો, બાપ બાઈ મારે નાગરી' લાળો !
સુઆએ મને કસાઈ વાડે નાખી, જો જનની શીદ જીવતી રાખી. ૧૮
- ગણસુધીમાં ઘે:ળી ન પાયું ઝેર, કસાઈ કર સાંપી કરવા શીદ ફેર !
મારની બીકે મનમાં બરણડતી, કેટલુંક આહનપણે' ચરવડતી. ૧૯

૧ જીને વેલની ઉપમા અપાવ છે. વેલની માફક વીંટાઈને જોડી લયું કે તમારે
પણ નગવું પડે-દગાઈ જાઓ. ૨ મદન દગાઈ ગયા બોધને. ૩ વીજળી. ૪ માર. ૫ નાગર
સ્ત્રી-જયુમાઈ. ૬ પોતાની માતાને કહે છે. ૭ જલદેર રીતે-સંવાળાવ તેમ.

દેતી ન દેવાય એવી ગાળો, પ્રભુ અહીંથી છોડાવી સંકટ ટાળો;
એવે લોજન વેળા તો થઈ, (એટ) નાગરીને દાસી બોલાવા ગઈ. ૨૦

ખાઈ જમવાને માટે ચાલો, શીદ આરંબ્યો કંદામ ઠાલો;
વચન સુણી વાઘેણ પેર ધુરડી, બાણે નાગેણ નાખશે વિખાની ભુરડી. ૨૧

રંક દાસી છળીને નાહી, અવર^૧ ન્યાતે ન સ્ત્રી આવી ગાહી;
(લાંબુ) નલાંબુ કરી મંત્રીએ ખાધું, (પછે) રાજસભામાં જઈ બેઠો માધુ. ૨૨

મન કચવાય કામ ન મુઝે, કલમ હાથે હોય તોય કા મુઝે;
વેણુ સાંભળે કે વાગે ખાણુ, કે'ણુ કામનીનાં રળે લે ખાણુ. ૨૩

ઘેર બવા હિંમત નવ ચાલે, અગળા મારવી ધારે ત્યારે દયા ખાળે;
એમ કરનાં થયો પ્રદોષ^૨, મદને ધાધું ઉતર્યો હશે રોષ. ૨૪

મદનના ગયા પછે છાનું ખાધું, તૈયાર થઈ બેઠી ક્યારે આવે ખાધું,^૩
લોળે મદને દ્રવી ખાવા પૂછાવું, મરતાં સુધી ન ખાઈ એવું કા'વ્યું. ૨૫

ધાન્ય ધૂળ જેવું કરી જમિયો, પછે ખાવા ઉડાડવા આવી નમિયો;
પેટભરા એકલ શૂરા કહી ભાંડયો, કે' કેઈ નખોદણે^૪ સંસાર માંડયો. ૨૬

મદન શુપશુષ્પ ત્યાંથી ગયા, શૈયાએ મુઠ્ઠ બાળે મુખિયા ઘયા;
એવે કોમ્પમુખી આવી કને, વિવા' ફાક કરવા ઠો' કે નહિ મને. ૨૭

જેમ કો ભૂતને સમજવા બેમે, તે તો લાણુ કયાં થકી લેશે;
તેમ મદને ધાધું હવે સમજવું, કામ કરી લેઈ દાંબ્યું ફાંબ્યું. ૨૮

મંત્રીશ્વર કે' થવાનું તે ઘયું, કમ્મે લળેણું કુંવરીએ સળું;
ગચ્છી ગાઈ કે' કા'પણુ નઘી ગયું, ધાધું કરી હુઢે માઝું દળુ. ૨૯

શકં નક્ટ નાગર તમે નીચ, (પણ) પરણાવો પુત્રી તો કહું માંગનો કીચ;
મદન આશ્વામન કરવા ગયા, તરછોડા^૫ કરી ઘણા ગોવ દલા. ૩૦

૧ બીછ-બીછ નાનમાં આવી મારી આ દોની નથી. ૨ સન્નિતો પ્રથમ ભાગ. ૩ ખાત્રું (લદવા). ૪ સંસારની શરૂઆત. ૫ નખોદણીએ સંસાર માંડ્યો હતો, જેમ બેમાં કંતેસ યાવ છે ત્યારે કહે છે. ૫ મદનને તરછોડી-ધિકારીને.

- અપમાન સુણી રહ્યા ચુપ મે'તા, દળાયા ચ'પાયા હરિ હરિ કે'તા;
વારે દુઃખવા આંખેા હાથ, હજવે રહી ખસેડયું નારીનું માથ. ૩૧
- ખા'નું મળ્યું કે પકી ઝટ વઢી, માથું કુટી સ્વાગી સાગી તડી;
ત્યેા, આ ટળીએ ગંધવા નથી ગમતો, ધાર્યું કરે ટેક નથી નમતો. ૩૨
- ઉશીકાં ગાલ મશુરિયાં ને રબઈ, કપાસે ભરી મથરૂની મૂકી તળાઈ;
ધાર્યું કરે જઈ ધરણી પર સૂતી, બહુ ડુઃખ દીધે જશે વાત ખુ'તી^૧. ૩૩
- મદને ધાર્યું મગતું મલાય, ઠીક થયું ગઈ નીચે બલાય;
સંત નાગરીના છળ ન લહે, લહે તે પશુ જોડયે દુઃખ સહે. ૩૪
- ળીજે જોરડે ગઈ ત્યાંથી નારી, પાત્ર પાડી બુમ પાડી ભારી;
દીવાથી ડરી માટે કર્મો રાજ^૨, લોપવા માંડી પછે ત્યાં તેો માજા. ૩૫
- હાથ પગના ધબકાર કરતી, નાગર નારી છે ભાઈ નથી નરતી;
કાસે ગળું આંખું હોય જેમ, હં હં કરી ચીસો ખાડે તેમ. ૩૬
- મદન ગણસતો ઉડીને આંખેા, ચક્રગકે^૪ દીવેા કરતાં ન ફાંખેા;
શયતનૃકુની દાગી મળગાવી ગઈ, બેશુદ્ધ જેવી દીડી બચીબઈ. ૩૭
- વેગ વિચારે વપુએ દાગયા, આ રોગે ક્યારે થયું (તાન) સાન;
જેઠા જેઠા બગાસાં ખાઇએ, ત્યારે લાવ્યની ગોવિંદ શુભ ગાઇએ. ૩૮
- ધ્યાન ધરી જેઠા મદન, નારીએ લેયું વાંકું કરી વદન;
ઉઠી દીવાને રલ આપી, મદન નથી જોતતો તથાપિ. ૩૯
- નિર્લજ નાગરીએ મારી લાત, કંકાસ મૂકેા થઈ ભાગી રાત;
મંની ગમ રાગ કહી સૂતા, (હજી) નારીએ કંકામ મૂકયા નૂતા. ૪૦

૧ ત્યેા આ ટળીએ (જઈએ) ન્યારે અમારે ગંધવા નથી ગમતો ત્યારે ૨ ખુ'તી ખુ'તવું-ફળવું. ૩.૫ દીવાથી વાત ખુ'તી-કળા-પેશી જગે મતભજ કે પાર પડશે અથવા ખુ'તી જશે-ખુ'તયો ૪ દીવેા દોલખો; દેલખવાને જદને દીવેા ગવો-રાગ કરવેા કહેવાય છે ૫ એની મેજે સગમે એવી દાસસગાએ તે વખતે ન દોવાપી ચક્રગકથી કે બોવાની દીવાગી ને અન્નિને અન્નકાપાથી મળમતી તેનો ઉપરોચ થનો. ચક્રગકથી દીવેા થયેા નહિ ત્યારે ચપાચદ (ચપા ૧૧ ધર) ની દાગી આ ટી સગમારી ગઈ.

- રડી રડી શેઠ્યા પલાળી નાંખી, અશ્રુ આવે તેના રામ સાખી^૧;
આ ભેદ મદન કરે વિચાર, નીચમા, નીચ નાગરી નાર. ૪૧
- ઉપરથી કરે ટાપાટીપ, તેથી દીસે શું મોતીની છીપ ?
તવ્યા ગૌર ને કેશ નીલા, 'સ્વામ' મન ન બાલે જન શિખા^૨. ૪૨
- જગત ઝવેરી થઈ ઠંગાયું, નાગર નારી સારી કહી બ્રમણે ભમાયું;
ના ના જગત કહી નવ ભૂલે, જે પરીક્ષા કરે વણ મૂલે. ૪૩
- તાંજાના રૂપીયાને કે' છે શેઠ^૩, એવી નાગર નારી હશે સૌ હેઠ;
એમ વિધ વિધ વિચારે પડિયા, એવે સુપૃથાં પ્રાત તણાં ચોઘડિયાં. ૪૪
- ઉભગરે આંખ્યો બળતી ચોળી, રસ્તો ભૂલ્યા ત્યારે દાસી બોલી;
દાસીએ બતાવ્યે રસ્તે ગયા, પડી રાત્ર કે શિક્ષા પાત્ર થયા. ૪૫
- એમ અહરનિશ આલ્યો કંકાસ, કમળા ગવરીને ઉપજ્યો ત્રાસ;
માને પુત્રીએ આવી કહ્યું 'ખરૂં', વિવા' ફેક કરે તો નિશ્ચે મરૂં. ૪૬
- બચીબાઈ કહે કવુચે^૪ કવુચ, જે હીણભાગ્યણીને પડી સુઝય;
કુ'વરી કે' એ કેણુ ન લાગે, ફેક સાલણી મરૂં તુંજ આગે. ૪૭
- એમ કહીને ચાલતી થઈ, ત્યારે બચીબાઈ કંથ પામે ગઈ;
'મારૂં' જોલ્યું પાળો જે નાથ, તો વિવા' કરીએ ચામળથા સાથ. ૪૮
- કાંત કે' કાંતા બોલો મુખે, નિમ્મું ત્યા મુખી સહિયે હુઝે;
મારી કે' મારો ભાઈ લગ્ન લે જાય, એને રૂચે તો ત્યાં થાય. ૪૯
- બુએ નરસંયો દે' નાગરવાડે, ઘરતું ઘર છે કે જોતું ભાડે;
ન્યાતમાં છે કે એ છે ભૂદા, સોવસા કરશે મન થયે મુદા. ૫૦

૧ આંખમાંથી આંસુ પડનાં હોય તો તેના રામ સાધી-ગનનન કે પડતાં નહોતાં
છતાં પયારી તો રોધને પયાળી નાખનાતું જણાવે છે ૨ મન સ્વામ-નાથું મેલું. ૩ સફ-
મુણી જન જણી ન સકે. ૪ તાજાના ખેટા રૂપીયાને અગત (એક) કહેનામા આવે છે
તેમ નાગરની નારને લોભા ઉચી કહે છે મતલબ કે જગત્ ઉત્તમનું નથી. ૫ પિના ફાય
જે વા તેથી દીકરી કાય અવતરી.

આટલો પ્રતિબંધ નો ધરો, તો તો સુખે વિવા' કરો;
મંત્રી કહે નાર'જીત નાગર સર્વ, હું કયાં રહું એકલો કરી ગર્વ. ૫૧

મદન કે' જાઓ તમે તેમ થશે, વિચાર્યું હુઃખ થોડા દિ તો જશે;
સંત ધારે જેવી માધવ મરણ, નિરમ્યુ હશે તે વરશે વરણ. ૫૨

વલણ.

નિરમ્યુ' હશે તે વરશે વરણ, હરણનું ધાર્યું નહીં કરે રે;
કરતુ' અકરતુ સમર્થ ઈશ્વર, વર કરી તે અલરે ભરે રે. ૫૩

કહવું ૨૧ મું. રામ ધનાશ્રી.

મદન મેહેતો મન વિચારે, પર હસ્તે જશે હવે વાત લ;
નરસંયાને કેમ માન્ય કરશે, કુભાર્યાનો કુપાત્ર બ્રાત લ. ૧

મોરારની મરણ છે માટે, લાભ્ય મે'તાને લખું પત્ર લ;
પંદર દિવસ પછે લગ્ન આબ્યું, માટે સજ કરજ્યો સર્વત્ર લ. ૨

છાનો કાગળ એમ વિચારી, લખીયો એક મદન લ;
સાણો સેવક એક મોકલ્યો, પત્ર લઈ મેહિતા સદન લ. ૩

પછી જમવા વેળા થઈ જમવા ઉઠ્યા, સ્ત્રી કે' મોકલો મારો ભાઈ લ;
મદન કે' હા આજ મોકલીએ, પણ એ આવે છે કંઈ લ. ૪

એવી ગોષ્ઠિ કરે છે જેવે, એવે આવ્યો મંત્રી સાળો લ;
લલણ રૂપ કવિ કે' કહું છું, ભાળો સાંભળો સંશે ટાળો લ. ૫

વામણો માંજરો ને છે કાણો, કોલીઓ' તેથી દીસે શ્વેત લ;
અતિ આ'રી આટે ઉદર મોડું, પણ નહીં વણિક' જેવા વેત લ. ૬

૧ નાગરો નારીથી છતાએવા—તેમને વચ છે. ૨ કરવા ન કરવાને. ૩ જાતે મોરો નરોતો પણ કોઠને લીધે સંદેત દેખાતો હતો. ૪ વાણીઆ મોટા પેટના કહેવાય છે. તે સધળા વાત પેટમાં રાખી સંકે એવા પ્રગાવતી દોષ છે, પણ એણે તો ખાઈ ખાધને મોડું પેટ કયું હતું.

- જૂઠાંમાં જન્મારો પોયો, નહીં સાચાનું સમણું^૧ લ;
અહંકારીનો અંખા^૨ હશે શું, મનમી^૩ ન બાણે નમણું^૪ લ. ૭
- પ્રાણશ્વ ખરો પણ પ્રાણ અક્ષર, બાણે નહીં કંઈ તેહ લ,
કાળા અક્ષરને ફટી મારે પણ, કપટ લહે ઘણું^૫ એહ લ. ૮
- લુચો ગઠ ઠગનો ઢગ કહીએ, બચીનાઈનો પ્રાતા લ;
મર્વ શુભ^૬ સંપત્તિ લેધને વળે લગિનીને શાતા લ. ૯
- કેઈનું કહું માને નહીં, આપ મતીલો^૭ મૂઢ લ;
ઉઠ સુઠ કરે મન ધાર્યું, મમતે નહીં મર્મ ગૂઢ લ. ૧૦
- મૂરખમાં શિરોમણિ પોતે, વળી ખરતણો સરદાર^૮ લ;
નાગર નામનું નૂર રાખવા, આ જન્મ્યો શુભ લ ડાર લ. ૧૧
- નામ કાતિલાલ પ્રથમ હતું, પણ ફરિયું શુભથી તેહ લ,
કાતિલાલ હતા તે બદલાઈ, કપટીવાલ થયા નિ સદેહ લ ! ૧૨
- આવા નાગરનું વર્ણન કરતા, કેશ બાવન^૯ તો ખૂટે લ,
મનાઈ છે માટે વર્ણુ નહીં, વળી રસ ચાલતો તૂટે લ. ૧૩
- કપટીલાલને બચીનાઈ કહે, (ફડું) ગોઠે તો લક્ષ પત્રી દેવી લ;
કપટીલાલ કે' ફૂડું કેમ કરીએ, મૂકો શીખામણુ એવી લ. ૧૪
- આજ રાત્રીએ મારે બાણું, કાણુ કાણુ આવે મારી સાથે લ,
હુંશીઆરને મોકલો હું સાથે, જે સામાન સાચવે રાતે લ. ૧૫
- બચીનાઈ કે' તેયાર કરી રાખું, એ ફિકર તારે તજવી લ,
પણ પરીક્ષા કરવાની સૌ સભાઈ, ભૂલ્યા વિના તારે સજવી લ. ૧૬
- બોલય નહીં બોડી^{૧૦} વળી વળીને, હુંતો હવે જઈ છું લ;
બોલય બોલય કરીશ તો નિશ્ચે, જઈ નહીં તુજને કહું છું લ ૧૭

૧ દગલો ૨ નમ્ય ન આપે એવો, સુખ. ૩ ઉપર વર્ણન કર્યા એવા સર્વ શુભવાચો
લેખને-વકોવિદ. ૪ પોતાનુંજ અર્થ એવા વિચાર પ્રમાણે વર્નાર-સ્વગી-ગદી, ફગ-
મરી. ૫ સંસ્કૃત ભાષાના બાવન કોશ છે. ૬ બહેનને પણ બોડી કહી ગાત દે છે.

- એમ કહીને તે આલ્યો, મહને તેને બોલાવ્યો છ;
કપટીલાલ રજો કપટ કરતા, કાવતરું^૧ કરે અહીં નહીં કાવો છ. ૧૮
- મહનમે^૨ત્રી નામ માફ, કપટ કરે કારાગર નાંખું છ;
નાગરવટ નાગર પાસ ન આવે, કહું છું ગુન્હો નહીં સાંખું છ. ૧૯
- તેજમાં લેવાયે બોલાયું નહીં, પણ બડબડતો ત્યાંથી આલ્યો છ;
બેને પૂછ્યું શું કહું લાઇ, લાયે ગીભું બતાવી સંશે ટાળ્યો છ. ૨૦
- હવે કમળાગવરીએ બાણિયું, મામો જુનાગઢ બાય છ;
માધવની સ્તુતિ કરી, વર મેળવજો સામળસાય છ. ૨૧
- માર્યના બાળ અજ્ઞાન શું બાણું, તેમાં વળી સ્ત્રી બાતિ છ;
શ્વશુર^૩ શ્વશ્રુની^૩ માની લેજ્યો, હું માટ સ્તુતિ વિધવિધ લાતિ છ. ૨૨
- એમ સ્તુતિ કરતી જ્યાં બાળા, ત્યાં સેવક તેડેલો આગ્યો છ;
યત્ર લખેલો તેને આપી, વળી મુખ સમાચાર કાઢ્યો છ. ૨૩
- કેાઈ ન બાણે તેવી કળથી, કમળ તું આપજો કરે છ;
જવાળ લઈ શુભ કરીને, વેલો આવજો લાઈ તું ઘરે છ. ૨૪
- ઈશ્વર સર્વ સાફ કરશે, જો તમે ધીરજ ધરશે છ;
સર્વનું મન એમ કહે છે, તમે જરૂર શામળને વરશે છ. ૨૫

વલણુ.

- શામળને વરશે બેની મારી, એમ કહી સેવક બાય રે;
જન પ્રેમાનંદ વરણ્યે, હરે મહિતાનો મહિમાય રે. ૨૬

કડવું ૨૨ સું. રાગ કેદારો.

- મહને દાસ જેહ મોકલિયો, તે તો આવી મે'તાને મળિયો;
સંતને દેખી ધણે ઢળિયો, તે વાતનું વર્ણન કરું રે. ૧

- વણુન કડું હું તેહનું, સુણે શ્રોતા વક્તા જન;
પર્ણકુટી^૧ જોઈ સેવક કચવાયો, વ'વાયો નિશ્ચે તપોધન^૨. ૨
- એવે કો એક સંતે જઈ કંઠે, મેહેતાને સમાચાર;
વડનગરથી કોઈ આવિયો, અનુચર આણીવાર. ૩
- મેહેતા કહે હું જઈ મળું, તમે ઘરમાં બાંધે વે'લા;
એક મનુષ્ય જમનાર છે, જઈ કહી આવોને પે'લા. ૪
- એમ કા'વી મે'તો મળવા આદ્યા, આબ્યા જ્યાં સેવકજન;
તેણે કમળી હુ'એ આજખ્યા નહીં, વળી ઘણા એવા સાધુજન. ૫
- એવે એક સંતે સેવકને કહ્યું, ભાઈ મે'તા આબ્યા પેલા;
દર્શન કરી તે બહુ બાળ્યો, રે હીમે હીક્ષિત હું'ને ઘેલા. ૬
- એમ વિચાર કરે મન માહે, એવે મેહેતાજી તો બાદ્યા;
તમ આવે અમો યયા રાજી, પણ તમે ચિત્ત શે ડાલ્યા. ૭
- શાણે સેવક સમય વરતી, બોલીઓ તેણી વાર;
મા'રાજ મદને પત્ર આપ્યો, સત્વર લગ્ન આબ્યું નિરધાર. ૮
- મે'તી આથે સંતાઈ સુણે, રખે હોય નકાર;
કરૂણાકર કે' કાગળ લાવો, સૌ સમય બાણે વિશ્વાધાર. ૯
- કાગળ કરમા આપીઓ, ચેહેતા વાચે તેહ;
સ્વરિત શ્રી શુભ સ્થાનકે, વસે સંત શિરોમણિ જેહ. ૧૦
- પૂજ્યારાધે સર્વોપમા લાયક, નરસંઈ તમે મહંત;
શામળશા જે બાગાત્ર^૩ મારા, તેને જ્યાં^૪ જોગ ટે'જો સંત. ૧૧
- મુજ 'ધરૂણીએ કા'વિયું, (તેથી) માણક મે'તીને કે'જો;
સર્વ કુટુંબ વળી કુ'વળ્યાઈ, બોલાવી, નાગરથી વેગળા રે'જો. ૧૨

૧ કુપડી ૨ તપોધન-૧૫ રૂપી ધન વાળો-ઋષિ-દીક્ષિત જે પ્રથમ આવેતો તે.

૩ જમાઈ ૪ યયા ગોવ્ય-શ્રિત ૫ મુદિણી-ઓ.

- વડનગરથી લખીત'ગ પદરજ, જે વૃથા કા'વે મદન;
સાષ્ટાંગ દ'ઠવત્ તેના સ્વીકારો, તો પ્રપુષ્પિત થાય મન. ૧૩
- કાલી ઘલી મારી કુંવરી, તેના વિવા' કીધો દીક્ષિતે;
તે કબુલ કરી કૃતકૃત્ય કરજો, સુને ન જાણુજો નાગર રીતે. ૧૪
- કઠોર નઠોર ઢોર ચોર સૌ, શક જેહ ઠગ જગ જેવા;
પ્રથમ આચરણુ આવાં હલ તો, શ્રેષ્ઠ પદ્ધી' આપી કરે કો સેવા. ૧૫
- હરો, એ દુષ્ટોનું વર્ણન કરી, નથી લારતો હું' પત્ર;
સર્વત્રે મળી ભુનાગદથી, જહુ જહુ પત્ર લખીઆ અત્ર. ૧૬
- મારે ભાગ્યે નહીં માટે હું', રાજ કાજે' મળવા ન આવ્યો;
તે દામા કરજો સંત મહંતજી, આ સંજ'ધ મને જહુ ભાગ્યો. ૧૭
- પુરાણ શાસ્ત્રે સાંભળ્યું', કે લક્ષ્મી કે સંતને છોડી;
હું' પણુ નિર્ધન' ભાઈએવો, (પણ) ગર્જ' હોયતો મોકલુ' ભેધતી ઢેરી. ૧૮
- આ લખેથી રખે દુભાતા, આપ જાણો નાગર જ્ઞાતિ નીચ;
લગનીઓ યદને દુષ્ટ આવશે, તમારે તે કરવો પડશે રીજ. ૧૯
- આવા વેવાર ન્યાતે ચાલે છે, રખે મન લાવો આણું;
અમો અજ્ઞાની કંઈ નવ જાણું', તેથી મનમાં સોચું. ૨૦
- અત્ર સરખું' કંઈ કામ કાજ', લખી સુખીઆ થાન્યો;
થોડે દિવસે જાન લઈ આવી, મુજ અ'ધનો કર સા'ન્યો. ૨૧
- આ વાંચી મે'તોજી રીજી, તેને જોજન દેવા ગયા;
મે'તી દીન વાણીએ જોલિયાં, અન્ન નહિ માટે ઉલા રહ્યાં. ૨૨
- મે'તો કે' જાઓ જાણમુકુંદ' પાસે, જુઓ કોઈએ નાખ્યું;
નારી કે' આજ મે' વીણી લીધું', ત્યાં શેષ કશું' નથી રાખ્યું. ૨૩

૧ નાગર આવા જણ્યા હોત તો તેમને મોટી પદીઓ—તોફરીઓ કેાજી આપત.
૨ રાજ કાજના કામને લીધે તેમ મારા નસીબમાં નહિ તેથી હું' મળવા આવી શક્યો નહિ.
૩ પોતે પણ સ ત જેવો દનો તેથી હું' પણ નિર્ધન છું' એમ વિવેકમાં કહે છે. ૪ શીશુઓની
ચર્ચા.

સંત'કે' હું જમી ઉઠ્યો ત્યારે, (મિ) દર્શને જતા' લક્ષ્મી'તા;
પતિવ્રતાએ જઈ જોયું ત્યારે, ખચેર ઘઉં ઢગલી વળી રહ્યા'તા. ૨૪

હવે ઘરમાં આયો મળ્યો, આ દળવા એસે નારી;
આહું વસ નાખવા ધારીને, એક વસન^૧ કાઢ્યું ભારી. ૨૫

સારામાં સાફ નેઈ કાઢ્યું, પછે નાર દળવા' બેઠી;
શ્રોતા બીજી નાગરીમાં ધારો, એ નહિ માત્ર એક હેઠી^૨. ૨૬

વસન નાખ્યું આયું રાખ્યું, નારે ભણ્યું નવ નિહાળે;
પણ જુલું વસનમાં ખારી જાળી, તેથી સેવક સઘળું લાળે. ૨૭

આંહાં^૩ તુસે ખાવાનું કર્યું, તે સેવક જમી નમિયો;
મે'તાં કહે વળી પધારજો, કે'જો, સંદેશે તપ ત્રિવિધિ સમિયો. ૨૮

વાફ કહી વળ્યો અનુચર, તે મન માહે શોએ;
દીક્ષિત મહન મને લાગે છે, અતુર્યમાંથી^૪ પાયે આછે. ૨૯

ધણીને સુઝ્યું ઢાંકણી માહે, પાડેશી થું કરે સુઝે આરશી;
એક દક્ષ-દીક્ષિત મેધાએ^૫ મંત્રી, પછે કો કોની ચાલે પારશી^૬. ૩૦

એમ વિચાર કરતો આવિયો, લાવિયો, મહન મનમાં;
પત્ર નરસંઈનું આપી પાછો ગયો, વાંચી મંત્રી કૂહ્યો તનમાં. ૩૧

કેટલાં વાક્ય વારંવાર જોખ્યાં, કયાં ખંત રાખી પાઠે;
“તમે કો” લક્ષ્મી સંતને તજે, પણ કો માધવ મળ્યે કોણ ઉચ્ચાટે. ૩૨

નાગર વ્રથ નારી તણે, તેમ નથી મોશરી આપ;
નટવર નાગર ઇથ ધારી, ભારી ભણ્યું, હશે નારીનું પાપ. ૩૩

તેમ નથી ભાઈ એહને, ઉઘટી લક્ષ્મી^૭ એની દાસી;
એમ સ્વતંત્ર જોઈ મે' સંગ કીધો, માટે તજો ઉદાસી ” ૩૪

૧ કપડું. ૨ એજ પહેલી ઉતરલી હતી તેમ નહિ પણ બીજી નાગરો. પણ એવી દશાની હતી એમ અર્થ. ૩ રમઝમ-ગરગઢ. ૪ ચાર પાપમાં ૧ એક જોઈએ-તણ પાપાનો-ગાડો-મૂર્ખ. ૫ સમજાવવાનો. ૬ કરપણી-નિરાની એ ઉપરથી કળા ૭ માધવ-કૃષ્ણ કંઈ નારીને વસનથી કે લક્ષ્મી તેમની સ્ત્રી છે અને તેને તેજો દાસી જેવી લેખે છે માટે મે' તેમનો સંગ કીધો છે.

આ પંચ પક્ષિ મોઢે કરી, મદન મનમાં રીઝયા;
મેં અધમોધમે શું કર્યું, વૃથા તાપસને ખીજ્યા. ૩૫

વલણુ.

ખીજ્યો રૂઝિને તેણે કરી, મદન મનમાં દુઃખ ધરે રે;
ભટ પ્રેમાનંદ એમ લણે, વિધિ આવા નાગર વિરલ ઘટે રે. ૩૬

કહવું ૨૩ મું. ગગ મેવાડો.

વારતા સાંલણી હો, જીવન તે સંગે,
લગન આખું કુંકડું હો, નાથ ભગવાન જન ગમે. ૧

હો નાગરની ન્યાતે હો, તમને હમન બહુ હમે;
'પાણી પેલી બાંધો પાણી હો, તમને કેમ કહું અમે. ૨

વિધિને શું કહીએ હો, નાગર ન્યાતે માખ્યાં;
આમે જ્યારે નાખ્યાં હો, જ્યારે નિર્ધન શે સંખ્યાં. ૩

સંતાનપતિને શું કહીએ હો, મુને સંતાન કીધાં;
'બક્તને હાંવવા હો, દેવે ક્યાં કર્મ કીધાં. ૪

નાથ હું થઈ 'નાગરી' હો, તમને દુઃખ દેવા;
'પતિ' હું થી ન બણે હો, 'તમારી' કંઈ સેવા. ૫

સંતાને શાંતા માની હો, તે તો દુઃખ દેશે;
'પત્ની' પતિને કારે હો, (તે) પેણ તમને જોડું કે' છે. ૬

પણ નાથ તમે જાણો હો, શું કરીએ સંકડાં;
ગૃહસ્થાશ્રમ બહુ માઠો હો, બહુ આવે વાંકડાં. ૭

૧ નાગરની ન્યાત જન્મ્યા છો માટે તમને ઘણું દુઃખ પડે છે. તમને કેમ કહું અમે-હું તમને શું કરી શકું ? પાણી પહેલી બાંધો પાણી હો-પાણી આવતા પહેલી પાણ બાંધો-મતલબ કે લગન આખું માટે અત્યારથી એવો તો સાર. ૨ બક્ષા-સંતાન આપનાર. સંતાન આપનાર દેવને શું કહીએ કે મને સંતાન આપ્યાં મતલબ કે ન આપ્યાં હોત તો સાર. બક્તને દુઃખ દેવાને આ સંતાન આપ્યાં તે દેવે સાર કર્યું નહીં એમ કહેવું છે. ૩ છોડતો હોય તો ચાતા-સુખ માન્યું છે પણ તે તો આપણને દુઃખ દે છે. ૪ પત્ની ધર્મ-સતી પતિને કારવા સાર છે પણ હું તો તમને આવું જોડું જોડું કરીને ત્રાસ ઉપજાવું છું.

આબુ' લગન હું'કડું' હો, નથી ઘરમાં અન્ન દાણો;
વડી પાપડ વિના 'હો, 'કો' વિવાહ બય માણ્યો? ૮

નવિન વસ્ત્ર ભેષ્યો હો, જ્યારે વિવા' આવે;
ધી ગોળ સરવે હો, એ દિવસે મંગાવે. ૯

સગાં સંબંધીને હો, તેડી કાષ દેઉં;
હાલદાર સગાં આવે હો, ક'શે થોડું નહિ લેઉં. ૧૦

જેવું હોય તેવું હો, પણ ઘર રંગવું પડ્યે;
થેપી થાપી રાખું હો, પણ જુઓ પેલી, ભીંત પડ્યે. ૧૧

ઢાલી વિના કેમ આવે હો, ગોર હાથા બહુ માગે;
કુંવરબાઈ જાંદરણી હો, કેમ છોડે આબ્યા લાગે. ૧૨

હર દાગીના ભેષ્યો હો, નહીં તો કહે બીખાડ;
ઘોઠા રથ ભેષ્યો હો, થોડામાં થોડું ધારું. ૧૩

કભાચ' ને જામે હો, ભેષ્યો સહુ પે'હો,
ઉપણી જરીનો હો, ઓઢ્યે સામળ ઘેલા. ૧૪

અરે નાથ બૂલી હો, વિચારમા ઘેલી થઈ,
ઉઠો તમે વહેલા હો, શું બેઠા સમરણી' અહીં. ૧૫

જાઓ વેગે હો, દ્વારામતી નગરીમા;
દિવસ વધુ મા ગાળો હો, વાટે રેતી બુગરીમા.^૧ ૧૬

મુને મેણા દે સો નારી હો, માટે દુઃખ હઉ છું;
કોઈ દિન નહિ કહીએ હો, એક વારકી કહું છું. ૧૭

દય કર ભેડીને હો, હું તો માન માણું;
દ્રવ્ય લઈ આવો હો, તમારે પાગે લાગું. ૧૮

વલણુ.^૨

પાગે લાગે લળી લળી, પતિવ્રતા જે નારી રે;
દુઃખ વેઠો તમે નાથજી, વિનતિ સ્વીકારો મારી રે. ૧૯

૧ અગરણુ. ૨ માળા ૩ ચીકસ વગરની રેતી જેમાં જલદી ચલાવ નહિ.
૭૫

કહતું ૨૪ મું. રાગ ગોંડી.

અળખા લાગે લળી લળી પાગે, કહ્યું કરો કંથલ રે;
આંચો વિવા' પાસે મન ઉચ્ચાટે, જઈએ દ્વારામતિ પંથલ. ટેક. ૧

નરસંઈ કે' ગરજે ઘેલીશી જાલે, દારિકાંગો. શું દાટયું રે;
શુ થાપણ મૂકી તે લેવા જઈએ, લામિની લલપણ કાં આવિયું રે. ૨

વિભીષણે' શું થાપણ આપી'તી, લાય પાડવ કેરી લીધી'તી રે;
તેમનું કહ્યું તેમ તમારૂં કરશે, વળી ઉગારી, દ્રાપદી જ્યારે જીધી'તી, કહ્યું ૩

મહેતો કે' વિભીષણને વચન દીધું, માટે મોહન આવી મંજ્યા'તી રે;
પાડવ સગા જાણી કારજ કીધું, ખળ કૌરવ ધારી છળ્યા'તા. લામિની ૪

વાલ્મિકિ' વિદુર સગા નવ જાણું, તેવા ધ્રુવ અંબરીષ પ્રહલાદ રે;
વિશ્વામિત્રને કયા વચન દીધું'તું, પણ બ્રહ્મા' કરી ઉપજાવ્યો ઉલ્હાદ. ૫

એકે' ભજન કર્યું જીએ અંશાવતાગી, તૃતીય પંથને નારદ ઉપદેશ રે,
ચતુર્થને એકાદશી મહિમા, છઠ્ઠાને પુરસ્કરણે સુઝયો દેશ લામિની ૬

નારી કે' નાથ લાખ દેખાડું, કેા' નામ દેવે શું આપિયું રે,
મીરાએ મીરાત' મોહનને શી આપી, તોય તેનું કષ્ટ કાપિયું. કહ્યું ૭

નરસંઈ કે' નામદેવે આપ્યું, પરથમ પય હરિને રે;
પૂરણ પ્રેમ ભક્તિ મીરાં કેરી, માટે તેજયાં તરીને. લામિની ૮

૧ વિભીષણને લ કાનું નામ આપ્યું તે શુ કંઈ થાપણના બદલામાં હતું, અને શું પાડવનું કાર્ય લાંચ લઇને કર્યું હતું. ૨ જ્યારે મહેતાએ સગપણનું કારણ આપ્યું ત્યારે વાલ્મિકિઆદિ સગા નહોતા હતા તેમનું કાર્ય સારું હતું એમ મહેતી ઠી જતાવે છે; વચનની વાત કહેતા હો તો વિશ્વામિત્રને કયા વચન આપ્યું હતું. ૩ તેમને બ્રાહ્મણ બનાવી આનંદ આપ્યો. ૪ મહેતીએ જતાવેલા પુરૂષો ઉપર કૌરવ નૃપ્યા તેના કારણ મહેતો આપે છે ૫ એક જાતનો પ્રયોગ જે વડે ગાયત્રીના મંત્રણ કરેતા મનની સિદ્ધિ થાય છે. ૬ મોટો ભક્ત યદુ દક્ષિણમા સ. ૧૩૪૫ માં થયો જેને કૃષ્ણે ધણીવાર સહાય કરેલી ૭ મીરાબાઇનો જીવ ઉગાર્યો હતો તેણે કથી મીરાત (જગીર-હકરાત) આપી હતી. મહેતા એ બે ઉપર પ્રશ્ન પ્રસન્ન થવાનો કારણ આપે છે.

અળમિલ^૧ નામકિ^૨ને^૩ પુશ્વલિ^૪, કળીર^૫ અને રોહીલાસ^૬ કે; ૧
તેણે નાથ કહ્યા^૭ શું આપ્યું^૮ સોફ^૯ નહીં કરો^{૧૦} નારી નિરાશ^{૧૧} કહ્યું^{૧૨} ૯

મરણ^{૧૩} સમે નારાયણ^{૧૪} નામે, અળમિલને કીધી સાય^{૧૫} રે;
કામની કીર મિથે તો તારી, ખીજા સંત મહંત કેવાય. ભામિની^{૧૬} ૧૦

મેહેતી^{૧૭} કહે હું કેઈ^{૧૮} પેર સમજ્યુ, તમે ત્રિકમને^{૧૯} કહો શોભી^{૨૦} રે;
રજનું^{૨૧} ગજ આપે ગિરિધારી, અદોષને દોષ ન રે શોભી કહ્યું^{૨૨} ૧૧

લોભ^{૨૩} નિર્મેલો^{૨૪} ચલાવાને માટે, પોતે લોભી થયા છે રે;
રજ કેા આપે ત્યારે ગજ આપે, એ વેણ તમે કહ્યા છે. ભામિની^{૨૫} ૧૨

મેહેતી^{૨૬} કહે મોટા, મોરારી, તમને અમો કેમ પોતું રે;
આ કાર્ય^{૨૭} કેરો ઉપાય કરો, બોખ વરેડુ નાંખો સોતું. કહ્યું^{૨૮} ૧૩

નરસહયો^{૨૯} કે^{૩૦} એની મેળે યાશે, ચિંતા ચિત્તથી કાઢી નાંખો રે;
રજ આપ્યું^{૩૧} હશે તો ગજ આપે, નહિ તો આરિયતિમાં શું કંઈ^{૩૨} બોખો. ભા^{૩૩} ૧૪

આવા બોલ જ્યારે નાથે કહ્યા, ત્યારે નારી મહાદુઃખ પામી રે;
કૂવાડે કાપી કઢળી^{૩૪} જ્યમક^{૩૫} પે, ત્યમ લોન થઈ ઉભી સ્વામી સામી. કહ્યું^{૩૬} ૧૫

૧ કનોજનો એક બ્રાહ્મણ જેણે મરતી વખતે પોતાના નાના દીકરા નારાયણનું નામ લીધું તેથી તેનો મોક્ષ થયો—જો કે તે કુટુંબ કામો કરતો હતો. ૨ નામની (૧) ૩ ગર્ભિકા—પોપટને રામનામ શીખવતા મોક્ષ થયો છે ૪ સુપ્રસિદ્ધ છે—એ નામનો ધર્મ સ્થાપનાર મૂળ પુરુષ ૫ હરિશ્ચંદ્રનો પુત્ર. ૬ જીને નિરાશ કરો તે સારું નહિ. ૭ કેાઇ પશુ પ્રકારે મેહેતા કબજે ન આળ્યા ત્યારે મેહેતી કહે છે કે ત્રિકમને—ભગવાનને તમે ઉપર પ્રમાણે કહે-છો તેથી તે લોભી કરે છે એ હું શી રીતે સમજી શકું, કારણ રજનું ગજ ઇશ—જે થોડું આપે તેને તે ઘણું આપે છે એવા અદોષ ભગવાનને દોષ આપવો એ શોભતું નથી ૮ મેહે-તીએ ઉપનું વાક્ય કહ્યું ત્યારે મેહેતા કહે છે કે લોભ (આકાંક્ષા)—પ્રપ ચ—સ સાર—નિર્મે-લો કર્યો છે માટે તે ચલાવના પૂરતા પોતે (ભગવાન) લોભી થયા છે. મેહેતા કહે છે કે વળી તેમજે કહેા છે કે ' રજ કેા આપે ત્યારે ગજ આપે ' મતનમ આપણે રજ પણ આ-પ્યું નથી તો ગજ કયાંથી મળવાનું છે. ૯ મેહેતી કહે છે કે તમેા મોટા મોરારી (ભગવાન જેવા) છો તેથી તમને હું શી રીતે પહોચી શકું—નાદર્શી છતી શકું. આ કાર્ય કેરો ઉપાય કરો—આ કામ (વિવાહનું) કેમ થાય એનો ઉપાય કરો અને બોખ—ડોલ અને વરેડુ—દોરડું સોતું—સહિત—સાથે દોરડા સાથે ડોલ કૂવામાં નાંખો—એટલે બોખ વરેડું કૂવામાં જવા દો—મતલબ કે સમજું તકેરારી બોલવાનું જવા દો અને કાર્ય થાય તેમ કરો.

રૂધિર' ઉઠી શરીરનું ગયું સહુ, તેથી, કીસે ઘણી પીળી રે;
શિથિલવિથિલ બંધ થયા સર્વે, કષ્ટે ઉભી નાગરી રીળી. કહ્યુંં ૧૧

કપોળ ઉપર પ્રસ્વેદ ધયો બહુ, મન ઉભરાતું ન જ'પે રે;
ચોધારે અશુ કપોળ ઉપરથી, કુચ ઉપર પડે માટે ક'પે. કહ્યુંં ૧૭

દીન થઈ શાણી ગલિત થઈ વાણી, વાયુ વૃક્ષ પાડે તેમ પડતી રે;
મન કચવાયે અમુઝણ થાયે, નાથ ન બાણે જ્યેમ રહતી. કહ્યુંં ૧૮

આવી સ્થિતિ જોઈ પડેવી ઉઠાડી, નરસંઘ કે' અમે જઈએ રે;
ટોપી માળા તંબુરે લાવો, તમ કાર્ય યાવતો સુખી થઈએ. લામિનીં ૧૬

પતિવ્રતાએ પતિ વચન માન્યું, માગેહું આણી ઝટ કીધું રે;
સાજ સજ્જ સંત ત્યાંથી સોઢ્યા, પ્રયાણું પ્રભુને મળવા કીધું. ભાં ૨૦

વલણુ.

મળવા કીધું મન મોહનતે, ધન અર્થે ધરણીધર પાસે બંધ રે;
જન પ્રેમાનંદ વર્ણવે મહિમા, વાટે સમાચાર શા યાય રે. ૨૧

કહેવું રપ સુ. રાગ દેશાખની ચોપાઇ.

આલવા મે'તે નિશ્ચય કીધો, મેહેતીએ જાણ્યું મનોરથ સિધ્યો;
પુઠ જોઈ નાથની નારી રીઠી, હસવા લાગી પાડોચણુ ગીણ ૧

તેનું મન માંહે નવ ધરિયું, ભજવા બેઠા તેણે કામ સરિયું;
મેહેતો માર્ગે વિચારજ કરતા, ધિષ્ટ અવતર્યો દુઃખ દેવા ભરતા. ૨

વૃથા વિનતાને કહે જઈએ, શું આપી વિસર્માં તે જઈ લઈએ;
ગરજે સ્ત્રીએ કીધા ઘણા વેષ, (ખોટી) દયા આણી નહીં કંઈ ભેશ. ૩

૧ મેહેતાનાં વચન સાંભળી લોહી ઉઠી ગયું તેથી પીળા (રીળા) દેખાવા લાગી શિથિલ વિથિલ છં—જાણે માત્ર ભાગી ગયાં હોય એવી થઈ ગઈ અને દુઃખ પામેલી એવી થીળા (ગરીબ) નારી ઉભી રહી ૨ કપોલ—કપાલ મતલબ કે મોઢા ઉપર પસીનાના ઝેન થયા અને તેનું મન ગભરાતું ને જગાપણુ જ પ વળતો નહોતો. ચોધારે છં—આખોમાખો ગપા-ટાખંધ અશુ-આશુ કપોલ—ગાલ ઉપર થઈને કુચ—સ્તન ઉપર પડતા દર્તા તેથી તે કપતાં દર્તા ૩ મયન—જવુ. ૮ ભરણુ પોષણુ કરનાર વિશ્ણુ.

ભાર ભાર રે' ત્યા સુધી સાડું, નાથ 'કહી' ના રીઝે માન જશે માડું;
સંતની, કરે શામળો નિશ્ચ સા'ય, પછે અધીરા થઈ કેમ જવાય. ૪

ચાલો ઘેર બેઠા બહુએ હરિ, ખોટી દયા રહી એટલી ધરી;
એમ વિચારી, પાછા વળતા, વળી નારી દુઃખે મે'તા ખળતા. ૫

મુજ નારી સર્વ નારીમાં એટ, વેષ નવ લહે નહીં કંઈ નેટ;
લાંબ્ય એના 'મોંને જઈએ, જંદુરાય માને સો જઈ કહીએ. ૬

એમ વિચારી વળી ચાલ્યા, શુકન સારા સારા મે'તે લાગ્યા;
વળી વિચાર મન માહે થયો, (ગરજે) જોવિંદ પાસ ન કેા સંત ગયો. ૭

'ત્યારે માડું તે કોણ ગણું, ભવને જઈને લાંબ્ય લગવંત બહુ;
મંદિર જાવા જેવે પાછા વળ્યા, (એવે) દીન બોલ અળખાના સાંભળ્યા. ૮

ત્યારે વળી દ્વારામતીની લીધી વાટ, એવે થયો મન માહે ઉચ્ચાટ,
એમ આવ(અમન) હીંઠાણે ચઢ્યા, વેગી શુકન જોનાર સામા તહ્યા. ૯

તેમણે ચાલુકત વાયક ભણિયુ, તેથી દીન રૂપ મહેતાનું બણિયું;
પછે મનને કરી ઘણું ધીટ, ચાલ્યા નારા સામી કરી મીટ^૧. ૧૦

(જેમકે) આખી રાત ઢળી કુલડીમા વાળે, (તેમ) મે'તાત્રીસરા પો'રે બાગોળ બાળે;
એવે અંતવાસીએ^૨ દીઠા મે'તા, ચાલો બોલાવીએ માહો માદ્ય કે'તા. ૧૧

પશુ ઉતરડતા ઉતરડતા આંખ્યા, દુરગંધે જાય ન મનથી ભાંખ્યા,
તે કે' મા'રાજ 'અમ 'સેર' પધારો, ઝુંપડી પાવન કર્યા પુઠે સધારો. ૧૨

ઘટિકા બજન કીર્તન કરજ્યો, અતિ શૂદ્રના^૩ અંધ કંઈક હરજ્યો;
નમન દ્રવ્ય કર જોડી કરતા, રખે ધારો નાગરથી એ નરતા. ૧૩

'સંત હોયે દયાળુ અપાર, વિસયા કાર્ય જઈ બેઠા તેને દ્વાર;
'ઈહવી' છ'ધરી, વસહી, વસલો બોલાવી, કોઈ ન આવે તેને લાવે મનાવી ૧૪

૧ નિષ્ઠા વગરની-અધમ જે વેષ (દોંગ) લહે નહિ. ૨ જવા આવવા રૂપી દીશિએ ચઢ્યા-મનમા જવુ કે ન જવુ એવી ગઢવાગ થવા માંડી. ૩ નજરને નાક સામે ડરાળી (આડું અવળું ન જોતા) તે ચાલ્યા. ૪ પરવાડે રહેનાર ઢેક ભગીવા. ૫ અત્યજ. ૬ અત્યજનાં નામ.

હાથકે હાહુના^૧ 'કે'નારે ભરી સભા, મે'તા નવ તથરે નાગરી પ્રભા;
ઉઘાડે છોગે ભજન કરતા ચોભે, વાટે જતાં નાગર 'ભેવા થોભે. ૧૫
અંત્યજકે' ભગત ભજન કરિયે, જે બોલ મુણેથી અધમોધમ^૨ તરિયે;
એવે મે'તાને સાંભરી આબુ^૩, અરે નારી કાર્યાર્યે મે' ન જવાયું. ૧૬

લાબ્યતી અહીં બેઠા બોવિંદ ગાઇએ, શીઠ અવિધાસી થઈ ત્યાં તજઈએ;
(એને) ગરજ હશે તો આપશે આણી, એમ કહી તુણુરે લીધો પાણી.^૪ ૧૭

રાગ સામેરી.

શાંતાકાર^૧, ભુજગશયન, જેને, પદ્મનાભ કહીએ સુરેશ રે;
વિધાધાર, ગગનસદૃશ, વળી, મેઘવર્ણ શુભાંગ જેનું બેશ રે. ૧
લક્ષ્મીકાંતમ્, કમલનયનમ્, સ્વયંભૂ કહે, હરિ આનાદિ રે;
સાક્ષી^૨ કૈનર^૩, ને હૃષિકેશ^૪ કહીએ, વિધાકર^૫ પ્રભાપતિ^૬ ભૂતાદિ^૭ રે. ૨

૧. સાસુના. ૨. અધમથી અધમ-હિતરતા ૩. પાણી-હાથ. ૪. ભજનના આરંભમાં મેહેતા રૂપિત કરે છે:—

નિશોક.

શાન્તાકાર મુજગશયન પદ્મનાભ સુરેશ ।
વિધાધાર ગગનસદૃશ મેઘવર્ણ શુભાંગમ્ ॥
લક્ષ્મીકાન્ત કમલનયન, યોગિમિર્ચ્યાનગમ્ય ।
ઘંદે વિષ્ણુ મઘમઘહરં હર્ષે લોકૈકનાથ ॥

અર્થ—શાંત આકૃતિવાળા, સર્પની ઉપર પોહનારા, નાભિમાં કમળવાળા, દેવોના ઇશ્વર, વિધના આધારભૂત, આકાશની પેઠે અસિદ્ધ, મેઘ જેવા સ્વામી રંગના, કલ્યાણ રૂપ અંગવાળા, લક્ષ્મીના પતિ, કમળ જેવાં નેત્રવાળા, યોગીઓએ અધ્યાનથી જીજ્ઞાસુ તેના, ભવ-સંસારના ભગને હૃદયના, સર્વ લોકના એક તાથ-પણી એવા વિષ્ણુને દુઃખ દન કરે છું.

ઉપર પ્રમાણે મૂળ શ્લોક છે તે દરેક પુરાણ, કથા કે ભજનના આરંભમાં બોલવામાં આવે છે તે શ્લોકનો ભાવ લઈ મેહેતા અત્રે ભજન આરંભમાં ભગવાનની પ્રાર્થના કરે છે. ૫ બહુ જાણીતો. ૬ યાત્રી. ૭ સર્વ પ્રાન્દિઓના નિયામક ૮ જગતના આકાર ૧૫. ૯ ખડા. ૧૦ પરમેશ્વર.

માધવ^૧, મધુસૂદન^૨, વિશ્વરેતા^૩, પુંડરીકાક્ષ^૪, ને મહાતપ^૫, જેહ રે;
 રૂદ્ર^૬, ઉપેન્દ્ર^૭, જનાર્દન^૮, પોતે, વિરાટ^૯, ને વામન^{૧૦}, દેહ રે. ૩
 મહાધૃતિ^{૧૧}, અને મહેશ્વાસા^{૧૨}, મહીધરા^{૧૩}, હંસા^{૧૪}, અનિરૂદ્ધા^{૧૫} રે;
 ગોવિંદા^{૧૬}, સત્યધામા^{૧૭}, જે ચંદ્રાસુ^{૧૮}, વાયરપતિ^{૧૯} અને સિદ્ધિદા^{૨૦} રે. ૪
 સહસ્રાક્ષા^{૨૧}, સહસ્રપાત^{૨૨}, નારાયણ^{૨૩}, શિખંડી^{૨૪}, જેહ અપાંનિધિ^{૨૫} રે;
 સુદર્શના^{૨૬}, પદ્મગર્ભા^{૨૭}, પોતે, શત્રુઘ્ના^{૨૮}, વિશ્વાત્મા^{૨૯}, વિધિ રે. ૫
 હું અદ્ય આશુપવાળી મનુષ્યભતિ, નામનો કેમ! લહું પાર રે;
 સહસ્ર મુખે સ્તવતાં શેષ હારે, ત્યારે મુજ પામરના શા હાર રે. ૬
 કાહું, યે'હું જેમ બાળક ગોલે, તે સમજી લે માતા રે;
 હું રંક સેવકની સા'ય તો કરજ્યો, તમે મોટા વિધાતા^{૩૦} રે. ૭
 અનેકની સા'ય અવનિપર કીધી, તે ઘડી ઘડી શું હાથું રે;
 દ્રવ્ય વિના ઘેર હુંથી ન જવાયે, રાજ લાજ રાખજ્યો ખરું લાખું રે. ૮
 લાજ રાખજ્યો એ શપ્દેથી, નારાયણ ઝટ આંબ્યા રે;
 પાંડવ જાદવ સરવેને તેડી, લક્ષ્મી આવજો સમાચાર કા'ંબ્યા રે. ૯
 વલ્લભ.

સમાચાર કા'ંબ્યા જોને લાંબ્યા, આંબ્યા પાંડવ દ્રૌપદી સાથ રે;
 વૃદ્ધ યૌવન યાદવ આંબ્યા, આંબ્યા રતિ^{૩૧} સહ રતિનાથ^{૩૨} રે. ૧૦

૧ મા-લક્ષ્મી+ધવ-પતિ અર્થાત્ વિષ્ણુ. ૨ મધુ નામના દેવને મારનાર શ્રીકૃષ્ણ. ૩
 બ્રહ્મા. ૪ કમળ સરખાં નેત્રવાળા-વિષ્ણુ. ૫ વિષ્ણુ. ૬ શિવ-સંકર. ૭ વિષ્ણુ. ૮ વિષ્ણુ. ૯
 બ્રહ્માંડ સ્થૂળ દેહનો અભિમાની આદિ પુરુષ-વિષ્ણુ. ૧૦ અસિરાજને માટે એક વિષ્ણુનો
 અવતાર-અક્ષિને માટે ઠીંગણું ૩૫ ધારણ કર્યું હતું એવા વિષ્ણુ. ૧૧ તેજોમય મુર્તિ ૩૫-વિષ્ણુ.
 ૧૨ ધનુર્ધારિ-વિષ્ણુ. ૧૩ પૃથ્વીને ધારણ કરનાર-પ્રભુ. ૧૪ પરમાત્મા. ૧૫ જેનો વિગેધ
 થઈ શકે નહિ એવા પરમાત્મા. ૧૬ વિષ્ણુ; કૃષ્ણ. ૧૭ સત્યના ધામ-પર ૩૫-ઈશ્વર.
 ૧૮ ચંદ્ર + અસુ; ચંદ્ર-મધુર્ધિર ૨૦+અસુ-પ્રાણ એટલે મધુર્ધિર ૨૦ છે વાહાણો જેને એવો
 કૃષ્ણ. ૧૯ વાણીનો જે સ્વામી-ગૃહસ્થતિ-ઈશ્વર. ૨૦ સિદ્ધિ આપનાર-મોક્ષ આપનાર
 અથવા આ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય આપનાર-ઈશ્વર. ૨૧ હજારો આંખો વાળો-વિષ્ણુ.
 ૨૨ હજારો પગ વાળો-વિષ્ણુ. ૨૩ વિષ્ણુ. ૨૪ મોઢુપિર ૨૦ જે બાળ ધારણ કરવા વાળો
 -કૃષ્ણ. ૨૫ વિષ્ણુ. ૨૬ સુંદર છે દર્શન જેવું એવા વિષ્ણુ ૨૭ શત્રુઘ્ન-બ્રહ્મા-
 પરમાત્મા. ૨૮ શત્રુને મારનાર-કૃષ્ણ. ૨૯ વિશ્વનો આત્મા-બ્રહ્મા-વિષ્ણુ. ૩૦ જહાદેવ;
 વિષ્ણુને પણ વિધિ કહેવાય છે. બ્રહ્મા-સર્વે રચનાર. ૩૧ પ્રભુ (કામદેવ) ની સ્ત્રી.
 ૩૨ રતિનાથ-કામદેવ-પ્રભુ.

કડવું ૨૬ મું. રાગ મેવાડો

માથને તેડી નાથ આઘ્યા રે, યોગમાયાને^૧ કે' ભગવાન;
હારામતિ જેવા મદન રચો રે, મેહેતા રહે જે સ્થાન. ૧

બાગ બગીચા સુદર કરજ્યો રે, રજો ભૂલો તમે કંઈ;
જે આજ્ઞા થઈ તે પાશું રે, કહી દેવી જીનાગઢ ગઈ. ૨

ગરીબ ગરબાંની કુંપડી રે, તે તો વાચે ઉડી ઉડી નાથ !
ભાવ્યાં તૂટ્યાં છાજના જઈ રે, છોળખ ઘર ત્યાં થાય ! ૩

એમ નિમિષ^૨ માત્રમા ફરિયું રે, નવે સદન^૩ નવનિધિ^૪ ભરાય !
કોઈ અગિત થાય, નૂતન^૫ દેખીને રે, તેને જોત્રમાયા સા'ય. ૪

સમ રૂપિ પ્રદક્ષા ઇંદ્ર ભૂલ્યા રે, અંદ્ર રૂંદ્ર ને ગિવ મા'રાજ;
તો કોણ ગજુ માનુષી દેહનું રે, બધા વિચાર્યા ચે'લાંના દાજ. ૫

કોળી કાછિયા માછિયા જે હતા રે, તે તો યયા નાગર વર્ણ;
અશર્ણુ શર્ણુની ગાયા ચોરી રે, યયા નીચના ઉંચ નાગર ધર્ણુ^૬ ૬

ત્યાં નાગરવાડો સુદર થઈ રહ્યો રે, ચિત્ર વિચિત્ર મીનાકારી કામ;
નીચા ઉંચાં સદન શોભતા રે, તેમાં સદુષ્ટી ઉંચુ મેહેતા કેવું ધામ. ૭

(વળી)ળીળં સમ સદન તેની હારનાં રે, તેનાં કહી જતાયું નામ;
અનિરૂદ્ધ જોખા પાંડવ દ્રૌપદી રે, ગકરધ્વજ^૭ રતિ લક્ષ્મી ને રયામ. ૮

જો આઠેના અવાસ જીજવા રે, વળી ળીજી શત શાતાકાર^૮ નાર;
તેમાં લક્ષ્મી આદે અષ્ટ પટરાણીજો રે, તેમના સદનની સરખી દાર. ૯

આમાં મુખ્ય નાયકનાયિકા કહી રે, વળી સાત્યકિં^૯ જોધવ^{૧૦} જેવા હરિદાસ;
જો નાગર યયા નારાયણ મરજીએ રે, પ્રમુખાલ્યા મે'તાની પૂરવા આશ. ૧૦

૧ વગન ઝમવાની ભગવાનની મમિ અથવા દુર્ગા ૨ આખના પદમગમા ૩ નર
૪ કુમેગના નર જાનના ભગત પનવ ૫ ધગની-ગૂંડી ઉપર ૭ મમદેર-પ્રધુસ(કૃષ્ણના પુત્ર)
૮ કૃષ્ણની ૧૦૮ ત્રીજીએ તેમા નાહ ૫૨-નાણીઓ ૯ સાત્યજી-સુધના પાદવ મેનને
અમિપતિ-અર્જુનને મિત્ર ૧૦ કિલ્લ-કૃષ્ણને વડાને મિત્ર

ત્યાં જોઈ બે સહસ્ર સંહારી^૧ રે, ઉભી^૨ મેહેતી પાસે જોડી હાથ;
કહે માણ આસા શી કરો રે, હમણાં ત્રુક્યા જાણો દીનોનાથ. ૧૧

દેવાંગના જેવી દાસી નિર્ખીને રે, (મેતી) મંદિરમાં જઈ આસન જોળે તેને કાજ;
સાદડી કે વસન^૩ જડે નહીં રે, જ્યાં ત્યાં જીવે લક્ષ્મીબાઈનું રાજ. ૧૨

મેહેતી મનમાં સોચે ઘણું રે, અરે આ શું થયું ત્રિલોચન પાળ;
કુંવરી કુંવર વેરાગી ક્યાં ગયાં રે, નથી નાથ માટે નાથ લ્યો સંભાળ. ૧૩

રામા રાણી જેવી સર્વ મળી રે, તે કરવા આવે ઉલટું માઈ કામ;
આ સ્વપ્નું કે પ્રમ નિથે હશે રે, અરે પણ ક્યાં ગયું માઈ છર્ણુ ધામ. ૧૪

એમ વિચારે એવે દાસીએ રે, નવીન વસ્ત્ર કરાવવા માંડ્યાં પરિધાન^૪;
એવે સુખપાલમાં ગેસાડીને રે, કુંવર કુંવરી સેવક લાવ્યા હેતા માન. ૧૫

કુંવર જઈ માત ચરણે નમ્યો રે, કુંવરબાઈ ઉભી જોડી જીર્મ^૫ હાથ;
સંતાને સંશય સર્વ જાગીઓ રે, માણ ત્રુક્યા ચોદ લોકનો નાથ. ૧૬

સંશય ટળે શાતા થઈ રે, નૂતન વસ્ત્ર ક્યાં પરિધાન;
ઉઘોઈકે અંધોળ કસાવતી રે, અગર ચંદન મહીં દેતી દાસી માન. ૧૭

એમ ઘણાક કાળ નિર્ગમન થયો રે, મેહેતીને સાંભર્યાં પોતાના સ્વામ;
મેં અભાગણીએ શીદ મોકલ્યા રે, અવિશ્વાસણીએ જાણ્યું ન થાશે કામ. ૧૮

મારગે મહાદુઃખ પામશે રે, દોરી તુંબડી લીધી નથી સાથ;
લાલ્ય જરૂએ જઈ નિર્ખીએ રે, કંઈ આવતા દીસે છે નાથ. ૧૯

જરૂએ જાંખી જોતાં જીવતીને રે, દુષ્ટે આવ્યા નવ નવા અવાસ;
અરે છું પડીએ સર્વ ક્યાં ગઈ રે, આ નાગરવાડો ક્યાં અમારી પાસ. ૨૦

હું ખારીએ બેસું નિહાળવા રે, નહીં તો જૂલા પડશે ભરતાર;
પર્ણકુટી ઘણું જોળશે રે, પણ ક્યાંથી જઈશે તે ઘરખાર. ૨૧

એમ વિચારી ખીતાં ખીતાં આસા કરી રે, દાસને કે' જાવ ઉભા રહો ખાર;
મારા નાથ સંત વેષે આવશે રે, તે આવ્યે મને જોલાવો નિરધાર. ૨૨

હાંછ હાંછ કહી તે ગયા રે, એક બે ત્રણ ને વળી ચાર;
હવે મેહેતા ભજન કરી પરવારિયા રે, ત્યારે મૂક્યું અંત્યજ કેરું દાર. ૨૩
ઘેર જતા પગ ઉપડે નહીં રે, તેમ ન દારામતિ ભણી જવાય;
ઘરુણીને ઉત્તર દેવો જોળીને રે, ઘર ભણી મેહેતો પાછા જાય. ૨૪
આખું ગામ ભટકયા પણ જડી નહીં રે, પર્ણકુટી કે પોતાની નાર;
જે સ્થાનકે રહેતા હતા રે, ત્યાં તો દેજે ઘણું ઝાકઝમાળ. ૨૫
દૂરથી દેખી પાછા વળે રે, પણ વળી આવે ત્યાંના ત્યાંય;
એમ રાત્રી ભમતાં ગઈ રે, પ્રભાતે પ્રકળ્યા પ્રભાકર^૧ રાય. ૨૬

વલણુ.

પ્રભાકર ત્યા પ્રકટીઆ, મેહેતો જહુ વિરમે ચાપ રે;
જન પ્રેમાનંદ વરણુવે, હવે મેહેતા તણા મહિમાય રે. ૨૭

કડવું ૨૭ સુ. રાગ સામેરી.

આખી રાત્રી અથડાતા મે'તા, ઉભગરે આંખો બળતી રે;
ફરી ફરી ત્યાના ત્યાં આવે, વૈભવ જોઈ જવાની વૃત્તિ ખળતી રે. ૧

જેહુ કહી સ્વપ્ને નવ દીકું, તે પર્ણકુટી જઈને આબ્યું રે;
વિવિધ રચના નિહાળે ખરા પણ, પરિવાર પર્ણકુટી ગયે ન ભાબ્યું રે. ૨

ભવ્ય ભવન ભક્તરાજે દીકા, ચોભીતા સમ માળ રે;
હું સ્પર્શ કરશે ગજનને, કનક કળશ ઝાકઝમાળ રે. ૩

છાંતં ગરુખાં ને શવડી, અગ્રાશી અટારી જળી રે;
વિચિત્ર ચંદરવા ચોક માંહે, (મે'તા કે') અહીં રહે હો ભાગ્યશાળી રે. ૪

પગસાલ માહે સામ સામા, પાટ બેસણુ દાળી રે;
ભારસાળ યાલલા કઢેરા, તરીઆ તોરણુ ખરવાળી^૨ રે. ૫

છે મીનાકાદી કામ ભારે, કનકમય સુ'પડી કામ ધામ રે;
(મે'તા) વિચારે આ રચના કાણે દીપી, વિવિધમો^૩ જેવાં અહીં કામ રે. ૬

વસન વાહન લાજન લોજન, ભૂપણ ભય ભંડાર દે;
ચમરીનાં ચામર છત્ર બિરાજે; વર્ણવતાં હારે વૈજરી નાર દે. ૭

સ્ફટિક^૩ મણિયે ચોક જલ્યા છે, અમરાવતી^૪ વૈકુંઠ^૫ હારે ત્યાંય દે;
મહિ દાસ દાસી આવેજાવે, જાણે ઘન^૬ સમે ચપળા^૭ આધી પાછી યાય દે. ૮

વિશ્વકર્મા^૮ ઈંદ્ર પ્રદ્યા, ભૂલે ભુવનનો જોઈ ભાવ દે;
માણક મુકતા રત્ન હીરા, ઝવેર ઝાંક ઝંખાળ જડાવ દે. ૯

લોટી લોટા ધડા ગાગર, તે સર્વ સુવર્ણનાં પાત્ર દે;
એ વૈભવ આગળ કોને મૂકીએ, કુંજેર ધનાઢ્ય ત્યાં કોણુ માત્ર દે. ૧૦

હીસે શૈયા સુખડ કાષ્ટની, ચરચું ચો દિશ મૃગમદ^૯ વાટી દે;
હંસ પીંછના તળાઈ તકીઆ, પચરંગી હીરની પાટી દે. ૧૧

શત સહસ્ર સહચરી કરે સેવા, ઉચે અરુણે જોડી ચોક નાર દે;
મેહોતો ધીંતા ધીંતા નિહાળે, ક્યાંથી કુંવરણાઈ ચમ કુમાર દે. ૧૨

એવે એકે દાસીએ નિરખ્યા, તેણે જોયા ગાંડી મીટ દે;
(મે'તા) પૂછવું નિશ્ચે કરી ત્યાં આબ્યા'તા, ભય ભુક્ત હુકે કરી ધીટ દે. ૧૩

પણુ જંચારે દાસી નિહાળી રંહી, ત્યારે નાઠા મે'તા ઉભી ચેરી દે;
પણુ વળી પાછા ઉભા રહ્યા, તર્ક વિતર્ક રાખ્યા ચેરી દે. ૧૪

વળી વિચાર કરી વળીઆ, (નવીન) નાગરવાટો અવલોકે ચિત્તધરી દે;
મે'તા ધરણ આણી સર્વ જોતા, તે સદન પાછળ ફેરા ફેરી દે. ૧૫

પછે સંત પલ્યા સાંસામાં^{૧૦}, વિચાર કરે વેગળા જઈ દે;
આ અવાસ અહીં ઢાણે કીધા, પર્ણકુટી મારી ક્યાંકું ગઈ દે. ૧૬

મયદાનવ^{૧૦} વિશ્વકર્મા કૃતિ હીસે, પુરૂષ પામર શું કરે દે;
નારી વેરાગી પુત્ર પુત્રી કહી, મે'તા વામ દક્ષિણ ફેરા ફેરે દે. ૧૭

૧ વાસણ. ૨ વાણીનો એક પ્રકાર, જેનો કંઠાદિ સ્થાનેથી ઉચ્ચાર થાય છે. ૩ હીરા જેવો સફેદ ચળકતો પથ્થર. ૪ દેવનું નગર-ઈંદ્રપુરી. ૫ વિષ્ણુનું ધામ. ૬ વરસાદ. ૭ વીજળી. ૮ કસ્તુરી. ૯ સંસયમાં. ૧૦ મયાસુર દેવ.

અહીં કીર્તિ^૧ જોલે ઇલ^૨ ઠોલે, હયશાળામાં હિંસારવ^૩ હય કરે રે;
 દાસી કનક કળરા રીરપર ધરી, આગમન કરવી પાછી ભરે રે. ૧૮
 કંઇ કુંકલિ વાળે મૃદંગ ગાળે, ચો^૪ સમાજ નાગર ફેરા રે;
 દાલ ઢમકે ધુધરી ધમકે, ગાન સુણે ચકે ટળે ફેરા રે. ૧૯
 આ ધાગ જોઇ પીમંતનાં,^૫ મે'તો મનમાં દુઃખ ધરે રે;
 પર્ણકુટીની ચિતા ચિત્ત નહીં, ખટલો સંભારી આંખે નીર ભરે રે. ૨૦
 તુળસીમાળા ગોશાળા ગઇ, મારી સેવા જોઇકની ગઇ સાફી રે;
 ગોપીચંદન રમણ રેતી છાયાં, સખીઓ ક્યાં ગઇ ભાપડી રે. ૨૧
 મે' ભયવા જઇ જનપતિ દુષ્ટો, પડ્યો પ્રાણ કર્મખીન રે;
 કુટુંબ વિટંગની વેઠના પ્રકટી, હે દેવા ઉગારો હીન રે. ૨૨
 એમ સંકલ્પ વિઠલપ માંડ્યા, વળી આવાગમન હીંદોળે ચઢ્યા રે;
 માણક મેહોતી વાટ જોતાં, સ્વકંથ મીટે^૬ ત્યાં પડ્યા રે. ૨૩
 જોઇ મે'તી ઉઠ્યાં કે દાસી ઉઠી, સતી જતી પતિને તોડવા રે;
 મહામતિ અતિ તરિત ગતિયે, ગઇ દુઃખ અધઝોઘ ફેડવા રે. ૨૪
 લોળી ભામિની ગજ ગામિની, અલિલાધ મનમાં ધારતી રે;
 આયુત^૭ દાસી આસપાસે, મેહોતે ભણ્યું આવી ભારતી^૮ રે. ૨૫
 એવે સહચરી સર્વ પીંટી વળી, મે'તી લાગે મેહોતાને પાથ રે;
 અર્થન કરી અડવાને જાયે, ત્યાં મેહોતો નાઠા જાય રે! ૨૬
 ધર ધર ધુજે ને કંઠ નવ મુજે, પડ્યો તંબુરો ને ટોપી રે!
 'સહકંપ' ગોઘ્યા મે'તો મુજે, ગું મંડળિક મરજાદા લોપી રે. ૨૭
 આ જુનાગઢમાં આણ વસ્તે, મંડળિકની મહોટી રે;
 સોઆરાજમાં જોર સોગોનું, મૂકો, રીદ કરો જોટી રે! ૨૮
 આ ગરબડ મુણી ધાઇ આવ્યા, નવીન નવ દશ નાગર રે;
 પાગે પીનાંગર ભરાતું અક્કી, ત્યાં આવ્યા મટવર નાગર^૯ રે. ૨૯

૧ કીર્તન-કીર્તિ-ગુણીજન કીર્તિ કરી રહ્યા હતા. ૨ દાસી. ૩ જુદિવાન-પરિનનાં.
 ૪ નજરે. ૫ દસ હજાર ૬ સરખતી. ૭ મૂલ્ય.

નાગર દેખી નરસંઘ સમજયો, પકડી કચ્છે મારી થેકડી રે,
હું એકલાને દુઃખ દે નાગર, ગર્વ પરિવારની બેલડી રે. ૩૦

નટવર નાગર હસી ગોઠ્યા, કેમ મત આહીં આગ્યો રે;
નરમંદયો હમ્ત જોડી કહે, (હુંને) દુઃખ દીધે ન હનિ લાવો રે. ૩૧

નારી કહે નાથ મે ભૂલો, હું સી આ પુત્ર પુત્રી એ નાથ^૧ રે;
શામળશાના વિવા^૨ અર્થે, આગ્યા મિત્ર કુટુંબ તેડી સાથ રે. ૩૨

નાથને નિર્ણી નરસંઘ ઘોડયો, ચર્ણુ મુન્તક મૂડી નમિયો રે;
હું માધ^૩ કાંકલો માયામાં ભૂલ્યો, જે દિવસ ફેાકટ બમિયો રે. ૩૩

આ સર્વ દુઃખ મારે માટે, તુજ વિના કેણુ ખમશે રે;
નાગર કેરું રૂપ ધરું રે, તરશે જે તને નમશે રે. ૩૪

વલણુ.

નમશે તને તરશે ભવસિંધુ, દીન બધુ સમયે આવિયા રે;
લળી લળી પાગે મે'તા લાગે, આગે ધણું દુઃખ મમ ટાળિયાં રે. ૩૫

કંઠવું ૨૮ મું. રાગ મારૂ.

મોહને હાથ મે'નાનો આલ્યો, ફેરો જનમ જનમનો ટાળ્યો;
બાજને લઈ ગયા ભવનમા, (હરિ) કે' શુભ રૂપ^૩ મમ રાખો મનમા ૧

ખળ નાગરના છળ અમો ફેડું, મુગા કીર્તન કરો સમયે તેડું;
પુત્ર પુત્રી પત્નીને તમે કે'જો, નામ ન કે'શે જોઈએ તે લેજો ૨

નરસંઘ નમન કરીને ગો'યા, કેઈ પુરુષ રેખાએ તોલ તોડ્યા,
હરિ ગરજ નહીં માટે મુગા રઈ, ગળ્યો લાગે ગોળ ખૂણે ખઈ. ૩

ફરી ફરી પૂછુ કેણુ કર્મ થયાં ઉદે, દીમો નાગર જેવા તમે ભૂદે,
એમ ગોણ કરે ગોવિંદને મે'તા, (એને) નાગર આવ્યા ફરવા જઈએ કે'તા. ૪

મે'તે બક્ષિ વડે જોળણિયા, પાગે લાગી વારાફરતી મંજિયા,
બાઝને પૂછ્યાં ભગવનનાં નામ, ગાડિવ^૪ ગદાધારી શાં કરશે કામ. ૫

૧ કૃષ્ણ ૨ મુઢાવ-દમ વગરનો ૩ મારૂ રૂપ જાનુ રાખજો ૪ ભૂદેવ-આલણુ-
ભૂમિના દેવ. ૫ અર્જુન ૬ જીમ

રતિપતિ^૧ ધર્મ નકુલ સહદેવ, ઉદ્ધવ અકુર^૨ સાત્યકિની કરિયે સેવ;
શું નાગરનો નાથ કરવા સૌ આવ્યા, એવું કામ કરશે તો ન જાઓ શાવ્યા. ૬

પ્રભુ વે'લા થઈ કો' કરશે શું શું કામ, અનુકરે કૃત્રિમનાં^૩ કો'ની નામ;
હરિ હમી કે' ઉદ્ધવ કે'શે, મહદ્ લાગ્યે વિવા' તાવે લેશે. ૭

ઉદ્ધવ કે' જીઓ ગણાવું નામ, પછે તમે જો જો સર્વ ધામ;
નટવર^૪ નાગર હરિયે ધર્મ નામ, પ્રમુખતાનુ પ્રભુ કરશે કામ. ૮

રતિપતિનું રતિલાલ નામ, વિવા' માહે વાપરશે ઉદામ^૫,
ધનંજયનું કાન્તિલાલ નામ, સર્વની સરભગ કરે ધરી હામ. ૯

ધર્મરાયનું સારાશાઈ નામ, સદા' પૂજશે પોતે ધનશ્યામ;
વૃકોદરનું^૬ વેણીલાલ નામ, મૂકાવશે હૃદ નાગરની મામ. ૧૦

સહદેવનું દિનમણિ નામ, વરદોડાની કચેરે ધુમધામ;
નકુલનું નટવરલાલ નામ, મબાળ લેશે સર્વની ગાગે ગામ ૧૧

સાત્યકિનું કનઈલાલ નામ, સેવા ચાકરી કરશે આઠે જામ;
ઉદ્ધવનું ત્રિકમસય નામ, વાપરશે બોલે હાથે દ્રામ. ૧૨

અકુરનું મણિગય નામ, લેખું રાખશે ગણી રામે રામ;
લક્ષ્મી શિવલક્ષ્મી નામે પામે માન, હજકા નાગરીના ધરશે કાન ૧૩

રતિ રૂપકુંવર નામે પામે માન, મૂકાવશે ઉપ તણ અભિમાન;
કૃષ્ણા કૃષ્ણા કુમારી નામે પામે માન, જોઈ નાગરી જોશે શુદ્ધ સાન ૧૪

કામ નામ કામ જતાવ્યા મે'તો, કૃત કૃત કર્યો કે'તો મે'તો,
મેહેતા કે' કાવે તેમ કરીજો, અગો સંત બેગા જઈ તળુગે ધરીજો ! ૧૫

કીરતાર કહે કરો કીરતન, સતરો કરી સાથ લીધો મે'તા તન;
ગયા નગરમાં નારાયણ કૃગ્વા, પુરવાસીનુ સમાધાન કરવા. ૧૬

૧ પ્રમુખ ૨ એક યાવ ૩ જોડા નામ ૪ તૃણે નટવ નાગર એવુ નામ ધારણુ
કર્યું છે ને તે પ્રમુખપણે કામ કરશે ૫ દામ-ધનને અર્થે-ધણુ ધન વાવરને, સમૃતતા
તેનો અર્થ સ્વતંત્ર, અબીર, વરણુ એવો થાય છે ૬ બીમ

'અઈ વસુ' વાસવ, વીણાધર, સંત : રૂપિ 'શ્રેષ્ઠ' પ્રદા શકર;
 'તો કોણ' ગિચારા નાગર નથેવાસી, પેલાં સ્થળ વિસર્જી મરણ અવિનાશી. ૧૭
 (સર્વ) નવો નાગરવાડો જોના આવે, જે જોઈ નય તેને લાગે લાવે,
 એવે સાંજ સંમે કરવા નીચરિયા, નેવા નાગર જોતા કોમ વિસરિયા. ૧૮
 સારાં વસ્ત્રે રૂપનું મૂઢ્યું ગોન, નવા જોઈ જોના જોડ્યા બાન;
 નાગર માંડો માંડે પૂછે, સર્વ લેગા યથા કારણે પૂછે. ૧૯
 ફેટલા જઈ નમને કરીને જોડ્યા, ક્યાં રેલું, કો પૂછે લાઈ જોડ્યા;
 કો વેડનગર કો કો જાવતપુર, કો કેરહીએ દારકો વસ્તી જ્યાં ફેરે. ૨૦
 એમ કેતા કેતા આગળ ચાલે, ટોળે ટોળાં મળી નાગર લાજે;
 નાગરી માંડો માંડે કરે વિચાર, જહુ રતના લેણેધરા નિરંધાર. ૨૧
 કે' નાગરમાં નાંતરના નહિ ચાલ, તેથી ધવને લઈ ગીકળી જાયે જોલ.
 તે ધવન જુઝા નાગરથી સારા, નાના ચામતા આમળ નકાર. ૨૨
 એમ નાગરી હસી કરે પોતે, અંકુલિ કરી કે' રૂચે મને આતો
 એવે એક યુવતીએ અંકુસારે કર્યો, વળી એક જોડીને જોલ હથેયો. ૨૩
 સાંસજ માંડે ફવામી કયારે આવશે, (વળી) મારી-ધશ્રૂ અંધ કયારે હોખશે;
 એમ કહી ખોરી ઉપર વેળી છોડી, વળી હસત હસ્યામાં થોડું ઢોડી. ૨૪
 આત્યરથા સાલકિયે જાળી (હળવે) રતિનાથને કે' જોલાવે જાળી
 મંદુમને સાલકિને સંગળવે, રિમત હોસ કરી કરે દર્શાવે. ૨૫
 કે' વતમાં કે' મારી તે નાગરી, જુઓ જન જગતનાં જુદિસાગરી
 એમ એણે જોતા ચતુર્ભુજ આવ્યા, સાંમળનાં માતુલે સાંમળ જોલાવ્યા. ૨૬
 વેગળા જોલાંની પૂછું આ કોણ, અરો તો મિંખી સર્વે એણી
 એવે નરધરજીવ પાસે આવ્યા, + + + + + ૨૭
 રતિલાલ કે' નરસંધ અમારા શેઠ, એમને આશરે લઈ અમે પેટ;
 કાંતિલાલ કે' સાંમળ પરણાવ: જાવ્યા, જાવા, સગાતમે આપને ન જોલાવ્યા. ૨૮

(આ)ગોષ્ઠ થાલે ત્યાં ટોળે ટોળાં વળિયાં, નાગર નાગરીનાં જૂથ મળિયાં;
 જે તે સનમુખ રે' છે અંખી, ગરજે, ગોવિંદ રૂઝું ભુંડું રે' સાંખી. ૨૯

સામળનો માતુંલ હસ્ત ભેડી કે' છે, તમારે શર્ણુ સામળ તો રે' છે;
 હરિ કે' તમારી સા'યે લાણો વરણે, (તમે) દ્રવ્ય આપશે ત્યારે અર્થ સરણે. ૩૦

તે કહે આપે વિશ્વાધાર, તમ જેવા કાકાનો એને આધાર;
 માંહો માંહે જોલી ત્યાંથી આલ્યા, એવે રાજમે'લ સર્વે લાખ્યા. ૩૧

મંદળિકને કા'વી મોકલિયું, રત્ન આળ્યા પછે પગલું ભરિયું;
 જેની રત્નએ ધ્રુવજો વિશ્વ સંજયું, તેણે પ્રભુત્વ મે'તા માટ તળિયું. ૩૨

હીઠી નૃપે નાગરની પ્રભા, પોતે-ઉઠ્યો કે ઉઠી સર્વ સભા;
 આપી આસન કીધું સનમાન, રાજે આખ્યાં હસ્તો હસ્ત ન. ૩૩

કર ભેડી કે' આજ્ઞા કીજીએ. આ રાજ્ય ભેચે તો લીજીએ;
 કેમ આગમન આપનું થયું, મમ સરખુ કંઈ કામ ભેચે કહ્યું. ૩૪

કનઈયાલાલ કે' ન ભારે કામ, વિવા' અર્થે આળ્યા મે'તા પામ;
 તમે જાને આવજો, આળ્યા કે'વા, વળી કંઈ ભેધજો તે આળ્યા લેવા. ૩૫

એક સહસ્ત્ર રથ તો આપો, પંચ સહસ્ત્ર હથ આપી ભીડ કાપો;
 પાયદળ પચાશ કોટિ ભેધજો, નગ્રમાં રહેવું ન ભેધજો કોઈએ ૩૬

ત્રયશત ભેધજો અમારે ઇલ', કેમ આ સુણી અટકી તારી જીભ;
 રાય કે' જીભ અટકે તો કાપી નાખું, પણ જે હશે તે હાજર કરી રાખું. ૩૭

કણુલ કરાવી ત્યાંથી ઉઠ્યા, નૃપ કે' તમ દર્શને નિકમ જુઠ્યા;
 આળ્યા નવા નાગર નાગરવાડે, રાજે સેન ભેગુ કરવા માંડ્યું બાડે. ૩૮

ચાલી ચોટે ચકલે એતો વાત, ધન્ય આવા રનેહી તેનાં માત તાત;
 વાઈ નરસંધ્યો રંકનો થયો રાજ, ચકે મૂઢી સમુદ્રે માઝા ૩૯

વલણુ.

માઝા મૂઢી સમુદ્ર ખસે જેમ, તેમ થયું નરગંધ રાંકને રે;
 વકે નાગર પણ પાણુ ભેડે, મોટે સઘળા વાકને રે. ૪૦

૧ હાપી ૨ પોતાનું જોણુ પડ્યું મોટે ભાગેથી પણ ભેગુ કરવા માંડ્યું.

કડવું ૨૯ સું રાગ ધનાશ્રી.

હવે મદન સાગે જીનાગઢ આવ્યોજી, જેણે વિના' ફોક કર્યો નિશ્ચે કા'વ્યોજી,
આવી પૂછયુ નરસઈ કેરૂં ધામ જી, ધાર્યું, ધાર્યું સિદ્ધ કરીશ હું કામ જી ૧

ઢાળ.

હું કામ સિદ્ધ કરીશ નિશ્ચે, એવું મનમાં ધારિયું;
ઇજત આજરૂં એની લઉં, હવે પુણ્ય તો પરવારિયું. ૨

લાગેજો જઇને પૂછિયું, ભાઈ નરસઈ મે'તો કયા રહે;
જેને ખાવા મળતું નથી, વળી દુઃખ અવનિ પર સહે. ૩

લોક કહે અવિલોક્ષીએ, સરવથી ઉચ્ચ ધામ.
મંડળિક સરખા અજ કરે, નરસઈના ધરતું કામ. ૪

ળતાવેલે રથજો તે ગયો, જોયો ભવનનો ભાવ;
મત્યેક મહિરે જાગ સુંદર, જોતો મન કરી દહાવ. ૫

વૃક્ષ વેણી વિષ વિષ કૂલી, કૂળી અષ્ટદશ ભાર;
સુંદર કૂળ કૂવ જહું ફળી, મધુકર^૧ કરે ગુંગર. ૬

રૂચિત શબ્દ સારિકા^૨, જોલે ઠોલે^૩ લતા વાયુ વેલ;
પોપટ પખી હરિજશ ભણતા, ટોકાર કરે મધૂર ને દેવ. ૭

શ્રીકૂળી ફોકૂળી કુરંગી^૪, લવંગી, સાહડીઆ સીસમ સાગ;
અગર^૫, તગર^૬, મલિયાગર નગરમા, અદને અઢીઆ નાગ. ૮

આળા આંબલી કેળ કદમ, કોઠીએ કોઠાં જોળ;
પલાશ પીપળી આસોપાલવ, વટલટું^૭ હીંચે વાગોલ. ૯

મોગરો માલતી વલસડો^૮, કુશ (વરભાણનાં^૯ લોથા,
ચારોળી ચપક ચપેલી મધ્યે, 'ખટપટ'^{૧૦} ખાયે જોથા. ૧૦

૧ ભમરા ૨ મેના ૩ વેલ (સ જાગ) મા વાયુથી લતાઓ હાવી રહી છે
અથવા વેળ-વેહેળ-પ્રવાહ વાયુના પ્રવાહથી લતાઓ હાવી રહી છે. ૪ એલચીના
છાંડ ૫ એક જાતનું (અગર) અદન ૬ એ નામનું કુલ જાડ (તગર) ૭ વડવાઈ-
ઓએ ૮ વલસડો (૨) ૯ પીરણ ૧૦ ભમરો.

- લાઇ ભુઇ કેતકી કહીએ, ધંગીને નારંગીને કાઢિમ દ્રાખ; ૧૧
પાપુરીએ ખારેક બેઠી, હેઠી પડે પીળી આંખા સાખા.
- લીંબુકી કંરેણી કમરંખી, કંચોરી બંબુ જોર; ૧૨
તાલ તમાલ શાલને ભાળે, રાયણ રાતાં અંકાર.
- ઝમરંખી ગીત્રી જોવણી, તુલસી છુંદે અનંત; ૧૩
નૂતન અંકુર કેમુંડે આઝ્યાં, બાળે સામેટા વિશ્યા ચત્ર વસંતા.
- કપોત^૧ કાઢિલા^૨, સુઝા^૩ સારસ ચક્રવાક^૪, હુંગ^૫ ને મોકિ^૬ ૧૪
મધુંકર ને^૭ ટીટોકી જાલે, ડાલે ચાંતક^૮ આશ^૯ ચકોર.
- શશંક^{૧૦} શિયાળ વડે વંણિયર, વંચોઈ સિંહ ને વંચાળ; ૧૫
દૂર પ્રાણી પંજરમાં ધરિયાં, દીસતાં વિક્રાળ.
- સુખમાં તંરણી હીંક હરણી, અટપટ હેતી કાળી ૧૬
અંગે ઉગટ રંકિત ધુંધેટ, દીકી નાગરી રસાળ.
- જોખું કમીત તે મનમો થયો, શું આ મેંતાનાં ધામ; ૧૭
આ ભવન કોઇ રાજાં તણાં, દીસે ચિત્ર વિચિત્ર કામ.
- સુને વ્યથે મોકલ્યો મારે ખાવા, લખું મહેતાનું નામ; ૧૮
કપટીલાલે કહે કપટ કીધું, આ સર્વ નાગરી કામ.
- એના વિશ્વારી પાછો વળ્યો, અંખાઇ જ્યો તે મૂઠ; ૧૯
એવે વિશ્વગરે જઈ બતાવ્યું, મહેતા મંદિર મોઢ.
- મહેતાને ત્યાં જામર, ધમ્, તે આવીતે મળિયા; ૨૦
સેવકે બતાવ્યા મહેતા, કપટીલાલે કળિયા.
- અન્યો, અન્યે મળ્યા બે જણ, પૂછ્યું કુશળી ક્ષેમ; ૨૧
એવે સિકાસન એક આણી મેટ્યું, જેમાં નરદગ હેમ.

૧ ધંગી (૧) ૨ એક. ૩ નતનું ઝાડ. ૪ હોણા. ૫ કામણ. ૬ પોપટ. ૭ સનેડે
રહેનાર એક પક્ષી. ૮ જાપેયો. ૯ એક નતનું પક્ષી (ચાપ). ૧૦ સસંગો.
૧૧ ગાર વર્ણ. ૧૨ ધુંધટો-ગાજ ન તાજનાર. ૧૩ જગબેદવાળું.

મેહેતા કહે ણિસંજો, પંથુ કપટીવોલે આધા ખસે;
પૂછે નરસંઈ મેહેતો કયા રહે, મેતાં જ્યેમને સુખ^૧ ધરો: ૨૨

અમો ગરીબને શું હુમ આસન, શામન^૨ હોય તે થીજે;
માંદરાજ મેહેતા મેળવો સુજને, તો તુજને કોઈક દીજે: ૨૩

સેવક, શાણો હસી જોત્યો, જો મેહેતા મહન વેગાઇ;
સામળદાસ કેરા પિતા, મેહેતા મોહનનંદ^૩ બાઇ. ૨૪

નિશાનીએ નાગરે, જાણ્યા, ફરી સાચા, મળ્ય;
એવે નર નારાયણ ત્યાં આવ્યા, નીચના ભાયગ ભડ્યાં. ૨૫

મળી લેડી સરવે બેઠા, ફરી માહો માહે વાતો;
કપટ બેપટ જૂલો ગયા, ધાર્યું સાક્ષાત મણુ ઓ તો. ૨૬

વલણુ.

આ તો મણુ સ્પક્ષાત પોતે, કમળી નિધિયે^૪ જળી^૫ રે;
વર જોઈ નિલે યથો, લક્ષી જુગતે જોડી મળી રે. ૨૭

કડવું, ૩૧ મું. 'રાગ ગોડી.'

શનાન ધ્યાન લોકન પરવાર્યા રે, પડે મણિમય હીંદોળે બેસાર્યા રે,
સેવકે સોને સામંજ બોલાવ્યા^૬ રે, તે તો સમજીને^૭ ઝટપટે^૮ આવ્યા^૯ રે. ૧

તેણે ઠાગળ કરમાં આપ્યો રે, કહ્યું રજે લખેલું ઉઘાપો રે;
વારું^{૧૦} કહી ફાંગળે લીધો રે, પછે પ્રયાણ^{૧૧} ગઈ^{૧૨} રથેણે કીધો રે. ૨

અક્ષર જોઈ આનંદ વાધ્યો રે, જાણ્યું અર્થ મારો સાધ્યો રે;
પછે વોર્યા મન વીધ્યું રે, હરિયે^{૧૩} રત્ન આણી મને લીધું રે. ૩

કવલિશ્રી જુનાગઢ ગામ રે, ઠી જ્યાં લક્ષ્મણજીનાં ધામ^{૧૪} રે;
જેની રક્ષા કરે છે હયાળ રે, તેને શું કરી શકે કાળ રે. ૪

હક દીક્ષિતે વર્ણન કીધું રે, માઈ ચિત્ત ચોરીને લીધું રે;
મારી માતા થઈ માંહી ગાલી રે, મુને ખરી અગ્નિમાં બેસાડી રે. ૫

મુને ખરે બપોરે કાઠી રે, હું તો કહું છું શાળી એ માડી રે;
આ વાંચી માઈ દુઃખ ભેભેરે, કદ ખોવાય તો હરિ ખેભેરે. ૬

આમે અબળાનું બળ શુંય રે, અવર વર દેખી મરું હુંય રે;
નાગર બરછીના છે ધરતા રે, માટે સ્વીકાર કરજો ભરતા રે. ૭

વિનતા વલ્લવલવી વાઘે ઘેરી રે, થયાં હેતસ્વી તે તો વેરી રે,
માતુલ પારખી થયો હાલ રે, જેણે નાખી તો મોટી બળ રે. ૮

સાધુ ચિતાને દુઃખ રે કાળ રે, બળથી કાઢો દીન દયાળ રે;
વડનગર રૂપી વન વેરાન રે, છે^૧ સિદ્ધ કપટીલાલ એ રાન રે. ૯

પવન થઇ છે માતા મારી રે. અનળ ધારેલો માનો ભારી રે;
હું બળી મરું છું સારિકા જાત રે, વહિ હોયવો થઇ વરસાત રે. ૧૦

વડનગર હો લક્ષણ સાગર જાણ રે, માંહી કપટીવાલ રૂપી તાણ રે.
કુટુંબ રૂપી મચ્છ મોટા મોટા રે, જેના ન નિર્થુ અન્ય હું ભેટા રે; ૧૧

વર(રૂપી)પ્રાસ ઇસે તેણે બૂઠું ભાન રે, એ જાન રૂપિયું આવશે ઉધાન^૨ રે;
બુડુ છું હું અબળા ખાળી રે, વા'લુ થઇ ખાયા તો રાખો ખાળી રે. ૧૨

વડનગર રોગ કોશ મોટો રે, માંહી સનેપાત મામો ખોટો રે;
તાવ ચીકટાએ થઈ માતા કમળી^૩ રે, મહા દુઃખે ભમરી આવે થઈ નળગી રે ૧૩

દવામી થવાનો થયો મુઝારો રે, વૈદ થઇ બચાવ કરો મારો રે;
તમે કેશો અઘટિત લખિયું રે, ભક્ત ભગવંત એક માટે મન વસિયું રે. ૧૪

દયાળુ હો તો દયા લાવજો રે, ઉગારવી ધારો તો તમે આવજો રે;
નીચ નાગરીઓનો પ્રાસ ધારી રે, નારી^૪ પૂછી પરીક્ષા કરવા મારી રે. ૧૫

૧ અમિ ભારી છે તેને મારી મા વાણુ રૂપ થઇ સગાવે છે તેથી દુ-મેના બળી મરું

હું. ૨ જાન રૂપી ઉધાન-ભગતી આવશે મતલબ કે જાનમા જે લેખિ આવશે તે પણ
કુસ્મનજ આવવાના છે એટલે ભરતી રૂપ છે ૩ જેમ તાવ ચીકટાએ કમળાની કમળી
(રોગ) થઇ જાય છે, તેમ મારી માતા થઇ મને પીગ રે છે કમળી થાય છે સારિ માણસ
થઈ અસક્ત થઇ જાય છે. ૪ મારી પરીક્ષા કરવા નારી લક્ષણ પૂછ્યાં તે જણાવું હું.

પરીક્ષા કરવાને મારી, નારી લક્ષણ પૂછ્યા રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુની સહાયે, લખિયાં જેવાં રૂચિયાં રે.

૧૬

કહવું ૩૧ સું. રાગ દેશાખની ચૌપાઈ.

હું અદ્યમતિ અસાન બાળી, વર્ણન કેમ કરું સંશય ટાળી;
જથા મતિ કરું વર્ણન, સતી ગતિ અતિ છે ગહન. ૧

નારી કહીએ 'જેને પતિવ્રતા, માધવ પણ મૂકે તેથી મહુતા;
કામ હોધ લોભનો કરે ત્યાગ, ધર્મા તણ સ્વામી પર રાખે રાગ'. ૨

સતી કરે પતિની 'સુશ્રુષા', સ્વામી તરસ્યો તો વેટે તૃપ્તા;
અભિમાન મહનો કરે ત્યાજ, ગરીબ નાથ પણ ધારે મા'રાજ. ૩

દૂશથી બોલાવે 'કે સામુ' જીવે, વે'લી પાસે આવી દુઃખ ખુવે;
દાનવ માનવ દેવ ગધર્વ, (વળી) જેણે અલકાર ધર્મા હોય સર્વ. ૪

પણ તેના ઉપર પ્રીતિ ન કરે, એક સ્વ સ્વાગીને ચિત્ત ધરે;
એલો થેલો દરિદ્રી હોય નાથ, સવિતા શશિવત જણે સાક્ષાત. ૫

સ્નાન લોજન વિના હોય સ્વામ, પોતે શત વર્ષ ન લે અન્ન નામ;
ભરતા બેસે તો બેસે નારી, પ્રતિ દિવસ રે' પતિથી દારી. ૬

ગામ ધામ ક્ષેત્રથી આવે પતિ, વે'લી ઉઠી ઉભી રે' સામી સતી;
હર્ષિન યાય હરિવદની નિર્ગી, અપળા લે પતિ ચિત્ત પર્ખી. ૭

ગૃહાદિના સાહિત્ય રાખે સાક્ષ, ઉર્ણનાભ^૩ ઉપેક્ષના કાઠે રાક્ષ;
વખતસર જમાડે રમાડે, ધાન્યાદિમાંથી છવ જંતુ કાઠે. ૮

તિરસ્કાર પૂર્વક બોલી ન જણે, કુલટાની^૪ સંગતી ઉર ન આણે;
આલસ્યનો કરે પરિત્યાગ, અનુકૂલ વર્તિ લે સારામાં ભાગ. ૯

ગૃહ કે બગીચાને વિષે કાંઈ સંગ, એકાંત ભાષણ તજે હાસ્ય પ્રસંગ;
ધામ પાસ કામ ભણુ ન ઉભે, સદૈવ સેવા કરે કંથ ન દુભે. ૧૦

અતિ હાસ્ય શેષ કોષ ન ઇચ્છે, થોડે ઘણું માની મનમાં રીએ;
જેની સ્વામી ઇચ્છા નવ કરે, તે શૃંગાર સ્વામા નવ ધરે. ૧૧

પતિ જાય પરદેશે બ્યારે, શૃંગાર સુંદરી તને ત્યારે;
પ્રમાદ છુટત તને સહુ સ્વાદ, પ્રનાદિમાં ન આવવા દે બાધ. ૧૨

ભોજન પદાર્થ પતિ જે તને, તેને સતિ શ્રી કદી નવ ખાજે;
સંપત ભેઈ વસ્ત્રાલંકાર ગાજે, વસ્ત્ર સ્વચ્છ રાખી રહે અનુરાજે. ૧૩

ભિક્ષુને આપે સંપત જેવું દાન, શ્રાદ્ધ સંવત્સરી દે પિતૃમાન;
નિત્ય નમ્રતાથી એકે ચિત્તે કરી, નિયમ પાળે મહતા મન ધરી. ૧૪

કોઈ લોભી વ્યસની હોય મૂઠ, અધર્મી મર્મ ન જાણે શૂઠ;
મૂર્ખ વ્યભિચારી હોય મહાપાપી, ભેરો બોળડો સેવે તથાપિ. ૧૫

હલો લંગડો કે હોય કાણો, દુરાચરીને ધારે સતી શાણો;
અપંગ કાળો કુળડો હોય સ્વામી, પતિવ્રતા ન કાઢે કદી ખામી. ૧૬

શ્રીને પતિ આશ્રય એ છે ધર્મ, ધારે પતિ દેવ મતિ છે ધર્મ;
તેની આજ્ઞા વિના નવ ખાય, સ્વમંથર મામની નવ જાય. ૧૭

ઇચ્છા વિજ્ઞ અલંકાર ન ધરે, સ્વામીને હુણે પોતે મરે;
સાસ મળેદાની નિંદા છેડે, અશૂની સેવામાં ચિત્ત જોડે. ૧૮

સાસુ સાસુ ન જોલે કદા, શાણી રીઝવે પતિ માત સદા;
પતિ આમમત જાણે ખર્ચ, ન ન ન ન ન ન ન ન. ૧૯

કુટુંબનું લેહું રેહું સહુ જાણે, તેમાં ભૂલ કદી નેવ જાણે;
ધર દ્રવ્ય હેઠુ ગત રાણે, સહુ જાણે પ્રજા પરતે ન જાણે. ૨૦

સ્વામી સેત્રામાં દિવસ રાત એક, વેલી હઠ સુવાનો છેલ્લો દેક;
ધરમાં હોય દાસ દાસી અનેક, પ્રજા કામ કરે પોતે ધરી વિવેક. ૨૧

પતિ શુભ વાત કરે કોઈ કમ, ખાડ અળી દોઢે તે શ્રી ધત;
અપત્ની પર રાણે બહુ પ્રેમ, પતિ પ્રિય તે પ્રિય નેમ. ૨૨

કદી પેનાનો હોય પ્રિય પુત્ર, એકાંતે હબી રહે નહીં કુત્ર;
'કુલિન પાપ કર્મ' રહિત' જે નારી, 'લાગે સંગતિ તેની પ્યારી. ૨૩

હર હર કરે અતિ લોજન, એરી કરનાર અંચળ સ્ત્રી જન:-
તેની સંગત સતી નવ કરે, સારી સખી શું ચિત્ત ધરે. ૨૪

શુદ્ધ નારી ગઢા માયા રૂપ, એનું કોથી વર્ણવાય સ્વરૂપ;
બ્રહ્મા શંકરની જે માતા, વળી ભરમ કર્યો, જેણે હર વિધાતા. ૨૫

વિષ્ણુએ પશુ આજ્ઞા પાળી, તે નારી વર્ણી શકું કેમ જાણી;
ઉપર વર્ણન કરી જે નારી, નવી નાગરી કદી નવ લાગી. ૨૬

આથી અવળાં નાગરીન લક્ષણ, નાથ નામ ન લે અધક્ષણ;
એવી, ઘર ઘર ને બારે બારે, મટે નારી પૂછી તમે ભરતાર. ૨૭

હું છું નાગરીની પુનારી, શુદ્ધ નાગરી છે માત્ર મારી;
હું કેવી છું તે કેમ દલું, તમે 'ભાણુશો મેળાપે રહું. ૨૮

જે 'આવી હસતે નહીં ઊંટો', હુંજે મોડું 'કદી નહીં. જાળો:-
તો 'અમે અર્જુણા શું' કરશું, નિરપરાધી નાથ અગો મરશું. ૨૯

આથી નાગરી વટ ન ધારો, હટીલો સ્વભાવ નંથી મારો;
છેલ્લી વિનતિ કરું નાથ મારા, એને ન રૂએ કુટ્ટાના ધારા. ૩૦

વેદાણુ.

ધારા ન રૂએ નાગરીના, ભારા ગર્વના એથી ભક્ષા દે;
અકારા લાગે નાગર વર, આરા તમે નિવિએ મળ્યા દે.

કડકું ડર સું. રાગ મેવાડો.

પત્ર વાંચી ગયા દે, પિતા પાસે પુત્ર છ;
પરોશ્વરે બનાવિયું દે, કપટીનાલને ઘર સૂત છ. ૧

કપટી કપટ જૂની ગયો દે, ન મળે આવો વેલપ છ,
નાગરની રીતે દે, કરી શામળની સગાઈ

મગાઈ દરી ધરી દૃઢતા, જળતા તણ ગૃહે ગયો;
મદન સદન જઈ ચોભ્યો, ચોભિતો સમાચારજી કહેા. ૩

વર્ણન વિધ વિધે દીધું, ચિધું કામ કહે મદનને;
મેહેતા મુખ ભૂપર નવ દીધું, મીઠું લાગે કદન^૧ મદનને.^૨ ૪

નગમાં એવું મળે નહીં, કંઈ દ્રવ્ય વાન સદન;
કુળેર લાંઠરી પલુ ત્યાં હારે, ભારે જે પિતૃ^૩ મદન. ૫

અદેખા તે અદટ જોલે, તોલે ન નરસંઈ દોલ;
નાગર અદેખા ડોળે, જોળે ન જોળા દે જોળા. ૬

શેષ^૪ મહેપ^૫ સુરેશ^૬ ભૂલે, મૂલે^૭ રાખ્યા દાસ;
નરેન્દ્ર^૮ ઉન્નન્દ્ર^૯ શ્રવણે મુલિયા, ગલિયા પુરાણે ભેઈ અવકાશ. ૭

(૫.) ખરે ખરા તો મે'તા ચોટા, જોટા ખીલ કાઠ;
મલિ માણકની જોટ નહિ, જહીં તહીં કંચન પાટ. ૮

ત્રય^{૧૦} પંચ ચતુર્થ પટ લઈ, વળી સહસ્રનો હારે વ્યાળ;
એક છલ્લેએ કથમ કહું, સહુ વર્ણન રસાળ. ૯

હીન કર્મી પાવન થયો, ગયો ભે મહેતા ઘેર;
ભાગ્યશાળી કમળી ઢેવી, તેની રસના કહે નહિ પેર. ૧૦

હવે લન પહેલી આવશે, માટે કરે તૈયારી;
અતિ ગૃહસ્થ વેવાઈછ, તેને ગૃહ ભેઈશું ભારી. ૧૧

અનિશગોષ્ઠિ અનિ સુણી, મદનને ચઢ્યો કાળ;
લ મૂર્ખા જેવું હશે તેવું, થશે ગમતું શ્રી જોખાળ. ૧૨

ઠંઠા ઠાળી કરે ઠાલી, ન ગણું સગો નિરધાર,
કારાગૃહે કપટીલાલ નાખું, રાખું ન તારો ભાર. ૧૩

ખચીખાઈ કે ખોલ નહિ, કરવા દે તું ગમતું;
ભાગ્યહીણી ને ભાગ્ય લખિયું, તો કયમ રે' હુ ખ દમતું. ૧૪

કપટીલાલ કે' કપટ નહીં, સુણો મદન મત્રી;
લગિની'ને ભાંડીને કાઢી, જા જા રે પરી વંત્રી. ૧૫

એક શબ્દ જૂઠો નથી, હીકું તેવું ભાખ્યું;
અદેખા નાગરે તમને, અમને ખોટું દાખ્યું. ૧૬

ગોટી જાન અહીં આવશે, પૂમયજી^૧ સજ થઈયે;
સ્વધર્મના સમ ખાઈ કહું, અમલ્ય તો નવ કહિયે. ૧૭

જુઠાને શીર જોડા પડે, સત્ય અસત્ય મનાય;
ધિક્કાર તેની જનનીને, જેની ખોટી સાખ લખાય. ૧૮

મદન ગને નિશ્ચે થયો, જેને શામળિયાની સા'ય,
સાંગાને કહે સત્ય માન્યું, જે ગોહેતા મોટા રાય. ૧૯

ખચીખાઈને નિશ્ચે થયો, વેવાઈ મળ્યો શ્રીમંત,
અહીં દઈ^૨ દુરમને ભરાવિયું, જૂલો ન સુનિ મહંત. ૨૦

કપટીલાલ ખોટું કે' નહીં, જેનું વિશેષ^૩ પર મન;
ભાગ્યશાળી કમળી ખરી, ઘર વર મળિયું ધન. ૨૧

સો વસ્ત જોઈ હશે જ્યારે, ત્યારે કે' એ એક,
ખરો નાગર ભાઈ મારો, ધારો પછે શો વતરેક.^૪ ૨૨

જઈ મદનને મળી માનની, કે' શીખે કંઠે તૈયારી,
કમળી પરજીવવા ઉમંગ ભારે, તે પૂરી આગા મારી. ૨૩

૧ બહેન-ખચીખાઈને ગાળો દઈ-ન પરી (વેગળી) વડી-કહીને ત્યાંથી મારી ૨
પૂજનાયોગ્ય-જનેરી માટે ૩ દુરમન સાથે આવનાર દાઇ દુરમન ૪ જેનું મન વિચ્છ
હતું તે ખોટું ન કહે. ૫ વ્યતિકે-એ, અભાન.

મંત્રી કે' કંઈ' તૈયારી, તમે રહે સચેત;
 રાગી^૧ અનુરાગી^૨ દેરગી^૩ ત્યાગી,^૪ જેત કરો આવે રામેત ! ૨૪
 બચીબાઈ કે' ચિંતા કરી, વચી કિંકર ! તો મારે;
 તમે તમારું ત્રેવડો, (હું'માં) ભૂલ ન આવે ક્યારે. ૨૫
 વાત ચીત, કરી વળિયા, કિંકર ગયો 'કમળી' ખાસે;
 સામળનો સમાચાર કહ્યો, બાઈ ધન્ય વસો એ વાસે. ૨૬
 ગાતુલ તમારાની ત્વગમાં, પ્રત્યુત્તર ન અપાયો;
 જોડે દિવસે મળવા કહ્યું, સુણી બાળી જીવ અટવાયો. ૨૭
 કાગળ આશે કાળ કાઢતી, તેનો મુણ્યો નકાર;
 હે હરિ ! વારંવાર માણું, રોળવો એ ભરતાર. ૨૮
 સેવક સમાચાર કહી સંન્યે, બાળી કરે, વિચાર;
 એવે સમય લેજનને થયો આઠું તેડું સાર. ૨૯
 જમના કાજે બેઠા સર્વે, મર્વે પચીતાઈ // ભાષે;
 મોટને મરો જે મગળી, (લોક) આશા કંઈ કંઈ રાજો. ૩૦
 મંત્રી કહે ચિંતા શી છે, સર્વે, કરે સર્વેશ્વર સાઈ;
 પણ નિખા' માંહે નિમ્ન આવે, ત્યારે મન માને નહિ માઈ. ૩૧
 હરિવંશી કે' હરિ હરિ ભોળો, રેશે કુડાને કુડું;
 આપ ભક્તો તો જગ ભક્તો, રૂટે રૂડું છુટે છુડું. ૩૨
 મદન કે' અરિ જ્ઞાત સર્વે, વેવાઈ વિષે, કંઈ કેશે;
 આલશે તે કરશે હુડો, હુઝા દેવાય તે દેશે. ૩૩
 સંપિતા સમજન કંટાળી, ભાળી પુત્રી, કે' પ્રકટયું પાપ,
 નાગર ગાગર દેખી રીજે, પણ એથી સારા સાપ. ૩૪

૧ આશર. ૨ અત્યંત પ્રીતિવાળુ. ૩ વિરાગી-આસક્ત નહિ તે. ૪ વિષયો-
 છોડ્યા છે જેણે તે ૫ ચંદ્રના જેવા સુખવાળી. ૬ શત્રુ. ૭ લોકોમાં પુત્રી અવતરી
 બાણીને ભેટી કંટાળીને પાપ પ્રકટયું એમ કહે છે.

નારી, ઉપ્પકાળે જેવા લાગે, ચેતર - વૈશાખના તરકા; ૩૩
 એવા મનમાં મોટા લાગે, કુવારી કન્યાના લાંકા; ૩૪
 ખેંચીખેંચી જોઈયાં પછે, નિમ્યું હશે તે થાશે; ૩૫
 સારંગપાણિ તો, સાડું કરશે, વિધિ તો એજે જશે. ૩૬
 વેવાઈનું કદી 'ભુંડું' લાખે, 'સ્વર્ગ' ગયેલાં બાપ; ૩૭
 પણ કપટીલાલ તણું કદી જોડું ન માનું બાપ. ૩૮
 હવે તો રહ્યા દિવસ, ગર્યા ને વળી ગાંધ્યા; ૩૯
 રખે ભરમે ભૂલો ભર્તા, ને ને ને ને જાંઘ્યા. ૪૦
 નારી ! વરગૃહ મંડપ, થયાં છે તૈયાર; ૪૧
 માત્ર વડી પાપડે રહી છે, તારી જ વારે વાર. ૪૨
 પછે કમળી સાચું જોઈને, કે' છે મંત્રી મહન; ૪૩
 જગત વાણી સભ્ય છે, કે "કન્યા પરાયું ધન." ૪૪
 બેન તમે પંરણી કરીને, સાસરિયે તો જશે; ૪૫
 કમળી 'જોઈ' જે અમારાં, પરાયાં તો થશે. ૪૬

વસાણું.

પરાયાં થશે બેની મારાં, સસરા છે વેરાગી રે; ૪૭
 ટાણો નહીં લૂલો નહીં, ખરે - ખરો એ ત્યાગી રે. ૪૮

કડવું ૩૩ સું. રાગ રામઘ્રી.

મહને સહને રે મંડપ રચ્યો, પચ્યો માંહે પ્રાણી માત્ર; ૪૯
 ચિત્ર વિચિત્ર રે આજખ્યાં, લખ્યાં મેહેતા શાં પત્ર. ૫૦
 ભમાત્ર કુપાત્ર સુપાત્ર જે, તે ચિતર્યા ચોપાસ; ૫૧
 રત્ન મંડપ રૂડા જલથી, યલથી યક્ષ જેવા અવાસ. ૫૨

૧ મારો સ્વર્ગ ગયેલા (પાછો આવીને) બાપ કદી વેવાઈ (નરસિંહ) નું ભુંડું
 જોયે તોપણ મારા ભાઈ-કપટીલાલનું કથું જોડું માનું નહિ. ૨ ખાટ્યા-જેનરાયા. ૩
 આસિખ્યાં-ચીતર્યા. ૪ સારા નરસા બન્ને જાતના જમાઈ. ૫ યક્ષ-કુબેર; કુબેર લાંકા-
 રીના જેવા.

મણિ કણી કો મોટી મણિ, ઘણી શોભા રે કીધી;
વિધિ નાગરી કીધી ઝહુ, કહુ પામર શુ સિદ્ધિ.^૧ મદને૦ ૩

ઝવેર પેર પેર શોભતા, ચોભનાં જોવા મન;
ખચ^૨ સચ વાળાં ધર્યાં, લાર્યાં ગીતામાં બહુ ધન. મદને૦ ૪

માણિક વણિકનાં વેચાઈ ગયા, થયા ધનદ^૩ સાં સદન;
મદન કદન ભાંડાની સલા, પ્રભાજો^૪ હારે રહસી^૫ વદન. મદને૦ ૫

મોતી જ્યોતી દીસે ઝાલરે, ભાળ રે^૬ તે રદા ભીંત;
સ્ફટિક સટિક^૭ અથ ગા દીસે બીશે વગા કામ ખચીન. મદને૦ ૬

નીલમણિ રે શોભે ઘણી, બણી માહે બહુ ભાવ;
હીરા વીરા રે ખરા જડ્યા, ઘડ્યાની કેવી શી વાવ. મદને૦ ૭

મુવર્યું ધણુમાં પૂરિયાં, જીરિયાં રે નાગર મન;
આદી માંદી દીસે તેજમા, રેચમાં જેવું અજ. મદને૦ ૮

તાંબુ આખુ^૮ જેવું દીસે, હિમે ન મન પાસ ડુગર,
પીતળ પ્રીત^૯ પીતળ જશુ^{૧૦}, વરજુ અહી નહી વર. મદને૦ ૯

કાંસુ કાંસુ રે બહુ પડ્યું, જડ્યું નહીં વગવા કામ;
લોહ આહ^{૧૦} ને કુણુ મણે, ભો કુણુ શીશુ તે કામ. મદને૦ ૧૦

હુમર હુમર^{૧૧} ફરતે ધર્યાં, વર્યાં લેખી વર કન્યાય;
તક્તા બકતાની ગણતી નહિ, જહીં આવવાના જહુરાય મદને૦ ૧૧

હાંડી માંડી રે કામે કામે કામે લાખ્યા બહુ દાસ,
રચના રે રસના કહે નહી, અહી^{૧૨} સહુસ મુખ વણે ખાસ. મદને૦ ૧૨

૧ હુ પામર-ગરીબમાલી સિદ્ધિ-અમજ-જ્ઞાન છે ૨ ખચ (કપાટ ?) ૩ ઝવેર
૪ કાન્તિ ૫ મિધ્યુ-હબર મુખનાગા ૬ જોના ભાળ રહે-જે કપાળ ઉપર ચોભે તે ભીંત
૭ દાકલા ૭ દીકા સહિતના અથ જેમ પૂર્યું ગણાન તેમ સ્ફટિક પૂર્યું દેખાતા હતા ૮
ડુગરા પાસેથી જેમ ખરામ દેખાય છે તેમ તાંબુ આખુ પર્વત જેવું દેખાત છે ૯ પ્રીત તે
પીતળ કહેવાય છે તેને લાઘવ-તે આવી સાદ ન લાગ્યું ૧૦ અંગેના અર્થમાં અમવા આધ
ઉપરથી. ૧૧ હુમર-અક્કર-જોળાકારમાં કે હુમટને ફરતા ૧૨ આપ-સેવનાગ.
૧૦૨

કાર્તવીર્ય^૧ વિર્ય મૂળી રે, લે ન લખવાની લક્ષ;
વાસવ^૨ આસવ^૩ પીધા જશા, કશાં સહ્ય અશ. મદને૦ ૧૩

નરજો હરજો મંડપ સહુ, દહુ કેટલી ખાત;
એક અનેક રૂપે દીસે, મિયે જોવા આવે છે જ્ઞાત. મદને૦ ૧૪

વલણુ.

જ્ઞાતમાં વાત ચાની જાહુ, મહુ કરે વખાણુ રે;
ધન્ય ધન્ય ધન્ય જયો, વરયો જ્ઞાતે જાણુ રે. ૧૫

કહેવું ૩૪ સું. રાગ જોતરી

મંડપ રચના પૂરી થઈ, કે મત્રી ત્યાં આવ્યા;
હરખયા મનમા અતિ ઘણા, પછે જયીગાઈ જોલાવ્યાં. ટેક. ૧

કરોડ મનુષ્ય જોવા કાગળે, જાવળે આવે જાહુ લોક,
નરજો હરજો નારી નર, શોકનો થાય અશોક. મંડપ૦ ૨

પ્રધાને પુરપતિ તેડીજા, મંડપ જોવાને કાજે;
મહારાજ સાજ સજી આલિયા, અતિ આકળરજી જાજે. મંડપ૦ ૩

માન પાન સન્માનશું, સામા સંચરી તેડ્યા;
સુખપલ નૃપાલ રાજિયા, જોવા ગાળ્યા ગોડી ગોડા. મંડપ૦ ૪

રાય ધાય દંગ મનમા, આ મંત્રીએ કયાંથી આપ્યું;
શ્રેષ્ઠે ભંડાર ખાલી કર્યો, જોમ નાગર^૫ માટે જાપ્યું. મંડપ૦ ૫

પુરપતે ધનપત તેડીજો, પછે સિદ્ધારાને બિરાજ્યા;
ગોટા મંડપ માહે મહીપતિ, રાવણુ રાય શા રાજ્ય. મંડપ. ૬

મણિ માણેકમા મહારાજની, જઈ જોડાઈ જયોતિ;
જોથી જોક ધયા, અર્જુન^૬ રૂપે, રાય તેવી પ્રતિમા સો'લી. મંડપ૦ ૭

૧ સહસ્રાર્જુન ૨ ધ્રુવ ૩ અર્ક-એક જાતનો દાઝ ધ્રુવ પીધા હોય તેની હળર
આજો શા કામની ૪ દળદો અથવા નગરાનો અવાજ. ૫ નાગર-અતુર. નાગર છે
માટે અતુરગઈ કરીને-ઉતરીને ૬ અર્જુન રૂપે દેખાયા-કાય હીંગ વગેરેમા પ્રતિબિંબ
પડનાથી

ધનપતિ આળ્યો પુરપતિ કને, મને કયમ તેડાળ્યો;
તે નમન^૧ કરવું વિનયો, અનેકમાં કાણે જોલાળ્યો! મંડપ ૮

જ્યાં ત્યાં જુએ જગપતિ, પછે કેને જઈ લેટે;
રત્નતંબના પ્રતિગિમ્બને, નમે ઉભો રહી જેટે! મંડપ ૯

કો કોનું હાસ્ય કરે નહિ, તહીં સર્વને એમ થાય;
પછે પુરપતિ પધારિયા, ધનગૃહ જોયે સંદે^૨ જાય. મંડપ ૧૦

મદન મંત્રીએ કરી, વિવાહની તરિયારી;
ત્રીકમ તંત્રી તણી તો હવે, જોઇએ જોલા બારી. મંડપ ૧૧

લાઝ દિવસ આળ્યો ડુંકરો, વિનિ નાગરી દીધી;
સગાં સહોદર સજ થયા, રાયે રાયને આજ્ઞા દીધી. મંડપ ૧૨

મંડળિક મહારાજ મોદથી, સજ થવા મંડપો;
પુરમાં પડો પડાવીઓ, (જાને) હિં^૩ આળ્યો નય દંડપો. મંડપ ૧૩

વીશથી આળીશ વર્ષનાં, હોય નર કે નરી;
જાને જાવા જોગવઈ કરો, રાય કહે આજ્ઞા બારી. મંડપ ૧૩

કાલે પ્રાતઃકાળે સહુ, કરજો રે તૈયારી;
ગરીગ ગરબાં લેઈ જાજો, વસાબૂધનુ બારી. મંડપ ૧૪

રાય હરનાર અંબાર, છે, વસાલંકાર કેરા;
રાય જાય છે જાનમાં, સેવક સજ કરે ડેરા. મંડપ ૧૫

ગરીબ ગરમાં લેઈ, જાય છે, લેને લે જોઇએ;
નકાર તો હાંદોળે બઢયો, એ વર્ણુ^૪ લાણુ^૫ નહિ કોઈએ. મંડપ ૧૬

પરિચટ^૬ નાપિક^૭ મોચી, તણી, થઈ, તેડા તેડ;
ખેરી જાણુએ^૮ લાગી ગઈ, જોડકારની જોડ. મંડપ ૧૭

^૧ રાજા અનેક દેખાયા તેથી અને નમતુ તે જુઓ અને રત્નના ચાલલામા જે પ્રતિમિમ રૂપે રાજા દેખાયા તેને નમના લાગ્યો. ^૨ જે જાનમા નહિ આવે તે દડાયો. ^૩ નકાગ અક્ષર ^૪ ધોળી ^૫ લજમ (નાપિત) ^૬ જોડ કપવાનો સમય ^૭ ખર્તા ખેતી બાગી ^૮ પડી કેમકે તે અને જાન સાથે જવાનુ થયુ

તેલ ફૂલેવ લે ખલેકાં,^૧ તેથી ઉઘમ બાળ્યો;
દોશી દલાલ રીઝે ઘણા, સડો સોનીનો વાળ્યો. મંડપ૦ ૧૯

ઘેર ઘેર ઘેર ઘેરથી, વાત વિવાહની કરતા;
પ્રભાને પહેરવા તણ્યાં, વસ્ત્ર સજ કરી ધરના. મંડપ૦ ૨૦

કેા સૂતા સેજલડી વિધે રગ તરંગે ચઢતા;
નિદ્રા માંહે સ્વપ્નમાં, જાન જાન બારબડતા. મંડપ૦ ૨૧

કેા ઉઠે અરધી ર તે, આંગે વસ્ત્ર સજતા;
તકતામાં તરૂંગે નિકાળના, લાળે ભણા ભજતા.^૨ મંડપ૦ ૨૨

જે વાહન ઇચ્છા ઉપજે, (તેને) રાય કિંકર ન નડના;
જોવી સોઈ કરી શ્રીકૃષ્ણ, તેય રહ્યા નાગર લડના. મંડપ૦ ૨૩

રેવંત^૩ આવે તો કે' રથ જોયે, વારણ^૪ આંગે માંગે વાણ;^૫
સુખપાલ નહિ શિવિકા^૬ લકિં, રાય રાજે દુષ્ટ રાણ. મંડપ૦ ૨૪

મહારાજે મંત્રી મોકલ્યો, જુઓ વાહન પડ્યાં પૂરાં;
સજ થયા સર્વને કહેા, રજો રે' કેા અધૂરાં. મંડપ૦ ૨૫

સજજન સજ થઈ સંચર્યા, જાને રે જાવા;
હયદળ મજદળ^૭ સજ થયાં, કંસાર તો ખાવા. મંડપ૦ ૨૬

લીક ભરાઈ ભાગળે, રાય જાય મે'તા મહિર;
તેડાં પર તેડા જાય છે, રયામ જાની આવે સુધિર. મંડપ૦ ૨૭

વામા ધામા નાખતી, ગખતી જાવા કેાડ;
સર્વે સજ થઈ આવિયું, (પછે) સજ થાય રણુછોડ. મંડપ૦ ૨૮

વલણુ.

રણુછોડ રાહો સજ થયા, અંત સાડ તે સગે રે;
શામળને શણુગાર આ, તે મજ થઈ મે'તાને નમે રે. ૨૯

૧ જોરાવર, રૂપવાન. ૨ દીપતા-શીલતા. ૩ ઘોડો. ૪ હાથી. ૫ ઘોડો.

૬ પાલખી (શિવિકા). ૭ હાથીનું દળ.

કડવું ૩૫ સું. રાગ માઝની દેશી.

- સાંતર્યો શા મળયા સૂત, (તે) વેગે ચાલ્યો છે;
(તેણે) તાત તણે જઈ ચલ્યું, હસ્તે જાલ્યો છે. ૧
- ગે'તાએ દીધો આશીર્વાદ, મન અતિ હર્ષે છે;
તન તારુણ્ય જુવે તાત, શું અભિ વર્ષે છે. ૨
- સંત મહંત કેરો સૂત, (વળી) હરિએ સમાર્યો છે;
તેને ઉપમાનો વિચાર, (કે) રવિ કવિએ ધાર્યો છે ? ૩
- વંશનો નાચતો નાચતો વાજી, આવી ઉભો છે,
જેઈ શોભા જાતિ^૧ જન, હૃદય અતિ દુઝે છે. ૪
- પડો વાજ્યો પુરની માંય, સેવક જઈ તેડે છે;
સાજ સજતા જોડા જેહ, કેા હેડળ મેડે છે. ૫
- થયાં તેડાં ઘેરે ઘેર, કે આવી રહ્યા છે;
સર્વે દેા સાજન માજન, સજ થઈ ગયા છે. ૬
- વના^૨ થાશે વિષજે ક્રૂણા, તોય મન હરજે છે;
તરૂણા મિથ્યા તણે તોખાર, આપને નરજે છે. ૭
- મરઘોડે પ્રથમ વાજન, દેવા લાગે છે;
સ્વર્ગ દુ'દલિ^૩ કેઈ સુદ્ય, લાગે વાગે છે. ૮
- મોટી માતંગોની^૪ લાર, વિધિસર ચાલે છે;
(જાણે) ગિરિજાએ^૫ ચાલ્યા જાય, દેવ જોઈ જાણે છે. ૯
- વળી વાજી વના અંગે, દેવા દીસે છે;
(જાણે) નદી નાચને અળવા જાય, ત્વસરે દિસે છે. ૧૦

૧ પોતાની જાનના-નાગરો. ૨ સાણેશ્વર જે ઘોડીવારમાં ફના થનાર, -મટી જનાર છે; છતાં મનમાં હરજે છે. ૩ નગારું, એક જનનું વાજી. ૪ દાથી. ૫ મોટા પર્વત જેવા (દાથીયા). ૬ સમુદને.

પછે -ય તટી ગંગાગ, કેવી શોભે છે;
(નહે) ત્રય જાન રૂપી રથ, -જેઈ મન થોભે છે. ૧૧

ત્યાં શિબિકાની સોઇ, કેા કવિ કથે છે ?
નહે ત્રિશકુની^૧ કાજ, મડત^૨ રૂપિ મથે છે. ૧૨

પછે આબ્યાં નિવા' વાઘ, ગણિકા ગાયે છે;
નહે ગંધર્વ સહિત રણાય,^૩ નાકે^૪ જાયે છે. ૧૩

હવે. માજન માજન શોભે. તે કુણ જાણે છે;
(નહે) ઉડગણ^૫ નિશમણિ^૬ માય, મહીરસ^૭ ચાળે છે. ૧૪

વરજાન કેવેા વાણ, ધનગન નાયે છે;
નહે વાયુને વાળના પાછો, દય^૮ નાણુ જાયે છે. ૧૫

હવે સુંદરીઓનો સાય, કેવો હીસે છે;
વળી સમણહીવો હાય, જેનું મન હિસે છે. ૧૬

નહે વીજળીઓનો સા, વિધ વિધ ચંગકે છે,
(તિમાં) વિદ્યુત^૯ સતાની જ્યોત, મધ્યે જળકે છે. ૧૭

આવી રમ્ય રચના જોઇ, નાગર જાધ્યા^{૧૦} છે;
નહે વહિએ જળતું વન, કે દવના હાધ્યા છે. ૧૮

વરઘોડા કેરી વાત, શું મુજ મતિ કે' છે;
નહિ નહિ સ્ત્રીશ્વરનાં કામ, (જ્યા) મોટી મતિ કે' છે. ૧૯

જેણે જોઈ રચના જોહ, તે જાણે ચિત્રિત^{૧૧} છે;
સર્વ કે' નવાઈ નવાઈ, શાઈ વિચિત્રિત^{૧૨} છે. ૨૦

૧ હરિશ્વરના પિતા ૨ વિશ્વામિત્ર જેમણે ત્રિશકુને દેવોએ પૃથ્વીપર નાખવા માંડ્યો ત્યારે પોતાની શક્તિથી અટકા-મો દત્તો ૩ એક અસરા ૪ સ્વર્ગ લોક-આકાશ. ૫ તારા. ૬ અદ્ર ૭ પૃથ્વી (જણે પૃથ્વીનો રસ આખરા નીચે ઉતર્યા છે) ૮ બને-વર તથા ઘોડો. ૯ વીજળી. ૧૦ પીડવા-અટકાવ કરના સાલ્વા કે પોતે પીડાયા. ૧૧ ચીતરી નજર. ૧૨ અદ્ભુત-નવાઈનું.

સ્વર્ગે જીવે દેવ, વિમાનમાં બેઠા છે,
મેહેતાનું કેટલું પુણ્ય, (તે) વિચારમાં પેઠા છે. ૨૧

જાણે વરે ખૂટયું ધૂત, ઘર ધણી નાસે છે;
એમ હરિ^૧ હરિનો પરિવાર, કામની આશે છે. ૨૨

ચાલકેર દોહરા.

રચના જોવા દેવ ત્યાં આન્યા અપરમપાર;
લીડ ઘણી થઈ સ્વર્ગમાં, જગા નહીં લગાર. ૨૩

જોવાની ત્વરા થકી, જાય આમને આમ;
અન્યો અન્યે ઘસાય છે, વિમાનો તેહ કામ. ૨૪

કાપ્ટે કાપ્ત ઘસાયજે, તો વહી પ્રગટાય;
દોહ વિમાનજ આયડે, એતા કો^૨ શું થાય ? ૨૫

અનળ^૩ વટે તો સળગિયા, ઘણું દેવ વિમાન;
અમર પડયા અવની પરે, તજ્યું સ્વર્ગે અભિમાન. ૨૬

કો હીમ^૪ હરિને^૫ વણ્ય^૬ થકી, હીસે અતિશે સ્વેત;
ઉપસાએ દેવાગતા, પકી સંતાન સમેત.^૭ ૨૭

મહાજન સાજન જાનનું, કરે ઘણા વિચાર;
આ તો વૃદ્ધિ આશ્ચર્યની, ન લહી સુણી નિરધાર. ૨૮

વૃદ્ધિ હોય તો વર્ષા રહે, ન આવે જાય મગન;
નટવર નાગરને પૂછીકે, મનગા થઈ મગન. ૨૯

વિશ્વંસર કહે વૃદ્ધિ નહિ, એ અમર નિરધાર;
લોક તમે અવિલોકિયે, નાક^૮ તજો પરિવાર. ૩૦

ત્યાં કો જડ જુદિનો કહે, પડે ચડે કિમ સાર;
હરિ જો જન જાય છે, રજ ઉડે તે અપાર. ૩૧

૧ કૃષ્ણ ને તેમનો પગવા કામની આગાએ દોડમદોડી કરી રહ્યા છે, જેમ નાતમાં
વી ખૂટતા ઘર ધણી નાચાનાચ કરી રહે છે તેમ. ૨ અગ્નિ ૩ જગત્ ૪ ચંદ્ર ૫ કપાલ
૬ અદિત. ૭ સ્વર્ગ.

તે રજનો સ્તંભજ થયો, તેણે ઉતરે એહ,
(વળી) રજ સ્તંભે ચઢી બાયે, બણો નિ.નંદે. ૩૨

એણે કહી સમન્વયા નાગર, નાગર નહિ વિશુદ્ધ^૧;
ખાળ કપટી અહુકાર ને, કહે કે.ણ કુણુદ્ધ.^૨ ૩૩

વિધ વિધના વિવાસમા,^૩ વરઘોડો તો બાય,
પડાનનગી^૪ પડ જીલે, વણીય કે ન વણીય ૩૪

વડાણ

વણીય કે ન વણીય શોભા, સકુસુમુખી^૫ જે વ્યાળ રે,
તો ભટ પ્રેમાનંદ શુ કહે, કગીમા કાળે કાળ રે. ૩૫

કડવું ૩૬ સું.

રાગણેરાડી.

મંડળિક સહ પુરના લોક જી,
આવી મગિયા ત્યા થોડે થોડ જી,
પુર ભાગળે વરઘોડો આબ્યો જી,
સકળ લોકનો તાપ શમાબ્યો જી. ૧

હાળ.

ભાગળે વરરાય આબ્યા, વાજતે વળી માજતે;
નટવરનાગર^૧ સહાય જેને, હુદ નાગર રહે દિવ દાઝતે. ૨

અકળ બાનને કહે જહુપતિ, આપ આપને વાહન ગિરાજિયે;
ત્વરા કરી હવે અહીં થકી, વડનગર ૧૧ વાટ ભાજિયે. ૩

સહુ સહુના અધિકાર પ્રમાણે, વાહન વહેંચીને આલિયા;
નરપતિ^૨ ને નટવરનાગર, માથે બેશીને આલિયા. ૪

૧ નાગર નહિ વિશુદ્ધ-ચતુર-લામી અક્ષનવાળા નહિ મતલબ કે મૂર્ખ ૨
કુણુદ્ધિ-નકારી કુદ્ધિવાળા ૩ ગમત ગમતગા ૪ કાર્તિક સ્વામી ૫ શેષનાગ ૬
કૃષ્ણ-વિષ્ણુ ૭ મંડળિક (જુનાગઢનો રાજા)

ઇર્ષ્યાવાળા^૧ - દુષ્ટ નાગર, જેને એ વાત રૂચી નહિ;
અંતર બળતા વિચાર કરતા, નરસંઘના સગા સહી. ૫

આપણુ સત્વર વડનગર જઇ, કરીએ ચાતુરી^૨ આપણી;
નહિ તો નાગરવટ^૩ જાશે, સહી શક્તીએ ન તનની તાપણી. ૬

એમ વિચારી નઠાર નાગરે, બાંધી છે ટોળી આપણી;
મેહેતાને કહે છે અમો જૈએ, આગળ વડનગરે બણીકણી. ૭

રખે ચિંતા કરો અમારી, જનની સાથે વાધજો^૪;
વહેલા આવી મળશું પહેલા, સંતશિરોમણિ^૫ પ્રભુ આરાધજો. ૮

મેહેતોજી કહે ભલે તિમ કરો, રાખો રખેવાળો^૬ આપણા;
દુષ્ટો વહે અમે કલમ કડછી, ઘરછીવાળા નાગર ધણા. ૯

મન અભિમાન આણીને, કાપટ્ય^૭ - ભાવે તે ચાલિયા;
વાટે જાતાં સુખ બહુ પામ્યા, સૂર્યદેવ છે સાખિયા^૮. ૧૦

જન ચાલી આનંદ માંહી, હરિજન હરિશુભ ગાય;
નૃસિંહ મેહેતા ભક્ત હરિના, કીર્તન કરતા જાય. ૧૧

વેરાળી સહુ તાળી ખાડે, હરિમન મોદ અપાર;
નરસંઘાની ભક્તિ ભાળી, કયો પ્રભુએ એક પ્રકાર. ૧૨

તેજ પોતાનું સોજો^{૧૦} કળાનું, અરજ્યું એક કળા ભક્તરાય;
સર્વ કો આશ્ચર્ય પામે, મેહેતા -દર્શને દુઃખ પળાય. ૧૩

૧ અદેખા. ૨ ચતુરાઈ-ખટપટ. ૩ નાગરવટ-નાગરનો ખટપટીઓ. ૪ વાધવાવ તે.
૫ આગળ જાણે. ૬ સંતમાં મુખ્ય. (આ ઠેકાણે વકોક્તિ છે). ૭ રખેવાળો-રખવાળો-
વળાવા. ૮ ગર્વનાં વચન છે. અમે પરાક્રમી છીએ માટે રખવાળોની ગરજ નથી. ૯ કપટનો
ભાવ તે કાપટ્ય-કપટથી. ૧૦ વકોક્તિ. અભિમાન આણીને ચાલ્યા તેથી રસ્તે બહુ સુખ
પામ્યા તેના સાખિયા-સાક્ષી તો સૂર્ય છે; મતલબ કે ધણું દુઃખ પામ્યા. ૧૦ ચંદ્રગિજ
ન્યારે પ્રકાશે છે ભારે સોજો કળાએ પ્રકાશ્યો કહેવાય છે, તેમ પરમેશ્વર-વિષ્ણુ પૂણે
સોજો કળાથી અવતાર લે છે, મતલબ કે પૂર્ણ અંશથી પ્રગટે છે, તેને સોજા કળા કહે છે
કળા-અંશ-આ ઠેકાણે પૂર્ણ અંશનો સોજાનો ભાવ. તેમાંથી એક કળા એટલે સોજાના
ભાગનું તેજ ભક્તરાય-નૃસિંહમાં પ્રગટે એમ કહેવું છે.

નથી અલંકૃત તોય પણ, મેહેતા અલંકૃત^૧ જણાય;
માળા તિલક ને ટોપી સાદી, તદપિ તેજે તિમિર^૨ પળાય ૧૪

સહુકો કહે આ નરસંઘ મેહેતા, (કે) સાક્ષાત શ્રી જદુરાય;
શામળશાઃ શ્યામળ સુત^૩ બાણે, લક્ષ્મી સગી માણેક મેહેતી બાણાય. ૧૫

સાથે મહા પ્રભુ; મહા લક્ષ્મી^૪, (ત્યાં) રહે કરી કહો ન્યૂન;
પૂર્વેની રતિ^૫ આવી મળી, યથું ઉદય મહેતાનું પૂન. ૧૬

આનંદ કરતાં આલ્યાં સરવે, (જ્યમ) સરિતા નીર ઉમરાય;
ગાયક જન બહુ ગીત ગાતા, હુંદુમિનાદ ઘણેશ ધાય. ૧૭

આનંદ આનંદ બ્યાપી રહ્યો છે, પ્રદ્યાનંદ સમ જહાન^૬;
ભેરી નફેરી શરણાઈ વાજે, નોખતે પડના ધાય. ૧૮

શામળશા વિવાહે આલ્યા, કરે ઈંદ્ર અશ્વમેધની સેવ^૭;
શોભા વણીન કરતાં હારે, શેષ મહેશ પ્રહરેવ^૮. ૧૯

વણણુ.

શેષ હમેશ હારે જ્યહાં, ત્યાં કોણુ ગણુ પામર^૯ તણું રે;
જન પ્રેમાનંદ મિથ્યા બાણો; જ્યમ ત્યમ હરિ^{૧૦} ગુણને ગણું રે. ૨૦

કહવું ૩૭ મું.

રાગ મેવાડો.

ઈંદ્રકેરી શોભા પામ્યો, શામળ મેહેતાનો સૂત ૯;
આવી પહોત્યા વડનગર સહુ, મોકલિયો એક હૂત ૯. ૧

૧ અલંકૃત—અવકારવાળુ—ચણુગારેણ. નૃસિંહ મેહેતાએ અલકાર પહેર્યાં નથી તો પણ તે અલંકાર પહેર્યાં જેવા જણાય છે—ગોભે છે. ૨ અધકાર. ૩ કૃષ્ણના સુત—પ્રણમ—કામ. ૪ મહાપ્રભુ મહાલક્ષ્મી—વિષ્ણુ અને માયા—કૃષ્ણ અને રૂક્મિણી ૫ બાળ્ય ૬ સર્વ આનંદમાં પ્રદ્યાનંદ એક છે તેવો આનંદ થઈ રજો હતો. ૭ ઈંદ્ર અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવા જેવી શોભાથી જ્યમ તેવી શોભાથી શામળશા વિવાહ (લગ્ન) કરવાને આત્મા અચર આ તે શામળશા વિવાહે જ્યમ છે કે ઈંદ્ર અશ્વમેધ કરવા જ્યમ છે એમ કોઈ શંકા ખાય. ૮ શેષ—એવ નામ, મહેશ—મહાદેવ, પ્રહરેવ—પ્રહ્લા. ૯ (મારા જેવા) ક'ગણનું.

મદનને વધામણી આતી, જાવ્યા મંત શિરોમણિ મેહેતા છ;
હુધેં ઘેલો મદનજ ધાયો, (સાથે) મોટા મોટ જન મોતા છ^૧. ૨

કિડિધિમ્ કિડિધિમ્ નિશાણુગાળે, જાણે વિજય કરી નૃપવણિયા છ^૨,
ભૂપતિને^૩ જાણુ કર્યું તવ, ગંડગિકને^૪ જઈ મળિયા છ ૩

મોટા મનને મટ્ટીપનિ^૫ તેણે, મદનને ગદદ ઘણી આતી છ,
જુનાગઢની જાનજ મોટી, પુર મધ્યેથી આતી છ. ૪

જાળી ખારી અટારીએ, ભાગોળે લીડ ભરાણી છ;
જોવા મળ્યા જન દેશ દેશના, ઠાકર ને ઠકરાણી છ. ૫

લોક સમૂહ ઘણું વિસ્મય થાયે. શા મેહેતા કેગ ઠાકર^૬ છ,
મદન મંત્રી ભાગ્યશાળી છે, ભાગી ભવની ગાંઠ^૭ છ ! ૬

અમે મંરજિક સાથે નટવર, પુરપતિ પણ તે સાથ છ;
મેહેતા સાથે મદન આલે છે, આલીને જમણો હાથ છ. ૭

વાતો દરતા મદન ને મેહેતા, મને ઘણું છે મગ્ન છ,
નૃસિંહ મુજેથી વાત કરે પણ, લાગ્યું નટવર સાથે લગ્ન છ. ૮

મદન ભાણે નૃસિંહ મોટા, હું છું કેવળ દીન^૯ છ;
મારી લગ્ન રાખજે સ્વામી, માફ મર્વ તમારે સ્વામીન છ ૯

વગર સમજે લણિયું પત્રે, કહો તો - મોકલું ડેરી^{૧૦} છ;
શી રીતે પૂરું પડ્યો સકાળું, ચિત્ત લીધું મુજ ચોરી છ. ૧૦

મેહેતો કહે તમે ધૈર્યને ધારો, છો પરમ વૈભવજન છ,
તમારી અમારી મહાય કરશે દયણુ જગજીવન છ. ૧૧

તમોને ઉજમ^{૧૧} નહીં અવે. દોલ^{૧૨} (મારો) માન પેહીતો છ,
તમારું જોડે અમારું જોડું, ભય તોડો ભવ જોડીતો છ. ૧૨

૧ સહ ૨ જાણે પ્રાઇ જન છન મેગીને આતો ન હોય એમ લાગતું હતું.
૩ વડગનો મન ૪ જુનાગઢનો જન ૫ રાગ (વડગનો) ૬ ગોખા ૭ બંધન.
૮ પ્રેમ, જો કે નૃસિંહ મેહેતા વાતો કરે છે ૧૪ એની રીત તો નટવર - નૃસિંહભાઈ છે. ૯
કંગાલ-મરીન ૧૦ જુનાગઢ નગર આતું રૂપા નાણુ. ૧૧ ન્યૂનતા ૧૨ વચન.

એવે જાળ્યા નટવર નાગર, નરસંઘ કહે આ મમ શેઠ છે;
આય મોટી મારે એહની છે, બાકી સંધળી દેવની વેઠ છે. ૧૩

નટવર ત્યાર નિરખી સદનને, સનમાં મોઢ મહા વ્યાખ્યો છે;
સગા તમારા જેવા મળિયા, મુજ મુળનો ધર્મ પ્રજું રાખ્યો છે. ૧૪

જનીવસો જવ મહને લીઠે, મગી કહે અત્રે જાત ઉતારો છે;
મન ગમે તે માગી લીજે, ન રાખો ઠે વાતે ઉધારો છે. ૧૫

૫૨ માટે કલવો આવશે બાધુના, પછે સંક્રમે સર્વ પધારો છે;
લગ વેળાએ મારે આવી છે, ઘટિ સાધી સાનંદ વધારો છે. ૧૬

બચીબાધ તો બાવરી બચી છે, કમળા ગવરીની માતા છે;
જાતે કહું તે સમજું સાચું, મમ અંતરે જળી હવે શાતા છે. ૧૭

કમળા ગવરી ભાગ્યશાળી છે, અસુર, નૃસિંહ સમ જોગી છે;
જોગી કહેતાં છબજ કાપું, ખરેખરો એ જોગી છે. ૧૮

કુક નાગરે જોટી જમાવી, પહી તેથી હું તે આઝી છે;
પરમેશ્વર સમ પતિને, મેં તે, પીઠ ઘણી મણી પાડી છે. ૧૯

નૃસિંહ સમો મમ નાગર જાતે, કોય ગૃહસ્થ ન બાબ્યો છે;
સકળ કમાણીએ આગળ મિથ્યા, મારા તનનો તાપ શમાબ્યો છે. ૨૦

હરખાતી મકલાતી આવી, વરને પુજવા કાળે છે;
સામળયાના તેજ આગળ, કોટિ કંઈ લાળે છે. ૨૧

૧ આશરો. ૨ પીડા, વગર લાભનું કામ. ૩ જે પ્રજા તમે મારા મુળનો ધર્મ રાખ્યો
અથવા પ્રજાએ-ઉપરે મારા મુળનો ધર્મ રાખ્યો. ૪ જનના લોકોને રહેવા આપેલી જગો.
૫ વિવેચન-માર્ગ. ૬ વરને ખાવા માટે ઉપલબ્ધ પહેલાં (પરજીવા જતાં પહેલાં) કન્યા તર-
ફથી જે કાંઈ ખાવાનું મોકલે છે તે. ૭ ગાલરી. ૮ પ્રથમ બચીબાધથી જોગીની ઉપમા
અપાધ મધ પછી મેહેતાનો વેલવ જોગી જોવો છે તો જોગી કમ કહેવાય એવું કહેવું છે. ૯
પરમેશ્વર જેવા સારા-સરળ. ૧૦ સર્વની કમાણ નૃસિંહ મેહેતાની કમાણી આગળ તુલ્ય છે.
૧૧ હરખાતી-પુશી થતી. ૧૨ મકલાતી-અરકલકું કરતી-હસતી. ૧૩ કામ.

સુંદર વર ને સુંદર કમળી, જાણે ધન્દ્ર ને ધન્દ્રાણી છ;
ખચી ખાંધએ પોહાંકી કરીને, નાકની ઢાંડી તાણી છ. ૨૨

પોહાંકી કરી વર રાયને, માંહિરામાં પધરાવ્યા છ;
દિક્ષિત આદિ ઋષિ મંડળે, અક્ષતે વધાવ્યા છ. ૨૩

આશિર્વચન ઋષિવર વદતા, વેદની મચી રહી ધૂન્ય છ;
દિક્ષિતને મદન મંત્રી કહે છે, શુર તમારું પુણ્ય છ. ૨૪

વંદાણુ.

પુણ્ય તમારું ઋષિવર રૂડાં તેણે આ દિને આવીયો રે;
બટ પ્રેમાનંદ શુર કૃપાએ, તન મન અરપી દાવિયો રે. ૨૫

કડવું ૩૮ સુ.

રાગ કાલોરો.

લમ મંડપ માંહિ પધરાવ્યા, નૃસિંહ મેહેતાનાં પુત્ર;
સાજને માજને સર્વે સાથે, દીપ્ત મદન ઘરસૂત. ૧

ઢાર ચોર ને અજશિરોમણિ, નાગરની કહું વાત;
આલ્યા ખીલ વાટ પકડી, કરવા વડનગર જે ખ્યાત. ૨

માંહિ માંહિ ગોપી, કરતા યુધ્ધ કાકતાલિય આયડ;
નૃસિંહસૂત જે વરે તો, થાશે ધણો અન્યાય. ૩

નાગરવટ બાશે આપણી, બળી બધે જન્મ મનાય;
આપણા પુત્ર પોતો રહે, નેવ નીર મોલે બાય. ૪

૧ લમમાં પોહોડી લેતી વખતે વરનું નાક સાસુ તાણે છે તે વાત પણ કવિ વિસર્જી નથી. ઉપર પુંખવા અને અહીં પોહોડી એવી બેઠણી એકજ ધાતુની કરી છે. ૨ માંદું-મેડાનાં જે ભાગમાં ચોરી કરેલી હોય છે તે. ૩ ચોખ્ખા-ડોંગર વગેરેથી બાદલો આધિવાદ આપો યજ્ઞમાન ઉપર નાખે છે તે. ૪ ધૂન-ધ્વનિ ઉપરથી-સ્વર, વેદના ઉચ્ચાર. ૫ સાજન માજન-પ્રતિષ્ઠિત અને સભ્ય ગૃહસ્થોનું મંડળ, જે વરધોડામાં વરની આગળ આસિ છે તે. ૬ દુષ્ટમાં ગુણ. ૭ વાત. ૮ વિના શ્રમે, કાગડાનું બેસવું ને તોડનું પડવું બે બનાવનું એકી વખતે થવું, તેવું સામળસાનાં વિવાહનું પણ થયું.

કયાં નૃસિંહ ને કયાં સૌ નાગર, એની જાદુગારી^૧ છે પ્રાય;
કે જાણે એ ઇન્દ્રજાલને^૨, એમ વારતા કરતાં પળાય.

૫

ગમતું થાયે ગોવિંદજીવું, ન જાણે નાગર મૂઠું;
અભિમાને મન આવર્યું, કયાંથી સમજે જ્ઞાન મૂઠું.

૬

(વળી) ભક્તિ મહાત્મ્ય જાણે નહિ, (જેને) ભક્તની માથે વેર;
મૂલા પડ્યા ઉવાટે જાતાં થઈ ગઈ જીજી પેર.

૭

ઉડા^૩ કોતર ઉતરે છે, ચઢે ગિરિ કરાડું;
શકટ^૪ ન ચાલે શકટીઓ^૫ ભાગે, રેકળે^૬ ખાધી રાડ.

૮

ઘોડાં જોડાં થઈ રહ્યાં છે, આસોજીવાસ ન માથ;
ખળ કરે કો બુદ્ધિશાળી, ઘોડા સહુ ગળડી જાય.

૯

એવે આવ્યા દશ વીશ નાગર^૭, કહે કયાં તમે જાઓ;
ચારે કોરે વીંટી કરી કહે, રૂપે ડગ^૮ આઘા થાઓ.

૧૦

શિથિલવિથિલ^૯ અંગ થયાં, એવે આઠ્યા બીજા વીશ,
કહે ઉતારો વશ તમારાં, વિલંબ કરતાં ચઢે રીસ.

૧૧

કો એક ધીટ^{૧૦} મન કરી કહે, અમે જુનાગઢી નાગર,
મંડળિકના અમે માનીતા છું, વળી બુદ્ધિ સાગર.

૧૨

અમે નાગર કલમ કડછી, બરછી રાખું છું માથ;
સામે સામે જો થયું તો, વસમી થાયે ગાથ^{૧૧}.

૧૩

એવું જોલતા માંહે તો પડ્યા, મોહોકમ^{૧૨} સહુને માર;
ઉતારી લે વશાબૂષણ, લીધા પેટી અને પદાર.

૧૪

ખાંત કરીને જોખ્યું સર્વે, લીધા જલિવર્દ^{૧૩}ને તો ખાર^{૧૪};
શેષ કાંઈ રાખ્યું નહિ, ભક્તનું જૂઠું કરના.

૧૫

૧ જાદુ જાણનારી ૨ દષ્ટિ બંધન ૩ નદી કે ખાડીને કિનારે ઉડા ખાડાઓ
અને બખોલો તે પહોડામિના લખિયા પોહોળો ઉડા ખાડો ૪ ભેખડ ૫ ગાડું ૬ ગો-
રીઓ. ૭ એક જાતની મોટી ગાડી. ૮ લૂટારને કહ્યા છે. ૯ પગલું ૧૦ નરમ વેશ ૧૧
કાંઈ ૧૨ વાત. ૧૩ જળરો ૧૪ બળદ. ૧૫ ઘોડા

આડ ખણતાં પડે પોતે, થઈ ગઈ તેવી પેરુ
નૃસિંહાનું ભૂંડુ બણતાં, આધવની યે સેર', ૧૬

હાંટ કરી હાંટાડ સાથી, બટપટ ચાલ્યા બાથ;
જો અયા બો, અયા કહેતામાં, દૃષ્ટિ અગોચર' થાય. ૧૭

લે ઘટિકા જોલી' જંધે, જોલી કેલી ન શકાય;
ચાર ઘટિકાએ સહુ ફેા, સાચી સાંતર' થાય. ૧૮

ખાખાવીખી' નાગર ફીધા, જોક વજ તે પ્રભુ પાડ' !
દુઃખ દેરીએ આવી પડ્યા, શકે ઉગરો દુઃખનાં બાડ. ૧૯

રે ! પ્રભુ હવે શી ગતિ યારો, મન કરે છે વિચાર;
સહાય માગે ત્રીણ' કેરી, પણ સમજે નહિ ગમાર'. ૨૦

ભક્ત દુશ્માતાં ભગવંતને, પહોંચે છે અતિ જામ;
નૃસિંહને કહ્યા આપનારને, સહાય કરે કહો કમમ.

મહા પ્રયત્નો, પાળે યાયે, વાદ્યા છે સહુ બજ;
અરે મધ્યાને કાંટા ભાંગે, તાપથી હાંડે તન.

તેણે સમી જોઈ, વૃદ્ધ બાલકાણું, જતાં દહિ પ્રક્રિયે
જટપટ, ચાલ્યો જાય, છે, ખાંધે ભરાવીને ખક્રિયો. ૨૫

પૂછું તેને પ્રેમ, જાણી, અહીંયાં છે, કું, ગામ;
અમો દુઃખી લૂંટારે, લૂંટ્યા, કંઈ જસવા મળશે કામ? ૨૮

જાતે બાલકાણું ગૃહસ્થ જું, કો દિ નથી લીકું દુઃખ;
જોડું કારજ અમલું થાયે, તે જાગશે પ્રભુ-પ્રભ. ૨૯

કયા આવી, કાસોડરને, જે કું જાણણું, જામ;
આયે તેડીને લાવિયો, તેક, પોતાને જામ. ૩૦

ચંદ્રિય, એક ગામમાં, ચોટું, કાતારો, ત્યાં મહુ લોક;
દુઃખ, મહુ પ્રાપ્ત્ય કુદ લેથી, બાપતી મૂકે પાક. ૩૧

વલણ.

પાક મૂકે બાપ નામની, ગામ મહુ લેણું થયું રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ નાગર કહે છે, આ દુઃખ ક્યમ જાયે મહુ રે. ૩૨

કહેણું કે મું.

શગ માફની દેશી.

દુખિયા જાણીને મહુ લોક, ધાધ આળ્યા ત્યાં થોડે થોડ;
સાંજળી લીધાં દુઃખ સમસ્ત, આ તો હોસે નાગર ગૃહસ્થ. ૧

લૂંટી લીધા છે કોઈક દુઃખ, માટે આવી પડ્યા છે કંટે;
જાને જાતા જઠનગર ગામ, જુનાગઢમાં છે વિશ્રામ. ૨

થાકયા થાકયા થયા છે જહુ, સદાય કરવી જોએ મહુ;
એમ ગામ લોક વિચારે, હામોદરણ આળ્યા તે વારે. ૩

લાળ્યા લોજનનો સામાન, હાથ નેડીમે માગે માન;
સર્વ સ્ત્રીને સામગ્રી લાઇ, જોજનની કીને સમઇ. ૪

- ખાડ બણતાં પડે પોતે, થઈ ગઈ તેવી રેડ;
નૃસિંહાનું બહુ બણતાં, માધવની ચે ચે'ર'. ૧૬
- લૂંટ કરી લૂંટાણ સાથી, વટપટ ચાલ્યા ભય;
ઓ મયા ઓ મયા કહેતામાં, દૃષ્ટિ અજોયર' આય. ૧૭
- બે ઘટિકા જોસી' જંબે, જોડી કેલ્લી ન શકાય;
ચાર ઘટિકાએ સહુ કૈા, સાથી સાંતલ' યાય. ૧૮
- ખાખાવીખી' નાગર કીધા, જોક વચ્ચે તે પ્રભુ પાડ' !
દુઃખ હરીએ આવી પડ્યા, શકે ઉગરો દુઃખનાં બાક. ૧૯
- રે ! પ્રભુ હવે શી ગતિ યાચે, મન કરે છે વિચાર;
સહાય માગે ત્રીજી' કેરી, પણ સમજે નહિ ગમાર'. ૨૦
- બહુત દુભાતા ભગવંતને, પહોંચે છે અતિ ક્ષમ;
નૃસિંહને કહ આપનારને, સહાય કરે કહો કથમ. ૨૧
- મહા અચાસે' પાળે ચાચે, વાલ્યા છે સહુ જન;
ખરે મધ્યાને કાંટા ભાંગે, તાપથી ફાંચે તન. ૨૨
- વધુ વિપેથી પ્રભેડ વહે છે, આકુળ વ્યાકુળ થાય;
મહા મહા'યતને બે કોથ કાપ્યા, કોને વળે મૂર્ખાંય ! ૨૩
- જાને નીકળ્યા સામંજસાની, માટે બચિયા તેહ;
ખાકી કોઈ ન બાંચે છવતો, પુનરપી પોતાને ગેહ. ૨૪
- દુષ્ટ સામુ ભેતાં નથી, પ્રભુ કીર્તનાથ કથાળ;
નાગર આવી પહોંચિયા, જોક સરોવર ફેરી પાળ. ૨૫
- શીતળ નિર્મળ અસુતસમ, જળમ્મ કીધું પાવ;
પાસે કોઈક ગામ હરો, જોમ કીધું છે અનુમાન'. ૨૬

તેણે સમજે એક, વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ, જતાં દક્ષિ યાત્રિયો
જાતપટ, વ્યાજો ભય, છે, ખાંધે ભરાવીને યાત્રિયો. ૨૭

પૂરું તેને પ્રેમ, આણી, અહીંયાં છે કંઈ ગામ;
અમો દુઃખી લૂંટારે લૂંટ્યા, કંઈ સસવા મળશે કામ? ૨૮

જાતે બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થ છું, કેા દિ નથી ફીકું દુઃખ;
જોડકું કારણ અમલકું થાયે, તે બાગયે પ્રભુ-ગૃહ. ૨૯

કયા આવી દાસોકરને, જે કંઈ બ્રાહ્મણ, ત્યામ
આયે તેડીને ભાવિયો, તેક પોતાને ગામ. ૩૦

ચંદ્રિય એક ગામમાં, ચોટું કૃતાયો ત્યાં સહુ લોક;
દુઃખ, મહું પ્રાપ્ત્ય કુદ તેથી, બાપવી મૂકે પોક. ૩૧

વજ્રણ.

પોક મૂકે બાપ નામની, ગામ સહુ લોકે થયું રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ નાગર કહે છે, આ દુઃખ ક્યમ ભયે સહુ રે. ૩૨

કેડવું ૩૬ મું.

રાગ માફની દેશી.

દુઃખયા ભણીને સહુ લોક, ધાધ આબ્યા ત્યાં થોકે થોક;
સાંભળી લીધાં દુઃખ સમશત, આ સો હીસે નાગર ગૃહસ્થ. ૧

લૂંટી લીધા છે કેાંઈક દુઃખે, માટે આવી પડ્યા છે કંઈક;
નતે જાતા મહાનગર ગામ, જુનાગઢમાં છે વિશ્રામ. ૨

ધાકયા ધાકયા થયા છે બહુ, સહાય કરવી ભયે સહુ;
એમ ગામ લોક નિચારે, દાસોકરણ આબ્યા તે વારે. ૩

લાબ્યા લોજનનો સામાન, હાથ ભેડીને માગે માન;
સર્વ જીને સામગ્રી લાઇ, લોજનની કીને સળઇ. ૪

તમે 'શ્રેષ્ઠ' પ્રાણી 'કહાવો', 'અંત' હાથે પાક ન પાવો;
પાક 'કરીએ' આપને હાથે, વાવરો ઘૂલ શકે સાથે. ૫

લાવું વજ તમારે 'કાજે', પહેરી જાઓ વડનગર કોંજે;
જે જે વસ્તુ જોઈએ તમને, રજે 'લેજા' આણો 'કહો' અંતને. ૬

અમે 'તમારા' છેએ 'જાણો', લેઈ રંજે 'મનમાં' આણો;
આતાં 'દુઃખ' દુષ્ટ 'વાચ્યા', 'કેક' અંતરે શાતા 'પાચ્યા'. ૭

લીધી સામગ્રી કીધી સજાઈ, પાક નિપાળ્યો નાગર ભાઈ;
જમવા બેસે છે જે વારે, કામોદર મિત્રસહ આંખ્યા ત્યારે. ૮

એક કે' કામોદર 'જોજન' કીજે, નાગરી પાક લાવો લીજે;
જેકા કામોદર જમવા ત્યાંહી, 'વચસ'ને બેસાડે, સાહી સાહી. ૯

જેને કાચ્યા શ્રી મોરાર, 'ત્યાં' કહો યુ કદે સંસાર;
શાસ જેવો મુખમાં મૂકે, યુ'યુ' કરીને, સહુકો યુ'કે. ૧૦

નિચે જર્ગડે નહિ એ 'નાગર', 'મીકું' નાખ્યું 'જાણે' સાગર;
ઘૂલ શકેનાં ધાણું વાળ્યો, 'તુલ'પિ લાડુએ કંઠજ આણ્યો. ૧૧

નહિ નાગરી પાક એ, તો, કોઈ જડસા' પ્રાણી એતો;
નાગર ધારેછે હથિયાર^૧, બરછી કંઠીને અધિકાર. ૧૨

છતે લૂંટાયા કે'છે એ જોડું, ખાવા-કાજે કંઈ મિષ' મોડું;
કામોદરે મન વિચાર્યું, આપણ વ'વાચા' એવું ધાર્યું. ૧૩

સહુકો, કહેછે કંગ એક, ન હોય ગૃહસ્થના જેવા દેક;
માયાનું આવરણ^૨ વ્યાખ્યું, દુઃખને દુઃખ જોઈએ આખ્યું. ૧૪

એક ગામનો એક જે રૂઢો, તેને કોઈએ ન કહે દુઢો;
તેની કન્યા રૂપે રસાળી, પંદર સોળ વર્ષે બાળી. ૧૫

૧ રજોઈ. ૨ હવેના અર્થમાં મરાઠી શબ્દ છે, ૩ સ્નેહીઆ. ૪ મૂર્ખ અથવા
નગર-ઝગર. ૫ બિગાડ. ૬ જડ ભરત-મૂર્ખ. ૭ આયુષ-ચત્ર. ૮ બાનુ. ૯ છેતરાયા.
૧૦ આચ્છાદન-કાંડણ.

રૂપે વળિયો છે ત્યાં છેક, એકે બ્રાહ્મણી મૂકે ટેક;
અઢતી પૂરણ જોવન કાયા, જીવણીમાં નાગર સમાયા; ૧૬

વિચારે કેટલા મન માંય, કાકને ઘેર હસલી કયાંય;
અવેરી નહિ ત્યાં રૂત ન શોભે, જુનાગઢી નાગર મન લોભે; ૧૭

કરવા ધાર્યો ત્યાં છળ લેક, અમઠાવાને કરવા ખેલ;
ગાંભી લોક સંરણ છે અઢી, નવ લોકે કોઈની માંખા; ૧૮

નગર લોકમાં હોય અનીતિ, તે તો ગંધ ન પાળે નીતિ;
જેને હુલ્લ નિકાર ન થાય, સહુને પોતાં સમી સમજાય; ૧૯

એવા શ્રામની આ તો કન્યા, સહુ લોક કહે ધન્ય ધન્યા;
નવ સમજે વિકારની છાયા, તેને કોઈ ન લેગાડે હાથ; ૨૦

નાગર નાગરણુ કીધું, સુખ પોતાનું લીધું;
કીધું લીખણું કોઈ એક નરે, સિંહથી હંરણી કાળને ભરે; ૨૧

ફૂલી નાહી ત્યાંથી તે બાળી, તેને નગર શેઠે નિહાળી;
ફૂલે પડતી નાળી આત, નાગર કીધો મારી લાત; ૨૨

અહુણાં ને અહુણાં કાઢે બાર, ચે રહ્યું ત્યાં હાહાકાર;
હાલ્યો ગીમની બાર જે વારે, સો કોઈ જાણ્યું તે વારે; ૨૩

આવી દશા પાળે પળાય, પ્રભુ જાનનો લોટો કયાં થાય;
નથી કોઈ પ્રસવાની જાગા, કશરીરે એરધા છું નાગા; ૨૪

આંખ્યા અંધાર વનની માંય, દિશા સૂઝે નહિ એકે ત્યાંય;
એક કોતુક ત્યાંહી થયું, કેમ જાયે સુજંથી કહ્યું; ૨૫

ત્રણ દિશાએ ત્રણ વાટ, પાછળે જોતાં થાય ઉચ્ચાટ;
કથી વાટો જાણું વિચારે, દક્ષિણ દિશા મનમાં હે પારે; ૨૬

જુએ તો ત્યાં પ્રકોચ બાળ એક, જેની લખાઈને નહિ છેક;
અજગર રૂંધી રહ્યો છે ખાસ, તેથી જાંવા પારે બીજા પાસ; ૨૭

- પૂર્વ ભણી મનસા કરી, સિંહ ઉભેલો સર્વ આવરી;
વળિયા ઉત્તર ભણી નવારે, મહોન્મત હસ્તિ દીકા ત્યારે. ૨૮
- પશ્ચિમ ભણી પાશુ વાળી જોય, કાવાનજથી બળે સહુ કોય;
મહારાયા સહુ નાગર ધીર, વહેવા લાગ્યાં નથને નીર. ૨૯
- શાંભરીઆ છે ત્યારે જગદીશ, સ્તુતિ કરે ખુલાવી શીશ;
તમો અનાથ બંધુ કહાવો, તમો દીનની કાઝ લાવો. ૩૦
- તમો કિંગાઓ, પાંડવ વીર, પાંચાલીનાં પૂર્યાં ચીર;
લાક્ષ્મણદથી બળતાં રાખ્યા, કોરવ સર્વે સંહારી નાખ્યા. ૩૧
- રાખ્યા ચરીક્ષિતને ગર્ભમાં, કપાળુ તમે લાવો જ્યાંય;
અભમિલ હુતો મહા પાપી, તેને સાયુલય મુક્તિ આપી. ૩૨
- મહાદેવ પર કીધી મેર, હિરણ્યકશ્યપુ કર્તે કેમ
બલિરામને પાતાળ આપી, ઇન્દ્રને તમે પદવી આપી. ૩૩
- બળતાં રાખ્યાં ગ્રામી ગામ, ભ્રમ કંગારો અમને આંધ;
નૃસિંહ ભણત મોઢેરા કહાવો, અમ અપરાધ મન ન લાવો. ૩૪
- તમો વાદે પાઓ વિઠ્ઠલ જોવા, અમો કરશું તમારી સેવા;
કદિ વિદોષ વાત ન લાખું, કમ હસત જોડી નિજે લાખું. ૩૫
- મુઘી વિનિત દીનદયાળ, નૃસિંહ મેહેતા મયા તતકાળ;
આવી કહે છે નૃસિંહ મેહેતા, તમો મુજ માટે દુઃખ મહેતા. ૩૬
- મીચા નેત્ર મજુ કરે સાફ, દુઃખ જાયે તમારું આ વાફ;
નેત્ર બંધ કીધાં તે કાળે, ઉઘાડે તો વઠનગર ભાળે. ૩૭
- નહિ મેહેતા ને નહિ કો જન, આશિર્વાદ પામ્યા નાગર મન;
રામજની જાને આવે બચિયા, દુષ્ટ વિચાર મહિ પચિયા. ૩૮

૧ મહ અમતા. ૨ દર-જનમનું બળવું. ૩ કાચવત્ સ્વરૂપમાં પ્રકાશર થવું. ૪
શંકર અમત આવવાથી નૃસિંહ મેહેતાનું મહાદેવ સમજાવ છે તેથી. ૫ જે કે આપણે તો
કુદ વિચાર કરી કહે તો પણ કામગયાની જાને આજ્ઞાથી જાણ્યા છીએ.

ધયું મહર્નને સ્થાં તો બાણ, લૂંટાંથી છે ડોકા બીણું સુભણું;
આવ્યો લંચણી કાઢીને લેવા, આખરે પાંચ્યા મીઠા મેવાં.

૬૬

આવ્યા સંહુ કો મંડપ માંડી, લગ્નની પૂર્વ મંચી છે જ્યાંડી;
મહને આંખું ચીતેજ પાણી, શાંતા પાંચ્યા છે તેવે પ્રીણી.

૪૦

વલણું.

શાંતા પાંચ્યા હુણ વાણ્યા, નૃસિંહ નામ, પસાય ર;
પ્રેમાનંદ મણુ ભક્તને, હુણે, એ રીતે હાથ, પસાય ર.

૪૧

કડકડું ૪૦ સું.

રાગ પરજ.

મંડપ માંડે મંચિયા જન, શ્રીતા સાંભળો ર;
તેનાં કથી, પેરે લેઈ નામ, ભક્તિ ભાવે બળો ર.

૧

માટી માંડો રાજન, શ્રીતા સાંભળો ર;
ભણે કપે, ખીળા કામ, ભક્તિ ભાવે બળો ર.

૨

મહન મંડેનાં વેણું એક, શ્રીતા સાંભળો ર;
એકો દોલો, નૃસિંહ, ઉદામ, ભક્તિ ભાવે બળો ર.

૩

એકો ગણા વેહેવાઈ સાંચ, શ્રીતા સાંભળો ર;
કરનાં વાંધુપક, તે હામ, ભક્તિ ભાવે બળો ર.

૪

વાણજ વાંચે, અતિથણાં, શ્રીતા સાંભળો ર;
નેના કાંમવ પામે પાર, ભક્તિ ભાવે બળો ર.

૫

એકો મન મંડે ગભરાય, શ્રીતા સાંભળો ર;
શે જોડેની આ મંચાર, ભક્તિ ભાવે બળો ર.

૬

૧ અર્થાત સુખ. ૨ ધૂન-ધાન-ધમાલ. ૩ પ્રેમાનંદ કહે છે કે એમ પશુ લેવાય
અને પ્રેમાનંદ પ્રશ્ન લેકા છે તેને ફેલાવવાથી એમ પશુ લેવાય. ૪ ભક્તિ ભાવમાં. ૫
એકા-અદિતી. ૬ સ્વતંત્ર-ગીત ૭ પંચ દ્રવ્યવાળી કાંસાની યાળી યજમાન આપે છે તે.

મારા હંરિને પટે છે દુઃખ ^૧ , ઓતા સાંભળો રે; હું તો બળુ ^૨ ન કાંઈએ પેર, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧
કાંસીજેડાં વળડું તાલ, ઓતા સાંભળો રે; બેઠા બેઠા બળુ ^૩ હું ઘેર, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૮
એવી અંતર ડેરી વાત, ઓતા સાંભળો રે; અંતરબાગી ^૪ લલ્લા તલ્લાળ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૬
હ્યા પલવટ ^૫ તાળી ત્યાય, ઓતા સાંભળો રે; તે ત્રિભુવનને પ્રતિપાળ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૦
આવી બેઠા એડેતા પાસ, ઓતા સાંભળો રે; જેને દીઠે બાય સંતાપ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૧
એમ એમકાર નૃત્ય ત્યાં યાય, ઓતા સાંભળો રે; મુગ્ધતા નાસે સહુ પાપ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૫૨
દીક્ષિતજી મંજુતા મંત્ર, ઓતા સાંભળો રે; મહન ^૬ ઘો કન્યાદાન, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૪૩
ગાવો નવ આવે ફરી લાગ, ઓતા સાંભળો રે; પામે નટવર ^૭ બેઠા નિહાન, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૪
તાવો કુમકુમ દુર્વા આજ, ઓતા સાંભળો રે; દીક્ષણ દેક્ષણ તાંબુલ સાથ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૫
જળપાત્રી કનકના પાત્ર, ઓતા સાંભળો રે; બચીબાધ લાઘ્યા બાકી સાથ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૬
વેદ મંત્રના ધાય ઉચ્ચાર, ઓતા સાંભળો રે; દીક્ષિતજી મંજુતા ^૮ ગાય, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૭
લીન શ્રાદ્ધા બલુના વેદ, ઓતા સાંભળો રે; કાન પડયું નવ મંબળાય, ભક્તિ ભાવે બળો રે.	૧૮

૧ પીડા-અમ. ૨ અધર-કૃષ્ણ. ૩ ગાઠ-કેડ બધીને ૪ દીક્ષિત મનને કહે છે કે
કન્યા દાન આપો ૫ નટવર-કૃષ્ણ ૬ મગલાદક લમ વખતે બાલવામાં આવે છે તે.
૧૨૨

- મહન નૃસિંહ પૂજે દેવ, ઓતા સાંભળો રે;
જેનાં નિર્મળ અંતઃ કર્ણ, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૧૯
- સમર્પયામિ^૧ પદના બૂદેવ, ઓતા સાંભળો રે;
ગેહેતા જોતા અચરણચરણ, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૦
- મનથી પૂજે નટવર^૨ નાથ, ઓતા સાંભળો રે;
તુજને (આ) પહોંચે મુજ સેવ, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૧
- હૃદ નિશ્ચય એવો હોય, ઓતા સાંભળો રે;
(તેને) મૂકે ન વિશ્વ અવશ્યમેવ^૩, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૨
- પછે કીધી છે કર-અજ્ઞતિ^૪, ઓતા સાંભળો રે;
કહે^૫ મહન ગેહેતા સુખધામ; ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૩
- આપું હું તમને કન્યાદાન, ઓતા સાંભળો રે;
સ્વામીજીશા છે રૂપના ધામ. ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૪
- સ્વામીજી કર કીધો આગળે, ઓતા સાંભળો રે;
જાણે અંબુજ^૬ ખીલ્યું મહારાજ, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૫
- કમળીએ કામળ કર કાઢિયો, ઓતા સાંભળો રે;
શોભે અંબુજે અંબુજ સજ^૭, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૬
- મહન મન આનંદ ઉદધિ^૮, ઓતા સાંભળો રે;
આપે કર્ણ સમે ચમ્પ દાન, ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૭
- લીજે લીજે મુજ જામાતા જી, ઓતા સાંભળો રે;
જોડ્યા મહન હૃદે ધરી જ્ઞાન. ભક્તિ ભાવે લળો રે. ૨૮

૧ મેહેતા સમર્પયામિ કહેતા જાય છે ને અચરણચરણ—કૃષ્ણ સામે જોતા જાય છે
મતલબ કે આ પૂજન હું તનેજ અર્પણ કરું છું. ૨ નાથ—કૃષ્ણનું વિશેષણ. ૩ નક્કી. ૪ કહેણીમાં
ખાડો પાડી ખોલો કરવો તે. ૫ કમળ. ૬ અંબુજરાજ—મોહું કમળ. ૭ મોટા કમળથી જણે નાનું
કમળ શોભતું હોય એવો ભાવ છે અથવા અંબુજરાજ—સૂર્યથી જેતું કમળ ખીલે તેતું સામ-
ળના હસ્ત રૂપી સૂર્યથી કમળીના હસ્ત રૂપી કમળ ખીલી—શોભી રહ્યું હતું. ૮ સમુદ્ર.

બચીબાઈએ જળ છારી ધરી; ઓના સાંભળો રે;
હીધું મદન રે ત્યાં જળ, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૨૬

ચાપિયું જળ રયામળશાય, ઓતા સાંભળો રે;
અનંદ ઉમરાયે, પળ પળ, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૦

રયામળિયો કરે જેની સા'ય, ઓતા સાંભળો રે;
આનંદ મૂર્તિ શ્રી મહારાજ, ભક્તિ ભાવે બળો રે ૩૧

ભાગ્ય સૂયે ઉદય મેહેતા તણે, ઓતા સાંભળો રે;
કરે શ્રીહરિ ધરનુ કાજ, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૨

વેહેચે મોક્ષ' સહુને નિકમો, ઓતા સાંભળો રે;
દે છે પોદે પોશે જહુરાય, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૩

બચીબાઈને પાચ પોષો ભરી, ઓતા સાંભળો રે;
કહે છે તમ મન માન્યું થાય, ભક્તિ ભાવે બળો રે ૩૪

બચી બાઈ બચ બચ બોલિયાં, ઓતા સાંભળો રે;
તમ જેવા ચતુર મુળણ, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૫

નૃસિંહને વાણેતર મળ્યા, ઓતા સાંભળો રે;
માટે હીધું અમે મણું લા'લુ, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૬

બચીબાઈ ક્યાં ચકી ઝોળએ, ઓતા સાંભળો રે;
પતિને 'જે' પીટે નાર, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૭

તેથી ભણ્યા વાણેતર હરિ, ઓતા સાંભળો રે;
એવી નાગર' નારી' ગમાર, ભક્તિ ભાવે બળો રે. ૩૮

જે ધન' લોણી હોય નારીઓ, શ્રોતા' સાબળો રે,
ધન 'ભેષ' અતુષ્ટ થાય, ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૧

નવ જીએ ગુણરૂપ આતુરી, શ્રોતા' સાબળો રે,
અસોન અર્થુવ અર્થક્રમ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૨

એની નાગરીઓ દીકી' ઘણી, શ્રોતા' સાબળો રે,
દુષ્ટ નાગર કહે રૂપ રસાળ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૩

'સુખ' સ્વપ્નમા તે પામે નહિ, શ્રોતા' સાબળો રે,
દુષ્ટમાં જેનાં પ્રભુ કપાળ', ભક્તિ ભાવે બળો રે

૪૪

ભક્તપર નહિ, જેની ભાવના શ્રોતા' સાબળો રે,
તે નારીને છે ધિકાર, ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૫

નૃસિંહની કુરે જે હેલના', શ્રોતા' સાબળો રે,
નહિ હરિ દર્શન અધિકાર, ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૬

મકન' લોળો ભક્તરાજ છે, શ્રોતા' સાબળો રે,
મનમાહે સમજે સર્વ ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૭

પ્રભુ કૃપાએ નૃસિંહ તર', શ્રોતા' સાબળો રે,
મનથી રહેતો તણ ગર્વ, ભક્તિ ભાવે બળો રે

૪૮

નારાયણ નૃસિંહ એક છે, શ્રોતા' સાબળો રે,
એમ મંત્રી બણે મન સાથ, ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૪૯

ત્રિકમ સમ તેથી ગણે શ્રોતા' સાબળો રે,
રહેતો જોડીને જો હાથ, ભક્તિ ભાવે બળો રે

૫૦

હીરે હીરે આપજી અહે શ્રોતા' સાબળો રે,
ભક્તને આજણે ભક્તરાજ, ભાવે બળો રે.

૫૧

મન મનમા રાજી થયા, શ્રોતા' સાબળો રે,
ધાર્મ સરિયા સધ મા કાજ, ભક્તિ ભક્તિ ભાવે બળો રે.

૫૨

જાન્યાર ૨૬ છે.

નસીબ ૨ તિસ્તકાર-અગણના ૩ ધર્મર સહાય છે માટે નૃસિંહ તર-નૃસિંહની

મહને દાન જે જે આપિયા, શ્રીતા સાંભળો રે;
વદતા નવ આવે છેક^૧, ભક્તિ લાવે લળો રે.

૫૩

વર્ણન નવ થાય હું થકી, શ્રીતા સાંભળો રે;
રસના નારી છે એક, લક્ષિત લાવે લળો રે.

૫૪

વલ્લભ.

રમના મારે એક છે, શી રીતે વર્ણન કરું રે;
જન પ્રેમાનંદ કાઈ ન જાણુ, ધ્યાન હરિકેરું ધરું રે.

૫૫

. કંઠલું ૪૧ સું

રાગ ચોપાઇની દેશી.

મંગળ દેશ ત્યાં તો ફરાય રે, મળી માનુની મંગળ ગાય રે;
મહન મહેલોને દુરખ નીંખાયે રે, વિરાજે છે શ્રી કમલરાય રે.

૧

પહેલું મંગળ જ્યાં વરતાય રે, સવચ્છી ધેનું^૨ દાન અપાય રે;
બીજે મંગળે ત્યાં સારે રે, આખ્યાં પાર્થરિયાં તોંખાર^૩ રે

૨

ત્રીજે મંગળે રથ અપાર રે, આપે મંત્રી થઇને ઉદાર રે;
ચોથે ધન સહિત ભંડાર રે, આપી કીધા છે નમસ્કાર રે.

૩

પછે બોલિયા મહન વાણી રે, સંપુટ^૪ કરી એક પાણિ^૫ રે;
સકતરાજ નૃસિંહ છે મોટા રે, નથી જગમાં તમારા જોટા રે.

૪

નિર્મળ રાખજો અતઃકલે રે, મારે તો તમે અશરણુશણે^૬ રે;
તમે ભૂધરને મન ભાવો રે, માટે લીધા લાખેણો લાવો રે.

૫

તમને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ પ્રત્યક્ષ રે, હીકું મેં તો અક્ષોચક્ષ રે;
મારા ઉપર કરૂણા કીજે રે, જ્યમ ત્યમ નલાવી લીજે રે.

૬

તમે^૭ નાગર ન્યાતે અવતરિયા રે, દુષ્ટ તો પણ નાગર તરિયા રે;
તમને દુષ્ટ નાગર દુઃખ દે છે ર, ઠાર ચોર કઠોળ વહે છે રે.

૭

૧ પાર—અંત ૨ વાહડીવાળી ગાય. ૩ ઘોડી. ૪ જોડીને. ૫ હાથ. ૬ નિરાધારના આધારરૂપ ધિવર. ૭ તમારો જન્મ નાગર ન્યાતમાં થયો છે તેથી દુષ્ટ જતા પણ નાગર તરી ગયા છે. એ દુષ્ટ નાગરો તમને કનડે છે તો પણ (લુચ્ચો આગલી કહી).

તહપિ નથી કોંધને ધરતા રે, સંત શિરોમણી ધાગે વગ્તા રે;
મારા મનમાં હુણુ જેવું રે, શ્રી હરિએ મેળવ્યું તેલું રે ૮

દીક્ષિતજી જેવા દક્ષ રે, તેજુ કીધી તમારી પક્ષ રે
ત્યાદે જોડ્યા દીક્ષિત વાણી રે, આજ પ્રમદ થયો મમ પ્રાણી રે ૯

મુજને મળિયા શ્રી રણછોડ રે, નિશ્ચે પૂરે તમારા કોડ રે;
એવો આશિર્વાદ અમારો રે, નવ રાખો કો વાતે ઉપારો રે ૧૦

કરો નિશ્ચિન હરિની સેવા રે, પામશે તુમે મીઠા મેવા રે;
શોભે ભકતે ભક્તની જોડી રે, (જાણે) આઘ્યા અધિની કુમાર^૨ દોડી રે. ૧૧

કદંબાણુ થાશેજી તમારું રે, એવું જોડ્યા દીક્ષિત વાડું રે;
કન્યા પક્ષની કામિની, કદાવે રે, ગાય ગીત કરી જાવ જાવે રે. ૧૨

વર પક્ષની જે જાંદણી રે, વળી વળી ગાય છે વરણી રે.

વલણુ

ધળી વળી ગાયે વરણી જાળા, મુંદરીઓને સમાજ રે,
જન પ્રેમાનંદ ગુણ ગણ ગતા, હરિવર રાખો જાજ રે ૧૩

કડકું જર મુ.

રાગ બિભાસ.

વરકન્યા જમે છે કંસાર, નરખે હરખે સહુ મનાર;
બચીબાઈ ગીતાં ગાય, અંગ માહે ઉત્તર ન માય ૧

છોરા તું તો કાળો (મી) ના કળિયો, છોરા તું તો શિંગોમા પી શળિયો !
છોરા મારા દીક્ષિત લોળા રમ^૩, છોરા દીધી કન્યાની સગાઇ. ૨

છોરા હું તો કેવળ લોળી બાળી, આપી તુને કમળા ગવગી રૂપાળી;
છોરા તારા બાપે નામજ કાઢ્યું, છાપાં તિલક ધગી નાક વાઢ્યું ! ૩

૧ ચતુર ૨ અધિની કુમાર જેવા મદન ને નૃસિંહ મેહેતા શોભે છે. (ઉપમા) ૩

ઘોરા માણેક કુંવર^૧ માડી તારી, નરસેયાને ન દે શીખાસારી;
 નિશ દિન તોલ કાંસી વળકે, મંત્રી મહેતાને એ તો ન લખડે. ૪
 ઘોરા તારી બેઠેલી કુંવરમાઈ, પ્રેસાડ્યો કંઠ ગાઈ, ગાઈ,
 ઘોરા તારી માડી શુભીત ગાય, અહોનિશ રહેલી સેવા માય. ૫
 ઘોરા તારી શિવલક્ષ્મી^૨ કાકી રૂપાળી, તારી માડીને સમજણ આપી;
 ઘોરા રૂપકુંવર^૩ રૂપનું ધામ, જાણે નહિ ઘર ધાંધાનું કામ. ૬
 ઘોરા તારી કૃષ્ણકુમારી^૪ કાકી, જાણે હીંડે છે યાકી પાકી,
 ઘોરા તારા નટવર નાગર^૫ કાકા, તેમને મોઢે પડે છે કાકાં! ૭
 ઘોરા રતિલાલ^૬ રૂપમુખ રૂપતા, રહેતા આંદિ તાંદિ ફરતા;
 ઘોરા સારાભાઈ^૭ અઠલના છે સારા, સલાહ પૂછે છે લાલ જાણારા. ૮
 ઘોરા તારા વેળીલાલ^૮ (છે) કાકો, હીંડે છે આંખો કાકી વાંકો વાંકો;
 ઘોરા દીનમણિ^૯ ને શીઠ આપ્યો, ઘોરા કાંઈક દિસે છે અપ્યો તાપ્યો. ૯
 કનૈયાલાલ^{૧૦} કમરકશી પૂરા, દિસે જાણે સેવા કરવામા શરા;
 ઘોરા તારા ત્રિકમરાય^{૧૧} ને કાવે, તારે કાળે કારીઓ^{૧૨} લાવે ૧૦
 ઘોરા મણિરાય^{૧૩} મુસદ્દો મોટા, તેની કાંઈએ નાહીકા નોટા;
 ઘોરા લખે લેખું ઉંધું જાણી, રખે કાંઈ જાતું કોઈ ધાલી! ૧૧
 ઘોરા કાન્તિલાલ^{૧૪} આઘા પાછા પચાય, રખે જાનમા કો દુભાય;
 ઘોરા કમર બાધી ધસતા આવે, તેને તારો કાળો કાકો^{૧૫} બોલાવે. ૧૨
 ઘોરા તારા બાપને ચિંતા શાની, વેરાગીમા ગાય તાણી તાણી;
 ઘોરા તું તો કરગરિયો સત વાર, કમળાર્ગવરી^{૧૬} પાંચે^{૧૭} તે વોરે^{૧૮} ૧૩
 વરપક્ષની જે જાનરણી, ગીનાં ગાય છે વરણી વરણી;
 ઘોરા તારી માડી નિમે રાખેલી, હીંસે એ તો જનમારાંની બંજેલી. ૧૪
 ઘોરા જેણે દીક્ષિત દસ ન જાણ્યા, ઘોરા જેણે લપકા ઝાઝેરા તાણ્યા;
 ઘોરા બચીભાઈ^{૧૯} નાગરની ગિચી^{૨૦}, બેઠે બેઠે જાય છે લચી. ૧૫

૧ સાજાઉપખલવે. ૨ લક્ષ્મી (જેણે સાહિત્ય અ. ૧૧ પૃષ્ઠ ૫૦૮ ચામળકાંના
 વિગ્રહનું પૃ. ૮૮.) ૩ રતિ. ૪ કૃષ્ણ-કોપલી પૂ. ૬૭. ૫ રતિપતિ-કામ પ્રભુ. ૬
 ૭. ૮ શ્રીદેવ-બીમરોન ૯ સદેવ ૧૦ સાતકિ. ૧૧ ઉદય. ૧૨ જ્ઞાનાર્ગવમાં આસનું
 ૧૩ નાલું. ૧૪ અકર. ૧૫ ધનજય-અર્જુન ૧૫ કૃષ્ણ ૧૬ કન્યા-દિકરી.

ઊરી એવું હૃદય છે ધીટ પાયાણુ, માર્યા મદનને વાફાણુ;^૧
 ઊરી કુટ નાગર પડિયા પૂઠ, વિના' ફેક કરવા બોલ્યા જૂઠ. ૧૬
 ઊરી તારી બચીબાઈ માડી, હોસે જેમ લમરીએ^૨ લમાડી;
 ઊરી તારા બાપનું દિલ દરિયાવ,^૩ ઊરી તે' લીધો લાખેણુ લાવ ૧૭
 ઊરી તે' કાગળ લખી શું કીધું, ઊરી શ્યામળશાનું ચિત્ત ચોરીલીધું;
 ઊરી તારો મામો કપડીલાલ, જાણે કંગાલનો એ કંગાલ. ૧૮
 ઊરી તારી માત્રી મીઠા બોલી, ઊરી કપડીલાલે ખૂબ ઊલી;
 ઊરી તારી માડીએ આકંચા' લીધી, ઊરી તોય મદને કન્યા લીધી. ૧૯
 ઊરી કુટ નામરે કુઝા હાંધું, ઊરી અહીં કાગળ લખી શું કીધું;
 ઊરી જેને મોટા કેરી સહાય, તેને શું કરે નાગર અન્યાય. ૨૦
 ઊરી કપડીલાલજીનાગઢ આબોયો, તેને મારા નટવર નાગરે સમજાવ્યો;
 ઊરી કુટ નાગરે ઘસીઆ હાય, ઊરી તું તો પરણી શ્યામગણ સાથ. ૨૧

રાગ ફેર

વરકન્યા કંસાર જમે, બચીબાઈની હાલે ગમે;
 બચી કહે ઉંદરડી થઈ, પાટલા તળે પેશી જઈ;
 કોળીઓ કંસાર આપે ખઈ, નહિ તો આશા મૂકી દઈ. ૨૨

વરકન્યા કંસાર જમે, કપડીલાલની હાલે ગમે;
 કપડી કહે ઉંદરડો થઈ, પાટલા તળે પેશી જઈ;
 કોળીઓ કંસાર આપે ખઈ, નહિ તો આશા મૂકી દઈ. ૨૩

વલણુ.

આશા મૂકી ઘેર જઈએ, અબળા આનંદે ગાય રે;
 મદનને ત્યાં જાન સકળને, પેહેરામણી શી થાય રે. ૨૪

કડવું ૪૩ સું.

રાગ સામેરી.

વેણીલ લ' કહે આપો પેરાનણી, મન ગમતીતમે આજ, મત્રી;
 લક્ષ્મી શિરોમણિ નૃસિંહ મેહેના, માગે મૂકી લાજ, મત્રી. ૧

- કૃષ્ણાકુમારી^૧ વરની કાકી, સતી જગ વિખ્યાત, મંત્રી;
આપો પટોલી પ્રેમ ધરીને, જેમા જુજવી^૨ સાત, મંત્રી. ૧ ૨
- રૂપકુંવર^૩ રૂપે રતિ સમ છે, જોતાં સહુ દુઃખ જાય, મંત્રી;
સાડી સોળ પટાની આપો, જેથી મન હરખાય, મંત્રી. ૮
- શિવલક્ષ્મી^૪ સહુથી છે મોટાં, નટવર નાગર^૫ નાય, મંત્રી,
સોળે શૃંગાર આપો કરીને, જોડો બન્ને હાથ, મંત્રી. ૪
- કુવરખાઇ કોડે ભરી છે, તેના પૂરા કોઠ, મંત્રી;
ચંદનહાર આપો ચિંતવીને,^૬ જેની નળીજી ભેડ, મંત્રી. ૫
- માલોકકુંવર વગની માડી, સતી શિશોમણી-જેહ, મંત્રી;
મોતીમાળ મનોહર આપો, શોભે તમને તેહ, મંત્રી. ૬
- મણિરાયને^૭ મોળિયું મોટું, માંથે ખાંધે જેહ, મંત્રી;
સુવર્ણમાળા કંઠે આગેપો, જેથી શોભે દેહ, મંત્રી. ૭
- ત્રિકમરાયની^૮ ત્રેવડ^૯ કરતાં, ઉલ્લાસ આણે મન, મંત્રી;
જરકરી જામા પાધ સોનેરી, આપો આજું^{૧૦} ધન, મંત્રી. ૮
- કનેયાલાલને કલકી^{૧૧} ઘોડો, જોડો^{૧૨} જીભેન હોય, મંત્રી;
શૃંગાર સાથે આપો તમે તો, તમ સાચું તે જોય, મંત્રી. ૯
- નટવરલાલની^{૧૩} કોમળ કાયા, ધારે ધનુષ્ય ને બાણ, મંત્રી;
સોના^{૧૪} ઠેકું^{૧૫} ધનુષ્ય છે તે, આપી કરોની પ્રમાણ, મંત્રી. ૧૦
- દિનમણિને^{૧૬} દોર^{૧૭} ઘોડા, શિબિકા^{૧૮} એક સાર, મંત્રી;
નવગ્રહનું^{૧૯} મવઘડું^{૨૦} આપો, રીઝે અપરમપાર, મંત્રી. ૧૧

૧ કૃષ્ણા-દ્રોપદી. ૨ જૂદા જૂદા પ્રકારની. ૩ રતિ. ૪ લક્ષ્મીજી. ૫ કૃષ્ણ-વિષ્ણુ. ૬ વિચાર કરીને-ધ્યાન કરીને. ૭ અક્ષર. ૮ ઉલ્લસ હજોડવણુ ૧૦ કનેયાલાલ-સાલકિને, છુદાવાળો-ચિન્દવાળો. ઘોડાની એક ઉંચી જાત ૧૧ નકુલ ૧૨ સહદેવ ૧૩ જમણા-મિવડા ૧૪ પાલખી. ૧૫ સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગળ, બૃહસ્પતિ, શુક્ર, શનિ, રાહુ અને કેતુ એવા નવગ્રહ હોય છે તેના દરેકનાં નાંવ હોય ૧૬ જેમકે સૂર્યનું માલેક, ચંદ્રનું મોતી, બૃહસ્પતિનું પોખરાજ, શુક્રનો હીરા ઇન્દ્ર એવાં નવે ગ્રહનાં નવ નાંવ એક જગોએ જગડાવી બનાવે ૧૭ તેને નવ ધર કહે છે, અને તે પદોચીની માથે કાંઠે પહેરાયે છે.

કાન્તીલાલને^૧ કડાં 'સોધએ, હસ્તિ અને તોખાર, મંત્રી;
થોડે મન નહિ'માને એનું, સાચું કહેતાં'ચો ખોર, મંત્રા. ૧૨

વેણીલાલ^૨ હું પોતે કહાણું, 'સારાભાઈનો પ્રાત, મંત્રી;
'સોના કેરી ગદા આપો'તો, થાય તમારી ખ્યાત, મંત્રી. ૧૩

સારાભાઈ^૩ મુંદર જે છે, કદી ન હોડે હાથ, મંત્રી;
મહાગણતા માતંગો આપો, બુએ સઘળો સાથ, મંત્રી. ૧૪

રતિલાલ^૪ રતિપતિ જેવા, આપો ઝાઝું માન, મંત્રી;
હસ્તિ, રથ'ને ઘોડા આપો, પોતે છે શુભવાન, મંત્રી. ૧૫

નટવર નાગર^૫ નરસૈયાના, મોટા બધું જેહ, મંત્રી;
પ્રાણ સંઘાતે તન મન ધનથી, આપો તમારી દેહ, મંત્રી. ૧૬

વરના મામા 'મોટા જે છે, તેમું' મનાવો મન, મંત્રી;
પાંચસે' મોર સોનાની આપો, વળી ઝાઝે' ધન, મંત્રી. ૧૭

નૃસિંહ મેહેતા ભક્ત ભલા છે, ધરે તિલક ને માળ, મંત્રી;
સોનેરી તિલક મોતીમાળા, હીરાની કરતાળ, મંત્રી. ૧૮

શામળશા બ્રાહ્મણ તમારા, મનાવી દયોની આજ, મંત્રી;
'જે'જે માજે તે આપીને, કરી દયો તમ કાજ, મંત્રી. ૧૯

વલણુ.

કાજ કરી દયો આજ મંત્રી, જોડ્યા વેણીલાલ રે;
'ભક્તિ કરતાં ભગવંત કેરી, ત્રાસે'કાળ કરાળ' રે. ૨૦

કહવું જજ મું.

રાજ મેવાડો.

ભક્તિ ત્રાસે કાળ કરાળ, પેરામળી કીધી છે રસાળ;
મઠને સંતોખ્યા શામળ સદી, આવી મુદ્દને નમિયા તદી.

૧ ધનંત્ય—અર્જુન. ૨. દુષ્ટાદર—શીમ. ૩ શુધિદિર—ધર્મરાજ.

૪ પ્રદુષ્ટ. ૫ કુણુ. ૬ શીમસેન પેદેરામળી અયાવનાં જેને તેને નામરી દર

મર્મમા' એળખાવે છે. ૭ મત્યુ—આર્પણ—સંકટ. ૮ ભવંકર—વિક્રમ

લોજન ભાત ભાતનાં થાય, જન માણે, કેા ન દુભાય;
વેણીલાલ^૧ ઝાઝે^૨ ખાય, બચીબાઈ બહુ મભરાય. ૨

રખે ખૂટે પઠવાત માફ^૩, સ્વામીને જઇને વિચારું;
સ્વામી! વેણીલાલ અવિચારી, એનું ઉદર ચોરું અતિ આગી^૪. ૩

મુજને મનમાં ભય અતિ વ્યાપે, રખે ખૂટે ઠહું જે અમાપે;^૫
જનમાં જન આવ્યા છે ઝાઝા, રખે લોપે આપણી માઝા^૬. ૪

મહને બચીબાઈ સમજવી, તુને ઘેલી કેાણે લખાવી;
નૃસિંહ જેવા ઉ વેવાઈ, તમે રાખો ન એથી છુદાઈ. ૫

એણે વચન મુજને કીધું, માટે ચાન્ત હુઠે ગમે કીધું;
નહિ આવે ઉણમ^૭ કેા વાતે, એવું બોલ્યા છે બલો બલો. ૬

માટે ચિંતા મનની ટાળો, તમે આનંદે મહિલા મહાલો;
શીખ કીધી મહને જે વારે, બચીબાઈ ચાલ્યાં તે વારે. ૭

એમ આનંદમાં દિન બધ, નૃસિંહને ચિંતા થાય;
જુનાગઢ જો સઘ જવાય, આ ભક્તિ વિધન દૂર પળાય. ૮

તઠપિ મહને રાખ્યા દિન સાત, નાટારંજ^૮ ચાયે દિન રાત;
ઠાઝે હુદય દુષ્ટ નાગરજી^૯, અગિ ઉપર બિદુ સાગરજી^{૧૦}. ૯

નૃસિંહ સુખે દુઃખને ધરતા, તેને કેમ કહેવાય વરતા;,
દુષ્ટ નાગરી તે પણ તેવી, કીસે ઉપરથી દૂષ જેવી. ૧૦

મહન જનને આપે વિદાય, નગરવાસી પૂઠે પાય;
ચોભા તેની ન બચે વરણી, કમળાગવરી ચાલ્યાં પરણી. ૧૧

ભાગોળે ગીઠ ન માય, મેહવા સહુને આપે વિદાય;
પુરપતિ^{૧૧} દીક્ષિત પ્રધાન, અન્ય જન જે હુતા મહાન. ૧૨

બચીબાઈ સાવિત્રી^{૧૨} સાર, ચાર ભોજન ગયાં નિરધાર;
ઉભાં રહ્યાં છે સહુ તે કામ, મહન પુત્રીને વડતા આમ. ૧૩

૧ બીમ. ૨. અહારી-ખાનારો. ૩ પુષ્કળ ૪ મર્યાદા ૫ આજાપણું. ૬ નાટક, ત્રીજા વગેરે. ૭ દેવતા ઉપર જેમ ખારા પાણીનું ટીપું ચડ્યું તેમ ૮ શ્રેષ્ઠ. ૯ ઉપર ઉપરથી ઉપજી લાગે. ૧૦ વડનગરનો રાજા. ૧૧ કમળાગવરીની સખા અને દીક્ષિતની પુત્રી. ૧૨૨

કંમળા ગવરી જેની કહાવો, તમે સાસરિયે સિધાવો;
સાસુ સંસારાની કરજો સેવા, નણજો જોગેશ્વર જેવા. ૧૪

કાઠ દીન ન જોલો જૂઠ, નણદીની ન જોવી પૂઠ;
નણદી કુંવરબાઈ કાલી, તેના સાથે તુને ગમે બાળી. ૧૫

છછ કહીને ઉત્તર દેવા, કહુ શબ્દ કેને નવ કહેવા;
પતિ જે જે આજ્ઞા આપે, તેને કે દી તું ના ઉઠાપે. ૧૬

પતિ પરમેશ્વર સમ જાણો, કદિ હોય લૂલો કે કાણો;
પતિ પહેલાં ઉઠવું બાઈ, તો તો આપણા કુળની સવાઈ. ૧૭

પતિ પોઠયા પૂઠે પોઠીએ, પતિના દુશુંણ, ન જોલીએ;
પતિને જે રૂચે શૃંગાર, તે ધરવા સીતા અધિકાર. ૧૮

પતિને ન રૂચે શૃંગાર, તેના સામું ન જોવું લગાર;
પતિના મિત્રોની સાથ, જોઈતે ન કરવી ગાથ. ૧૯

પતિ આજ્ઞા કરતા પહેલાં, સેવામાં જવું વહેલાં વહેલાં;
પતિના અંગનાં સહુ કામ, જાતે કરવાં આઠે જામ. ૨૦

પતિ બાહારથી આવે જ્યારે, સતી સી સામી આવે ત્યારે;
ઉતારી તે વચ્ચાલંકાર, મીઠું જોતી કરે સત્કાર. ૨૧

લાવી મૂકે સીતળ જળ, શાન્તિ યાચે જેથી પૂજપાળ;
સતી પતિની કરે સેવ, પૂજે નહિ અન્ય દેવી દેવ. ૨૨

પતિને જે પરહોય પ્રેમ, તેણે સતી સી રાખે તેમ;
પરચેર સતી નવ ભાવ, ઘેર આવ્યો અતિથિ પૂજાય. ૨૩

પતિ તારો છે ભક્તનો વન, તારે ભક્તિ પર રાખવું મન;
તારો પિતા હું છું મદન, મુને વાહાલા નંદનંદન. ૨૪

માટે ભક્તિ ભાવેથી કરજો, મારા કુળની લલન ધરજો;
માયા વિન્ન ચિત્તથી પરહરજો, ભક્તિએ જેની તમે તરજો. ૨૫

રખે હુલો નૃસિંહ સાધ, સાસુનો ન કરવો અપરાધ;	
પ્રભુ જેમ રાખે તેમ રેવું, નિશકિન નામ હરિનું લેવું.	૨૬
એવે બચીબાઈ આબ્યાં, બચ બચ બોલતાં કાબ્યાં;	
રહો આઘા તમે ધણું ડાહ્યા, એમ કહીને મંત્રી સાહ્યા.	૨૭
કમળા ગવરીને શી શીખ દેવી, મારી લાડકવાઈ ન એવી;	
નાગરી ન્યાતે જન્મી દીકરી, માટે નાગરની રીત ખરી.	૨૮
કોણુ દેવાનું હુંતું કન્યા, આ તો થયો છે મોટો અન્યા;	
નાગરની રીતે ચાલવું, કે વાતે ન નમ્યું આલવું.	૨૯
કમળા ગવરી કે' માડી મોટાં, તમને કેમ કે'વાયે ખોટાં;	
મારા પિતા છે સમજી અપાર, બણે શાસ્ત્ર સકળનો સાર.	૩૦
મારી માડી એવું નવ બોલો, તોલ સારા નરસાનો તોલો;	
બચી કહે બાપ જેવી બેટી, મુજથી રહેતી ખેટી ખેટી ^૧ .	૩૧
ભલે બાપ કહે તેમ કરજો, બેની વેહેલાં પાછાં ફરજો;	
એવું વહીને મરડવું મુખ, નાગરી નારીનું જુઓ મુખ.	૩૨
સાવિત્રીને સ્નાને ચમત્તવી, તે તો ઝટપટ પાસે ગાવી;	
બેની તું સાસરિયે બચ, તારા વિના હુંને ન સોહાય.	૩૩
બેની જાણું હું શું જાણું, ચતુર શિરોમણિને ^૨ શું દાણું;	
જળ મીનને જેવી પ્રીત, તેવું રાખજો મુજશું ચિત્ત.	૩૪
ભેટી બન્ને સહિયર સાથે, વળગી રહી બાથો બાથે;	
વરસે અશ્રુતણે વરસાદ, લાગ્યો હોય જેમ મેઘને વાદ.	૩૫
બેની વેહેલાં વેહેલાં આવશું, તમને મળવાને તોડાવશું;	
જોવું કહીને કરી ઉક્તિ ^૩ , છોડી પડી હુલી જે આંટી.	૩૬
મંડળિકને નંદવર નાથ, પાછો વાળે છે સહુ સાથ;	
પુરપતિ અન્યો અન્ય મળિયા, દંપતી ^૪ જઈ પાળે પડિયાં.	૩૭

- નૃસિંહે આશિર્વાદ દીધો, વડમગરપતિએ પ્રમાણુ દીધો;
મળ્યાં વેવાઇએ વેવાઇ, એવે આબ્યા દીક્ષિત રાઇ. ૩૮
- જાલી મહન કેરો હાથ, બોલ્યા નૃસિંહ મેહેતા સાથ;
આ મહન ભકત છે મોટા, નથી તમારા તેના જોટા. ૩૯
- અમ પર થાઓ પ્રભુ પરસન, કરાવો પ્રભુનાં દરશન;
જેણે ભવની ભાવટ^૧ જાય, તમ પુણ્યે પાપ ધોવાય. ૪૦
- માયા લેપ^૨ જેને નવ કરે, તમ ઘેર તે પાણી ભરે;
તમો ભકતશિરોમણિ સાધ, ક્ષમા કરજો અમ અપરાધ. ૪૧
- મેહેતે શીખ બન્નેને દીધી, તમને દર્શનની કહું વિધિ;
રખે પ્રગટ કરો આ રથોન, શુભ રાખજો મનમાં ધ્યાન. ૪૨
- જે છે સચરાચરમાં^૩ બ્યાપી, જેણે પૃથુને^૪ પૃથ્વી આપી;
જે છે નોધારનો^૫ આધાર, જે છે સઠળ શુભભંડાર. ૪૩
- જેણે મણિકા તારી આપ, જોયું નહિ પુણ્ય કે પાપ;
જેણે લીધા દશ અવતાર, નહિ જન્મ મરણ સંસાર. ૪૪
- જે છે મારા પ્રાણાધાર, પેલા ઉભા નટવર સાર;
દીધું નાગર જેવું રૂપ, જે છે ચૈદ ભુવનનો^૬ ભૂપ. ૪૫
- મહન દીક્ષિત પળિયા ત્યાય, (જઈ) મસ્તક નાચું ચરણની માંય,
ધયાં અનુભુજ^૭ દરશન, આશ્ચર્ય પામ્યા મહન મન. ૪૬
- જાણે દીક્ષિત મહન મેહેતા, ત્રીજા નૃસિંહ સમજી રહેતા;
ધયું ભકત સાથે વેવીશાળ, ટાળયો આ ભવનો જંજાળ. ૪૭
- વળાવી જાન મહન જાય, અંગમાંહે ઉલટ ન માય;
ધન્ય નૃસિંહ હું ધન્ય નાગર, જેથી પામ્યો સુખસાગર. ૪૮

૧ પીડા. ૨ નિર્લેપ. ૩ સર્વમા. ૪ વેન રાજનો પુત્ર, જેના નામ ઉપરથી પૃથ્વી
એ નામ પાડ્યું છે. પૃથુને દેવોએ અને શ કરે પ્રસન્ન થઈ શસ્ત્ર (આયુધ) આપ્યા હતા,
તેથી તે બળવાન થયો અને પૃથ્વી જે તે સમયે વિષમ હતી તેને સમ કરી હતી ૫ આધાર
વિનાનો. ૬ ચૈદસીક. ૭ ચાર હાથવાળા. ૮ દુઃખ.

જાન આલી જીર્ણગઢ જ્યાય, નાનાવિધ વાજીર શબ્દ ધાય;
નિરખે આકાશે સહુ દેવ, ધન્ય નૃસિંહ તારી સેવ. ૪૯

જાનમાહે જગજીવન ભૂપ, જેવું અકળાઈ કહાવે સ્વરૂપ;
ભક્તિવશ જે વૈકુંઠનાથ, આઠ્યા જીર્ણગઢ જાન સાથ. ૫૦

વલણુ

જાન સાથે જગજીવન આઠ્યા, ગોપીનાથ ગોપાળ રે;
નાગરી ન્યાતે નૃસિંહાને, કીધી હયા દીનદયાળ રે. ૫૧

કડવું ૪૫ સું.

રાગ ભાર.

જગજીવન જાને જઈ આવિયા, ભૂધરે ભક્ત પુત્ર પરજાઓયો રે;
ભૂત વર્તમાને અને ભવિષ્યે, એવો વિવા' સ્વપ્ને ન આઓયો રે. ૧

એકાત સ્થળે અવિનાશી આઠ્યા, ભાઠ્યા ઘણું નરસંધને રે;
માઘ્ય માઘ્ય મોહનજી કહે છે, નાગર રત્નને હૃદે સહીને રે. ૨

જે માગે તે મેહેતાજી આપુ, ઉથાપુ' નહીં તારૂ વચન રે;
અચળ અર્વાનપર રે'જે ભાઈ, ગામ્મશ ગુણ તેણે ન સમ્મલન રે. ૩

માઘ્ય જે મનમા ઇચ્છા તારે, આ વારે ન કર્ય પ્રત્યાખ્યાન' રે;
માઘ્યાના લોભે દુષિત થાય છે, જાન છે ભક્તિ ને માન રે. ૪

પણ તું માઘ્ય તારે ચિંતા નહીં, સહી હાય કે' જગજીવન રે,
અનેક વર્ષ વહી ગયા, થયા વલિત' પલિત' મન રે. ૫

તોપણ તે મુજ પાસે ન માગ્યું, ભાગ્યું તે નહિ હું ને સારૂ' રે',
પર મૂઠિ પર મૂઠિ' વામન કહે, સહે હું ખને આકારૂ' રે. ૬

૧ કળી ન શકાય તેવું ૨ ફેરવવું—ન માનવું ૩ સમ્મલન—પડવું—તે ઉપરથી
પડવું નહિ એવો અર્થ ગુણ ગામ્મશ એટલે ભક્તિ કરીશ તેણે કરીને ૪
અવનિ—પૃથ્વી; ઉપર અચળ—કાયમ રહીશ એવો ભાવ છે ૪ પ્રત્યાખ્યાન—ખડન કરવું
તે ૫ વળી ગએલા તન મન ૬ પળિયા—ધાળા વાગ ૭ પ્રશ્ન કહે છે, કે ઘણું
વર્ષ વહી ગયા અને જીવનસ્યા પ્રાપ્ત થઈ તોપણ તે કંઈ પણ માગ્યું નહીં એ મને સારું
ન લાગ્યું ૮ ઇચ્છા હોય તે માગ—ઇચ્છા હોય તે માગ ૯ ના પસંદ—અણમતલ.

- નાયને રીજવવા માટે નમી નમી મેહેતો જોડ્યા રે;
જુગલ રૂપે માયા છીધી, માટે જુગલ વર માગી જુજ બેડ્યા રે. ૭
- જો વરદાન મુને વિઠલ આપો, થાપોછો જમારે મોટો રે;
ચાકર નકર મારે ન બેઠયે, સોહે ન આડંબર જોટો રે. ૮
- મોટા મંદિર વિસર્જન કરો, પ્રથમ જો મારું વરદાન રે;
બીજું આ નાગરી જાતે, જન્મ ન આપીશ ભગવાન રે. ૯
- એટલું કહી દ્વય કર જોડી, ઉભા રહ્યા ત્યાં મેહેતા રે;
કવિ કહે આતા વકતા ચેતો, જોજો બૂલે નાગરવાડે રેહેતા રે. ૧૦
- કૃષ્ણ કહે માગી માગી એજ માગ્યું, લાગ્યું સુખ તને નહારું રે;
જા તારી ઇચ્છા છે તેમ થયે, જશે દુઃખ સર્વસ વળી તારું રે. ૧૧
- લીડ પડયે સંભારજે મુજને, તુજને નહી આવે ઉની આચ રે;
નાગર સાથે નાગર થઇને, ભાગીશ હું ખુશ ખાંચ રે. ૧૨
- શું કહું નાગરી ન્યાતે તું જનમ્યો, નહિ તો ન્યાત કહું નિમંણ રે;
એવું કહીને હરજીએ ત્યા, નાગરવાડો ઉપાડયો સ્થૂળ રે. ૧૩
- મંદિર જઈ પર્યટીઓ આવી, જ્યાં જે પ્રથમ હુતી રે;
સોળ બારીની મેહેતાની આવી, બાવી લલુતા જેને તુતી રે. ૧૪
- પ્રથમનો સાજ સર્વે આગ્યો, ગઈ વિભૂતીને રહી વિભૂતી રે;
પુત્રવધૂ પુત્રો પત્ની રહ્યાં, ગઈ કૃત્રિમ દૂત ને દૂતી રે. ૧૫
- મેહેતો આનંદા મનમાં અતિશે, લલુ થયું ભાગી જાજા રે;
ખટરાગ ગયે હવે મુખે બલજી, જો વશ કરો જોખાજ રે. ૧૬
- મેહેતા કહે સંતો મુણીએ, આ વિવાહ કેઈ ગાશે રે;
કુળ ઇકોતેર તેનાં તરશે, મરશે ત્યારે સ્વર્ગે જાશે રે. ૧૭

૧ બે બે રૂપે માયા છીધી છે માટે—દૈતભાવ કર્યો છે તેથી ૨ વરદાન ૩ આ-
ડંબર—દોગ—જોટો ડોળ ૪ નાચ ૫ ઉની—ગરમ. આચ—જ્વાળા ઉની આચ—
ખામી. ૬ અડચણ—તકરાર. ૭ જડ. ૮ બુપડીઓ. ૯ લવિખ્યની. ૧૦ આજ્ઞા—સોબ. ૧૧
એથર્ષ. ૧૨ ભરમ—રાખેડી. ૧૩ ૭ પ્રકારના મોહ—પ્રીતિ—જાળળ. ૧૪ ઈંદિયો.

આ વાણી સુણી એક' વિદ્રાને, જે સંસ્કૃતનો પાઠી' રે;
શાસ્ત્ર વિદ્વદ્ધ' તમે કેમ બોલો, ડાલો વાણી કહી કેમ માઠી' રે. ૧૮

મમાણુભૂત' પુસ્તકે લખિયું, કે જે અપભ્રંશ' શબ્દ બોલે' રે;
તણ પેઢીને નરકે નાજે, વળી સુકૃત' સરવે બોળે રે. ૧૯

એ વચન પર હડતાળ' મારો, તો કહીયે ભક્ત સાચા રે;
વગર ભણેલાને સમજાવો,(પણ)ગિરવાણી' પાસે ન ચાલે ખોટી વાચા રે. ૨૦

શામળશા કહે સુણો પંડિતજી, કરું સુમેશી' મમાણે ખુલાસો રે;
તમારું વચન સાચું છે, એમ ધારી મા ફૂલાશો રે. ૨૧

પાતંજલ મહા ભાષ્યમાં' કે' છે, તે તો લક્ષમાં લીજે રે;
શાસ્ત્ર પ્રમાણે જો ચાલો છો, તો શાસ્ત્રનું કહું કીજે રે. ૨૨

જો શ્રંથમાં'એકત્થળે લખિયું,કેઅપભ્રંશ શબ્દનું પાપ નય રે;
જેટલું'પાપ અપભ્રંશ બોલ્યાથી,(તેથી) જામણુ'પુણ્ય શુદ્ધ શબ્દે ધાય રે.૨૩

કોની ચેઠે તે કહી દેખાડું, સુણીએ' પંડિતેશય' રે;
કુપ જોદે તે માનુષનું, મૃતિકા વાળું ગાત્ર યાય રે. ૨૪

તોખોદતા તેમાં જળ નિકળે, તેથી શરીર મળ' ધોવાય રે;
સ્વચ્છ થાયે મળ ધોવાયે, તેમ અપભ્રંશવાળાનું' પાપ નય રે. ૨૫

શેષનો અવતાર પતંજલિ', તેની વાણી' છે આવી રે;
તેની વાણીને અનુસરીને વરતે, એ વાક્યે અપભ્રંશ ભાવી રે. ૨૬

તમે બ્યર્થ બોલો બ્યર્થ ચાલો, બ્યર્થ કો' લાગે પાપ' રે;
નિત્યની ભાષા શું બ્રહ્મ થયેલી, નથી બોલતા આપ રે. ૨૭

૧ ભણેલો. ૨ માન્ય થાય એવા. ૩ મૂળ શબ્દનું થયેલું અશુદ્ધ રૂપાન્તર-બ્રહ્મ થયેલો શબ્દ. ૪ સારા ફૂલ. ૫ લહીઆ લોકો પુસ્તક લખતા વધારાના શબ્દો હડતાળની ચાહી કરી છેકી નાખતા તેથી હડતાળ મારો-૨૬ કરો કહેવાય છે. ૬ સંસ્કૃત. ૭ (સુમેધસુ-ઉપરથી થયો હશે-સારી બુદ્ધિ-) બુદ્ધિ ૮ પાણિનના સૂત્ર, કાત્યાયનના પાર્તિક ઉપર બ્યાખ્યાનના ૨૫મા પતંજલિ મુનિએ રચેતુ નવાનિદક મહાભાષ્ય-સંસ્કૃત-બ્યાકર્ણનો શ્રંથ. ૯ પતંજલિ-ભાષ્યકાર મુનિ-શૈવ નામનો અવતાર હતા એવી' કથા છે.

સુજ પિતા^૧ સંસ્કૃત ન જાણે, એમ તમારા છે મનમાં રે;
જાણે છે તેમાં પણ ગુણ ગાયા નહિ, રજે તપો તમે તનમાં રે. ૨૮

તૃપ્ત હોયે તેને / તૃપ્ત કરેથી, કહો કંઈ ક્ષણ થાય રે;
સ્વભાષા^૨ અપૂર્ણ રાખી, ધાયા તેને કૌણ ધાય રે^૩. ૨૯

જો ઇચ્છા હોય તમારી, તો કો' તે વૃત્તમાં 'લોક કહીએ' રે;
જેટલો શ્રમ પ્રાકૃતમાં છે, તેટલો શ્રમ સંસ્કૃતમાં ન લહીએ રે. ૩૦

શબ્દનો સાગર જેમાં 'હરિયો,' 'હરિયો' મળે કૌણ દુઃખી' રે;
(પણ) અલ્પ શબ્દના સરોવરમાં ખીલવું, કો' તમે કૌણ સુખી રે. ૩૧

શબ્દ ન્યૂનતાએ શબ્દ પ્રયોગમાં, થોડામાં ન આવે ખૂબી રે;
પણ યુક્તિએ પદ રચેલાં જુઓ, શ્રોતા વક્તા જમ્મએ કુખી રે. ૩૨

હસ્ત જોડી પંડિત જિભા, સંશય નિવર્ત્યો^૪ મારો રે;
ધન્ય શામળયા તું છે મોટો, મેઢિનીમાં જોડે નહિ તારો રે. ૩૩

કવિ કે' ઇશ્વરની સા'યવાળો, શામળ આવા સંશય ભાગે રે;
હું તો ભ્રમ્ય કવિ કાંઈ ન જાણું, બહુ મોટા યઈ ગયા આગે રે. ૩૪

ગણ્યાં ગાંઠયાં વાક્યને શબ્દો વઢે, નાગર પંડિત નમાવ્યા રે;
તો એ વિષય પર અંથ ગુંથેથી, નાગર પંડિત જાત દબાવ્યા રે. ૩૫

પણ એવા અંથ રચવા વાણી નહિ, માટે શામળ થયા શાંત રે;
વિવાહ કાર્ય સંપૂર્ણ થયું, ભાગી નાગરોની પ્રાંત રે. ૩૬

ગુર્જર દેશ ગરવો ધણો, વીરજેત્રમાંહિ વાસ રે;
કૃષ્ણ સૂત કવિ પ્રેમાનંદ, કવિ હરિજનનો હાસ રે. ૩૭

૧ તુલસિદાસ મહેતો. ૨ પોતાની ભાષા. ૩ જેમાં ઘણાઓએ પ્રયોજ્યા છે તેમાં કૌણ લખે એ ભાષ. ૪ હંદમાં. ૫ શબ્દનો સાગર જેમાં ભરેલો છે ને જે હરિના જેવી મોટી ભાષા છે તેમાં લખવામાં કંઈ કુખ નથી પણ થોડા શબ્દવાળી અને સરોવર ૧૫ જા-વામાં લખવું-કાવ્ય કરવું એ કઠણ છે માટે જેમાં કૌણ સુખી તેના વિચાર કરે. આમની કડીનાં કવિએ ખુલાસો કર્યો જ છે. તે એવા કે પોતાએ સ્વભાષામાં મુક્તિવડે એવાં, પ્રદેશમાં છે કે જેમાં શ્રોતા વક્તા કુખી જાય. ૬ દુર થયો. ૭ કુંડામાં-થોડા

સિંહસ્થની પૂરણાહુતીએ, અંધ થયો સંપૂર્ણ રે;
સંવત સત્તર ચાળીસ વર્ષે, ગોદાવરી સ્નાને થયાં અધ ચૂર્ણ રે. ૩૮

હાથચરણ મઠરંદ લેવા, ઓતા વક્તા મરઘે મન રે;
પણ રામચરણ મઠરંદ છે આમાં, આ રસે જશે વિધન રે. ૩૯

વલણુ.

જશે વિધન ને સુખ થશે, ખસે કુણુદિ બારી રે;
વસે પ્રેમાનંદ પ્રણુ મનમાંડે, (તો) હરિ સેવકથી જાય સહુ હારી રે. ૪૦

